

Eleştirel Psikoloji Bülteni

ISSN 1998-2410 - Sayı 3-4, Eylül 2010

Psikolojinin Kürt Sorunu'yla İmtihani
Melek Göregenli

**Psikolojinin Bilimselliği ve Depolitizasyon Egzersizleri:
"Terör Psikolojisi" Neye Yarar?**
Ersin Aslıtürk

Taş Atan Çocuklar ve Kahraman Psikologlar
Özge D. Yılmaz

Napalm Düştüğü Yeri Yakar: Psikoloji Kimin Yanında?
Serdar M. Değirmencioğlu

Porto Riko'da Psikoloji Etiğini Sömürgecilikten Arındırmak
Carlos Rivera

**Tanımlarla Politikleşen Psikoloji:
Öznellik ve Politığın Psikolojikleştirilmesi**
Barış Özgen Şensoy, Güneş Kayacı, Zeynep Gülüm, Baran Gürsel, İpek Demirok

**Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi?:
Sosyal İnşacılıkta Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik bir Tercih**
Berk Efe Altınal

"Meslek Yasası" Ahirete İntikal Eder mi?
Kamuran Kızlak

Eleştirel/Muhafif Bir Psikoloji Örgütüne İlişkin Tezler
Sertan Batur

**Emek, Eleştirel Psikoloji ve Toplumsal Dayanışma Eksenleri
Çerçevesinde Psikologların Özörgütü Olma Hedefinde TODAP-Der**
Baran Gürsel

**Esnek Çalışma Bağlamında Psikologlar,
İşçi Hareketleri ve Sendikal Kriz Bağlamında TODAP**
Sırrı Emrah Üçer

3-4

ELEŞTİREL PSİKOLOJİ BÜLTENİ

Sayı 3-4 - Eylül 2010

**Eleştirel Psikoloji
Bülteni**
ISSN 1998-2410

Editörler
Sertan Batur
Ersin Aslıtürk

İçindekiler:

Editörden 1
Ersin Aslıtürk

KÜRT SORUNU

Psikolojinin Kürt Sorunu'yla İmtihanı 3
Melek Göregenli

**Psikolojinin Bilimselliği ve Depolitizasyon Egzersizleri:
"Terör Psikolojisi" Neye Yarar?** 12
Ersin Aslıtürk

Taş Atan Çocuklar ve Kahraman Psikologlar 37
Özge D. Yılmaz

SAVAŞ, SÖMÜRGEÇİLİK VE PSİKOLOJİ

Napalm Düştüğü Yeri Yakar: Psikoloji Kimin Yanında? 46
Serdar M. Değirmencioğlu

Porto Riko'da Psikoloji Etiğini Sömürgecilikten Arındırmak 67
Carlos Rivera

ELEŞTİREL PSİKOLOJİ

**Tanımlarla Politikleşen Psikoloji:
Öznellik ve Politığın Psikolojikleştirilmesi** 69
Barış Özgen Şensoy, Güneş Kayacı, Zeynep Gülüm, Baran Gürsel, İpek Demirok

**Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi?:
Sosyal İnşacılıkta Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik bir Tercih** 75
Berk Efe Altınal

MESLEK YASASI

"Meslek Yasası" Ahirete İntikal Eder mi? 85
Kamuran Kızlak

ÖRGÜTLENME SORUNLARI

Eleştirel/Muhafiz Bir Psikoloji Örgütüne İlişkin Tezler 92
Sertan Batur

**Emek, Eleştirel Psikoloji ve Toplumsal Dayanışma Eksenleri
Çerçevesinde Psikologların Özörgütü Olma Hedefinde TODAP-Der** 99
Baran Gürsel

**Esnek Çalışma Bağlamında Psikologlar,
İşçi Hareketleri ve Sendikal Kriz Bağlamında TODAP** 102
Sırrı Emrah Üçer

TEŞEKKÜR

Eleştirel Psikoloji Bülteni'nin bu sayısında ilk defa olarak makalelerin Türkçe, Kürtçe ve İngilizce özetlerine de yer veriliyor. Özetlerin Kürtçe'ye çevrilmesi konusunda bizden yardımlarını esirgemeyen sevgili Suat Baran'a sonsuz teşekkürler ediyoruz. Ayrıca Bülten'in hazırlanması sırasında sunduğu destek nedeniyle Zübeyit Gün'e de teşekkür ederiz.

Editörden

Ersin Aslıtürk

Eleştirel Psikoloji Bülteni'nin 3. ve 4. sayılarını kapsayan birleşik sayısı artık yayında. Bu sayının yazıları hazırlanırken Türkiye'de gündemimizi çeşitli hususlar meşgul etti. Meslek yasasından, Diyarbakır'da açılmayan şubeye, işkenceli sorgularda psikologların bulunmasını onaylayan Dr. Behnke'nin Türkiye ziyaretinden, tartışmaya açılmayan Psikopolitik Konum Bildirgesi'ne, Tekel işçilerinin direnişinden, bir devlet başkanının eşcinsellik üzerine yaptığı tarihi açıklamalara, militarizme karşı çıkan insanlardan, kadına ve çocuğa yönelik şiddete, maden işçilerinden Ermenilerden özür kampanyasına ve anayasa değişikliğine kadar bir çok meseleyle karşı karşıya geldik. Bir de Kürt sorunumuz var ki insanlarımızın canına mal olan, yetkililerin çözüm olarak ancak bu sorunun çocuklarına çatışmayı, kutsallaştırılmış bir ölümü ya da hapislerde yaşamayı öngördüğü, her barış olasılığında bizi umutlandıran, her çatışmada tekrar içimizi acıtan, düştüğü yeri yakan, o belki de Türkiye'nin en ağır meselesi... Bir de çevre sorunları, artan sıcaklar, milyonlarca insanı etkileyen doğal afetler, ABD'nin Irak'tan çekilmesi gibi dünya ölçeğinde gelişen olayları da buraya ekleyince sorunlar tablosu daha da büyüyor ve karmaşıklaşıyor. Daha yoksulluktan, eğitim ve sağlıktaki eşitsizliklerden bahsetmedik... "Üniversite eğitimi" görme şansını elde etmiş, "psi" disiplinleri içerisinde çalışan bizler bu olan biteni izlerken, yaşamın kenarındaki insanlar bu olan bitenlerden nasıl etkileniyorlar, onların dünyasında neler oluyor?

Diğer yandan psikoloji bu gündeme nasıl müdahil oluyor, bu karmaşık gündemin her açıdan mağdur insanlarıyla nasıl bir ilişkiye geçiyor bu bilimsel disiplin? Bu sayıda ve başka eleştirel kaynaklarda görebileceğimiz gibi psikoloji bazen politik ve tarihsel olanı psikolojikleştiriyor, bağlamından soyutlayarak insana içkin özelliklere indirgeyebiliyor. Bazen bilimcilik taşıyor ana-akım psikoloji, bazen de açıktan bir politikleşmeye giriyor (ABD ordusu ve psikoloji). Fakat ilginç bir şekilde bunları masum, olağan birer akademik aktivite olarak da gösterebiliyor. Psikolojinin insanları anlamak ve onların hayatlarını dönüştürmek için nasıl bir epistemolojik tutuma ve yöntemsel çerçe-

veye yöneldiği sorusu da bu noktada önem kazanıyor. “Bu kimin psikolojisi” diye sormak gerekiyor, “kim bu beyaz psikologlar” diye sormak gerekiyor... Tabii ki psikolojinin Türkiye ve dünyadaki tarihsel ve politik doğasını merkeze alarak cevaplamak icap ediyor bu soruları...

Bu sayıda çeşitli hususlarda psikoloji ve psikoloji içindeki pratikler mercek altına alındı... Bu sayının içinde psikolojinin bilim retoriğine, Kürt sorununa yaklaşımına (Ersin Aslıtürk, Melek Göregenli, Özge Yılmaz), ABD ordusu ile psikoloji arasındaki ilişkiye, savaşlarda bağrına yangın bombaları düşen insanlarla psikoloji arasındaki akla ve ahlaka sığmayan kopukluğa (Serdar Değirmencioğlu) ve meslek yasaasının yıllardır çıkmayışının nedenleri üzerine (Kamuran Kızlak) eleştirel yazılar bulabilirsiniz. Bir yazı da eleştirel psikoloji içerisindeki en temel epistemolojik tartışmalardan birisine değiyor (Berk Efe Altınal).

Ayrıca bu sayıda ilk defa yazıların Kürtçe ve İngilizce özetlerini veriyoruz. Böyle bir şeyi bundan onbeş yıl önce düşünmek “vatan haini” olmak ile eş tutulurken, şimdilerde devletin bir Kürtçe televizyon kanalı bile var... Nicedir “gör(e)mediğimiz” bir şeyleri görür olduk. Nihayet bir “Kürt sorunu”muz var artık, sorunumuzun ne olduğunu anlamaya başladık. Peki bu değişimi öngörebildik mi? Ufkumuz dün ne kadardı, ya da bugünden yarınları görebiliyor muyuz? Dileğimiz artık Türkiye’de savaşın, intikamın, nefretin ve kutsallaştırılmış ölümlerin değil, barışın, karşılıklı anlayışın, insan sevgisinin ve ortak yaşama iradesinin hakim olabilmesidir. Bu irade çerçevesinde Kürtçe’nin gelişimine bir katkımızın olmasını istedik. Bir türlü “Türk”leştiremediğimiz ve bu ülkenin dışlanan, hatta “sözde vatandaş” denilerek aşağı görülen insanları için... Gerçekten bu ülke çok daha yaşanır bir yer haline gelebilirdi diye, bir jest olsun diye... Amacımız, kendini ifade etme ve temsil edilme imkanları elinden alınmış insanların kendilerini silahlarıyla değil, her alanda kendi dilleriyle ifade etmelerini sağlamak için küçük bir fidan dikmektir. Bu sayıdaki eleştirel psikolojik yazıların Türkiye’de psikoloji içerisindeki eleştirel düşünceye ve her şeyden fazla ihtiyacını duyduğumuz toplumsal adalet düşüncesine küçük bir katkı olmasını diliyoruz.

Hepinize iyi okumalar, sevgiler.

Psikolojinin Kürt Sorunuyla İmtihani

Melek Göregenli

Türkiye’de 25 yıldır farklı kurum ve kişilerin, temsil ettikleri gruplar ve ideolojilere uygun biçimde çeşitli nitelemelerle adlandırdıkları bir savaş yaşanıyor. Bu ülkenin on binlerce asker, sivil yurttaşının hayatını kaybettiği, yerinden edildiği, yoksulluk, göç ve çok boyutlu acılar, yoksunluklar yaratan bir savaş bu. 80’li ve 90’lı yıllarda, 12 Eylül askeri darbesinin de kolaylaştırdığı baskı koşullarında, ülkenin doğu ve güneydoğusuna sıkıştırılarak Türkiye’nin büyük bölümünün algı ve zihin dünyasında, “PKK’ya bağlı bir grup teröristin terör saldırılarına karşı devletin güvenlik güçlerinin mücadelesi” biçiminde yer alması sağlanan bu savaşın, şimdilerde sadece “bir grup terörist”in cinai, sapık davranışlarından kaynaklanmadığı, bu ülkede yaşayan milyonlarca Kürt yurttaşın başka bir hayat talepleriyle ilgili olduğu, savaşı bizzat sürdüren askeri güçler tarafından bile ifade ediliyor. Genel olarak “Kürt sorunu” olarak adlandırılan ve Kürtlerin, cumhuriyetin Türklerle eşit yurttaşları olduklarına ilişkin ciddi kuşkuları etrafında örülen ve son yıllarda farklı kesimlerce bütün boyutlarıyla tartışılmakta olan bir toplumsal olguyla karşı karşıyayız. Kürt sorununun, onu esas olarak “terör” sorunu olarak adlandıranlar açısından bile toplumsal bir arka planı olduğu artık reddedilmiyor.

Bizler, psikologlar olarak, ülkemizin toplumsal hayatını maddi ve maddi olmayan bütün boyutlarıyla bu denli etkileyen bu konunun neresindeyiz? Bu olguyu anlamak, anladığımızı anlatmak, çözümüne katkıda bulunmak için ne yaptık, ne yapmaktayız? Bizler, genel olarak bu tür sorular sorduğumuzda yayın vb. taramalar yaparak, araştırma sonuçlarına dayalı yanıtlar vermeye ihtiyaç duyarız, doğrusu da budur. Ama sanırım bu konuda neredeyse “hiç bir şey” yapmadığımızı bu türden bir tarama yapmadan söylemek hiç adaletsiz olmaz. Bu çok acı ama gerçek. Bir ülkede 25 yıl boyunca on binlerce insanı öldüren ve öldürme potansiyelini bütün tazeliğiyle sürdüren bir salgın hastalık olduğunu ve bu konuda fizik bilimlerin, tıbbın, bu alandaki meslek örgütlerinin hiç bir şey yapmadığını, üstelik bir ölü kadar sessiz kaldıklarını hayal edebili-

yor musunuz? Edemezsiniz. Çünkü onların, hayatı, herkes için daha iyi kılma iddiaları vardır, sosyal bilimlerin bu tür bir iddiası ve gücü yoktur da diyemezsiniz. Resmi ya da eleştirel psikoloji tarihi, dünyanın herhangi bir yerinde psikologların böylesine yakıcı bir soruna bu denli duyarsız kaldıklarına dair herhangi bir tanıklığa işaret etmiyor.

Bu yazıda amacım sadece, harekete geçmek için imkânlarımız, bilgimiz, birikimimiz olduğunu iddia etmek ve işi, ayrımsız olarak bütün insanların daha sağlıklı ve mutlu olması için bilgi üretmek ve dünyanın bu yönde değişmesine katkıda bulunmak olan biz psikologların vicdani ve mesleki sorumluluklarımız üzerine bir daha düşünmemize katkıda bulunmak. Bu konuda genel olarak neden çalışmadığımıza ve nasıl çalışabileceğimize ilişkin düşüncelerimi paylaşmak. Hiçbir akademik referansa başvurmadan, akademik bir iddiası da olmayan bütününü kişisel –ama kuşkusuz akademik- düşünce ve değerlendirmelerimi, gözlemlerimi, özellikle -benim de uzun yıllar yaşadığım gibi- yolunu ararken kafası karışanlar için yüksek sesle derleyip toparlamaya çalışmak. Kuşkusuz herkes kendi yaşadığı coğrafyada hatta dünyada olup bitenler karşısında kanaat ve tutumlara sahiptir, politik tutumlara da. Psikologlar olarak politik algı ve davranışlarımız farklılaşabilir, bu çerçevede yolunu bulmak, mesleki sorumluluklarımızla politik olgular arasında içimize sinen bir bağ kurmaktan daha kolaydır. Bu yazıda yapmaya çalışacağım, Kürt sorunu çerçevesinde genel olarak bu baği kişisel olarak nasıl kurmaya çalıştığımı tartışmak olarak düşünülebilir yoksa hiç kimseye dünya görüşleri hakkında akıl vermek değil. Daha önce de defalarca yazdığım ve konuşmalarımda, derslerimde dile getirdiğim gibi, sosyal bilimlerin herhangi bir dalının ne ürettiği bilginin, ne bu bilginin üretilme sürecinin ne de bu bilgiyi üreten insanın tarafsızlığı, sadece bir “mit”tir; sosyal bilimlerin bilgisinin iktidarlar tarafından yönlendirilip kullanılmasını meşrulaştırmaya yarayan bir yalandır. Sosyal bilimciler, insan’lar olarak hayat karşısında tarafsız olmak seçeneğine sahip değildirler. Sosyal bilim bilgisini, insan ve hayat üzerine diğer düşünme biçimlerinden ayıran tek önemli fark, hayata ve olgulara nasıl baktığımız hakkında hesap verme zorunluluğumuz yani yöntemlerimizdir. Bu yazıda bu nedenle, tarafsız, sınıfsız, hayali bir homojen okuyucu varsaymıyorum; daha çok, psikologluk mesleğini, ister akademik bilgi üretmek ister alanda çalışarak katkıda bulunmak olarak sürdüren ve herkes için daha adil, eşit ve mutlu bir dünya tarafında yer alan insanlara anlamlı gelebilecek fikirlerimi, mesleki hayallerimi paylaşmak istiyorum.

Neden Çalışmalıyız?

Kürt sorunu konusunda psikologlar olarak akademi ve akademi dışında neden çalışmalıyız? Bu soruya mesleklerimizin referans çerçevesinden değil tek tek insanlar olarak vicdani bir yanıt vermek gerek öncelikle: Bu sorun, son 25 yılda on binlerce insanımızın yaşamını yitirdiği en yakıcı memleket meselesi. Elimizden ne gelirse sıradan yurttaşlar olarak yapmak, vicdani bir sorumluluk öncelikle. Ama bu ayrıca bizim mesleki sorumluluk alanımıza giren pek çok farklı boyutuyla tam da psikolojinin çalışma alanı. Bir sosyal değişme olgusu öncelikle, yakıcı bir biçimde tüm toplum kesimlerini dönüştüren, değiştiren, kendisiyle birlikte pek çok başka sosyal olguyu, sorunu da yaratan bir sorun. Kürt sorunu çerçevesinde olup bitenlerden etkilenmeyen ve özellikle sosyal psikolojinin konusu olan herhangi mikro ya da makro sosyal olgu gösterilebilir miyiz? Son on yıldır yaptığım geniş örneklemlilerde çok açıkça gördüğüm bir olgu var: Artık Türkiye’de herhangi bir sosyal olguyu, o olgunun etnik kökenlerden nasıl etkilendiğini dikkate almaksızın anlamamız neredeyse imkansız. Kuşkusuz bulgularımızın, değerlendirmelerimizin, tartışmalarımızın geçerliliğini sağlamanın bir başka yolu, etnik köken açısından homojen örneklemlerde çalışmak ve bunu beyan etmektir.

Kürt sorunu ve diğer sosyo-politik olgular konusunda düşünce, bilgi ve çözüm yolları üretmek bizim mesleki ve insani sorumluluğumuz. Bir başka önemli mesleki sorum-

luluğumuz daha var bence: Kürt sorunu ve diğer sosyo-politik olgulardan olumsuz biçimlerde etkilenen tüm toplum kesimlerini “güçlendirme” yönünde bilgi üretmek ve bu bilginin hayatı dönüştürmesi için çabalamak. Yazının ilerleyen bölümlerinde örneklerini vereceğim konularda psikologların tarafsız olmaları ve bu olgulara değerden bağımsız yaklaşımları bence mümkün değildir.

Neden Çalışmadık?

Genel politik ortamın etkisi: Sadece Kürt sorunuyla ilgili konulardan değil, özellikle 12 Eylül 1980’den sonraki faşizm koşullarında yoğunlaşan işkence ve diğer baskılar sonucu oluşan travmatik ortamla ilgili psikolojinin çalışma alanına giren pek çok konudan uzak durduk. İnce bulduğum ve en iyi bildiğim akademik alanı, bu yazıda öncelikli olarak ele alacağım fakat sanıyorum düşünce ve değerlendirmelerimin büyük bölümü alanda çalışan psikologlar açısından da geçerlidir.

Öncelikle teslim etmek ve açıkça ifade etmek gerekir ki, 12 Eylül sonrası dönemin oluşturduğu baskı ortamında herkes gibi akademik dünyanın da konuşması ağır bedeller gerektiriyordu. Derneklerin faaliyetleri büyük ölçüde sınırlandı, üniversiteler üzerinde büyük baskılar vardı, yüzlerce akademisyen üniversiteden uzaklaştırıldı. Yakından tanık olduğum bir örnek, benim önce öğrenci sonra asistan olduğum dönemde, darbeyi eleştiren Aydınlar Dilekçesi’ne imza atan hocamız Prof. Yurdal Topsever’e yönelik baskılardır. Üzerinden 25 yıl geçmesine karşın, Kürt sorununa ilişkin konuların psikoloji alanında ele alınmamasının en azından başlangıç açısından en önemli nedenlerinden birinin ülkenin genel politik ortamı olduğunu düşünüyorum. Günümüzde, özellikle son on yıldır, Kürt sorununun daha açık ve meşru biçimde kamusal alanda “tartışılabilir” olmasına karşın genel politik baskıların ve alan içinde ortaya çıkan farklı etiketleme girişimlerinin hala engelleyici olduğu açıktır. Genel olarak sosyo-politik olguların akademik konular ve çalışma alanları olarak seçilmesine yönelik önyargılar, “engelleyici akademik ve politik ortam” ın sadece politik değil akademik arkaplanını da oluşturmaktadır. 12 Eylül faşizmi, bir kaçınma, korku ve oto sansür geleneği oluşturdu. Korkularımızla başa çıkmanın en az suçluluk duygusu yaratacak yolu galiba, “temiz” konularla ilgilenmekti. Akademik hijyenik tavır da, pür yöntemsel titizlik arayışının sağladığı bilimsel meşruiyet ardına sığınarak, sosyo-politik olgulardan uzak duruşumuza “iyi akademisyen” ler süsü vermemizi kolaylaştırdı. Arkamızda kocaman bir pozitivist gelenek vardı ne de olsa.

- Sosyo-politik olguların aşırı politikleştirilmesi: Bu yazıda bilimsel paradigmlar açısından tarihsel arkaplanı üzerinde ayrıntılarıyla durmayacağım-daha önceki bir başka yazıda ele aldığım- psikolojinin bilinen olgu-değer karşıtlığı bu konuda da kendini göstermektedir. Toplumsal-politik olgular, bilimsel yöntemlerle çalışılması mümkün olmayan alanlar biçiminde algılanarak bir tür politik-bilimsel karşıtlığı yaratılmaktadır. Araştırma bulguları olmaksızın akademik alan içinden konuşulamayacağı iddiası da buna eklenince adeta sarmal bir paradoks biçiminde benim politikleştirme miti dediğim sonuç ortaya çıkmaktadır: “Toplumsal-politik olgular üzerine uygulamalı araştırma sonuçları olmaksızın konuşmak bilimsel bir yaklaşım değildir, bunu yaptığımızda taraflı ideolojik bir yaklaşım sergilemiş oluruz; genel politik ortam ve araştırma yöntem ve olanaklarımız bazı engeller oluşturduğu için araştırma yapamamaktayız; dolayısıyla bu konularda çalışamayız”. Örneğin gruplararası ilişkiler konusunda çalışmalar yapabilir, hatta “gruplar” olarak Çingeneler, Kürtler ve Türkler’i ele alabilirsiniz. Eğer bulgularınızı tartışırken, literatüre gönderme yaparak, örneğin bulgularınızı siyahlar, beyazlar arasındaki ilişkileri irdeleyen literatür bulgularıyla karşılaştırabilirsiniz; burada durabilirseniz “pür akademik” bir yaklaşım içinde kalabilirsiniz. Ama eğer, bulgularınızı, kendi ülkenizdeki Çingeneler ve Kürtlerin durumları açısından tartışıp çözümler üretmeye çalışırsanız “ideolojik” bir yaklaşımınız olduğu biçiminde etiketlenebilirsiniz. Yazının sonraki bölümünde ele alacağım gibi yıllardır psi-

koloji içinde çalışılmakta olan pek çok konu doğrudan Kürt sorunuyla ilgilidir, fakat bu bilgilerin hayata aktarılmasından pek çok başka konuda olduğu gibi kaçınılmıştır. Ayrıca 1999 depreminde yakından içinde bulunduğum süreçte, neredeyse hiç araştırma bulgusu ve ülkemize özgü çalışma sonucu yokken, yüzlerce psikolog aylarca alanda çalıştılar ve olması gerektiği gibi sürece müdahil oldular; olması gerektiği gibi depremedelerin hayatını bir nebze iyileştirmek için yeterli bilgi birikimimiz ve yöntemi-miz, gücümüz olduğuna inandık ve meslek derneğimizin öncülüğünde hayata müdahale edebildik.

Sosyo-politik olguların çalışılmasını güçleştiren ve bu tür çalışmaların akademik alanda kabul gören çalışmalar olmasının önündeki önemli engellerden biri de bu olguların operasyonelleştirilmesinin zorluğudur. Bu zorluk, Türkiye’de psikolojinin özellikle 80 sonrası hızla Amerika anaakım psikolojisinin kötü bir taklidi olarak gelişmesinden, Avrupa psikoloji ve sosyal bilimler geleneğinden ve genel olarak felsefeden radikal biçimde kopuşundan kaynaklanmaktadır. Kötü bir anaakım psikoloji taklidi diyorum, çünkü eğer anaakım aynen taklit edilseydi bile, -örneğin “ırkçılık”, önyargı ve milliyetçilik konusunda Allport’a kadar giden gelenek- bugün Türkiye’ye özgü daha farklı bir birikim oluşturmuş olabilirdik. Sosyo-politik olguların operasyonelleştirilmesinin önündeki önemli engellerden biri de niceliksel yöntemlerin aşırı abartılan önemi, aşırı empirisizm, istatistik fetişizmi gibi eğilimlerdir. Akademik alanda genel olarak tezler, yayınlar vb. kabul gören çalışmalar, sınırlı üniversite öğrenci örneklemelerinde gerçekleştirilen replikasyon çalışmalarıdır: Örneklemimin, örneklem kısmına Tanzanya ya da Romanya yazıldığında hiç bir şey fark etmeyecek kadar, ne giriş ne de bulguların değerlendirilmesi kısmında Türkiye’nin sorunlarına değinilmeyen yayınlar. Niteliksel yöntemler, sosyo-politik olguların çalışılması sürecinde, özellikle geniş örneklemli alan araştırmalarının yapılması için uygun maddi kaynakların yetersiz olduğu bizim gibi ülkelerde araştırma yapma seçeneklerini arttırabilir hem sosyal olguları daha derinlemesine anlamamızı sağlayabilir. Kuşkusuz çok önemli bir başka neden, kültürel –ya da kültürlerarası- psikoloji yaklaşımının yeterince benimsenmemiş olmasıyla ilgilidir. Daha önceki, akademik dergilerimizde yayınlanmış makalelerin analizine dayanarak yaptığım bir çalışmada gördüğüm en açık bulgu, Türkiye’nin sorunlarına çözüm üretme konusunda biriktirebildiğimiz bilgilerin neredeyse tümü kültürle yaklaşımlarla elde edilmiştir.

Psikoloji akademik alanının -özellikle başlangıcı açısından bakıldığında- insan kaynağının sınıfsal arka planının da gerek 12 Eylül sonrası dönemdeki derin muhalif olmayan duruşta gerekse sonraki –göreceli olarak sosyo-politik olguların akademik konular olarak çalışılmasının daha az bedeli olduğu zamanlarda ve hala- dönemlerde etkisinin olduğunu düşünüyorum. Feminist yaklaşımlar, homofobi, işkence, genel olarak ayrımcılık, işkence, yoksulluk vb. pek çok konu, örneğin sosyolojiyle karşılaştırıldığında, psikoloji içinde neredeyse parmakla sayılacak kadar az sayıda akademik çalışmada ele alınmıştır. Son yıllarda gerek kongrelerde, gerekse yayın alanında ve örgütlenme alanında ortaya çıkan olumlu pek çok gelişmeyi kuşkusuz bu değerlendirme dışında bırakıyorum.

Sosyo-politik olguların ve özel olarak Kürt sorununun psikoloji alanında çalışılmamasının önemli nedenlerinden biri de kanımda, gerek akademisyenlerin tek tek gerekse meslek derneğimizin, sivil toplum örgütleriyle ilişkisizliği ya da ilişkisinin yetersizliğidir. Bu durum, genel olarak sosyal bilimlerin bilgisinin kamusallaşması önündeki engellerin hem nedeni hem sonucu olabilmektedir. Sivil toplum örgütleriyle ilişkiler, bir yandan toplumsal sorunlar konusunda farkındalık oluşturmamızı kolaylaştırırken diğer yandan sınırlı miktarda da olsa ürettiğimiz bilginin toplumsallaşmasını sağlayabilirdi. Yine örneğin diğer bir sosyal bilim dalı olarak sosyolojiyle karşılaştırdığımızda, alanımızın bu konuda da yetersiz kaldığı açıkça görülebilir. Bu durumun nedenleri arasında yine özellikle bazı sivil toplum örgütleriyle ilişkilenmenin akademik ya da

mesleki faaliyetlerimizi “ideolojikleştireceği” korkusu da sayılabilir.

Ürettiğimiz bilginin toplumsallaşması önündeki bir başka engel de kuşkusuz, akademik bilginin popülerleşmesi ve popülerleşirken karikatürleşmesi, ticarileşmesi dolayısıyla toplumsal yarar amacından uzaklaşmasıdır. Bu kaygı haklı olarak bizleri zaman zaman yaygın medya mecralarından uzak tutmakta, bilgimizi paylaşabileceğimiz toplumsal iletişim kanallarını sınırlamaktadır.

Nasıl çalışabiliriz?

Kürt sorunu çerçevesinde müdahil olabileceğimiz, çözümler üretme sürecine katkıda bulunabileceğimiz pek çok konu var. Özellikle sosyal psikoloji açısından baktığımızda Kürt sorununun öncelikle bir gruplararası ilişkiler olgusu olduğunu söylemek mümkün. Bir sonraki, Kürt sorununu nasıl algıladığımızı paylaştığım bölümde ayrıntılarıyla aktaracağım gibi, gruplararası ilişkiler konusundaki psikoloji literatürü zengin bir birikim sunmaktadır. Bu çerçevede konu çok farklı boyutlarıyla çalışılabilir. Benim açımdan bütünüyle çok boyutlu bir ayrımcılık süreci olan Kürt sorunu, kuşkusuz başka bakış açılarıyla da çalışılabilir. Sonuç olarak geldiğimiz noktada farklı grupların düşünceleri ve davranışlarıyla farklılaştığı, giderek zihniyet ve davranışları bakımından bölündüğü hatta zaman zaman karşılıklı şiddete başvurduğu bir noktadayız. Başka bakış açılarının da mümkün ve meşru olduğunu tekrarlayarak kendi bakış açımıyla devam edeceğim:

Kürtlere yönelik çok boyutlu bir ayrımcılık meselesi olarak Kürt sorunu, ayrımcılığın göstergelerini tanımlamak üzere çalışılabilir; farklı grupların bu süreçteki algıları belirlenebilir; Türkiye’de yaşayan farklı grupların birbirlerine ve bu sürece ilişkin algıları, temsilleri, tutumları çalışılabilir. Önyargı ve ayrımcılığı bazen oluşturan ve meşurlaştıran, bu süreci kolaylaştıran kalıp yargıları yaygınlaştıran medya dilini analiz edebilir ve başka uzlaştırmacı bir dilin inşasına katkıda bulunabiliriz.

Uzun yıllar içinde yaşadığımız çatışma ortamı, iktidarların da desteğiyle toplumda genel bir muhafazakârlık iklimi yarattı. Muhafazakârlığın zaten var olan milliyetçilik ideolojisini iktidarların yönetebilme koşullarını kolaylaştıracak biçimde daha da güçlendirdiğini düşünüyorum. Yoksulluğun ve giderek artan adaletsizliklerin sayılarını daha da arttırdığı kolaylıkla provoke edilebilir özellikle genç insanlar eliyle şiddet, linç ve nefret suçları gündelik olaylar haline geldi. Muhafazakârlık ve milliyetçilik, otoriterlik, adil dünya inancı vb. pek çok konu, Kürt sorunuyla doğrudan ilişkili olarak çalışabileceğimiz konular. Nefret söylemi ve suçları, özellikle, dinamiklerini, sosyal psikolojik arka planını çözümlenmemize ihtiyaç olan yeni olgular.

Kuşkusuz şiddet, insan hakları ihlalleri, cezaevleri vb. konular sadece Kürt sorunuyla ilgili olarak değil doğrudan alanımızın konuları. Kürt sorununun pek çok yasal süreci ve ilgili alanları doğrudan belirleyici olduğu son 25 yıl boyunca ortaya çıkan yeni olguları, örneğin yüksek güvenlikli cezaevleri konusunu, F tipi cezaevlerini ve izolasyon olgusunu, işkence vb. konuları, psikolojinin çok yönlü perspektifiyle ele almamız önünde hiçbir akademik ya da pratik engel yok. Giderek daha çok sayıda adli alanda çalışan psikologların da mesleklerini yetkin ve meslek etiğimize uygun biçimde yapabilmeleri için de bu bilgi birikimine ihtiyaçları var.

Kürt Sorunu

Bir süredir, hükümetin farklı isimlerle adlandırdığı fakat sonuçta toplumsal olarak Kürt sorunu ve “barış” sürecinin belki de tarihimizde hiç olmadığı kadar yaygın bir biçimde tartışıldığı zamanlardan geçiyoruz. Ben, barış sürecine toplumsal olarak girebilmemiz için önce “savaşmamayı” ve birbirimizden “vazgeçmemeyi” başarabilmemiz gerektiğini düşünüyorum. Yine de söylenebilir ki, barış sürecine katkıda bulun-

bilmemiz için, barışı bozanın ne olduğunu saptayabilmemiz gerekiyor. Çünkü ancak süreci tersine çevirerek barışı inşa edebiliriz. Son yıllarda giderek daha çok bir barış dili üzerine konuşuluyor; ben, bizim onu keşfetmemizi bekleyen, orada bir yerde duran bir “barış dili” olduğunu düşünmüyorum; barış dilinin icat edebileceğimiz bir dil olduğunu, barışı bozanın ne olduğunu anlayabilme sürecinin de, barış dilinin icadında ilk adım olduğunu düşünüyorum. Bu dili buralarda ve hayatın başka alanlarında biz kuracağız; yoksa onu arayıp bulmayacağız. Belki de başlamak için uygun sorular şunlar olmalı: Gerçekten bu coğrafyada Türklerle Kürtler arasındaki ilişki, Kürtlerin kimlik talepleriyle başlayan süreçten önce “barış dönemi” olarak tanımlanabilir mi? İki eşit taraftan söz edilebilir mi? Hatta iki “taraf” tan söz edilebilir mi? “Kürtler” bir etnik grup olarak, normatif, yasal ya da gündelik hayat içinde hiç diğerleri tarafından “tanınmış” bir etnik grup oldular mı? Kürt olmanın, bu coğrafyada bir Kürt için taşıdığı gerçeklik, bir Türk için tanınmak bir yana farkında olunan bir gerçeklik haline ne zaman geldi? Bu sorular çoğaltılabilir. Bazen sorular, cevaplarından bağımsız bir öneme sahiptirler. Ben, bu ülkenin batısında orta sınıf bir göçmen ailenin çocuğu olarak doğmuş biri olarak Kürt sözcüğünü ilk kez, yazlık evimizin yakınlarındaki inşaatlarda çalışan, türkülerini uzaktan duyduğum esmer adamlardan uzak durmam konusunda babamın tembihlerinde duydum. Sonraki yaşlarımda bazen doğulular, bazen köylüler, bazen cahil ve kırolar, şehirlerimizin içine eden yabancılar; evliya olsalar avluya sokulmaması gerekenler. Bu deyiş, coğrafyamızda birinci sınıf olamayan farklı gruplar için değiştirile değiştirile kullanılagelir: Kürtten (Ermeniden) evliya sokma avlu-ya.. Kürtlerle Kürt olmayanlar, sınırim hiç eşit koşullarda karşılaşmadılar. Neden, nereden ve nasıl geldiklerini uzun yıllar hiç tam olarak merak etmediğimiz, araştırmadığımız, bilemediğimiz, memleketin doğu ve güneydoğusundan gelenler, büyük şehirlerin çeperlerinde sığıntılar, katlanmaktan başka çare bulamadığımız için kendi mahallelerine hapsettiğimiz -sonra da gettolar yarattılar diye suçladığımız-, yeterince gözümüzden uzak tutamadığımızda kendi gettolarımızı yaratıp dünyalarımızı hepten ayırdığımız Kürtler, hiçbir zaman Türklerle eşit koşullarda olmadılar zihniyet dünyalarımızda. Anayasal durumları, tanınmamışlıkları zaten malum. Bu nedenle hiçbir zaman zihniyet ya da maddi hayat bakımından eşit iki taraftan ve dolayısıyla bir tarafın barışı bozduğundan söz etmek zor. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin eşitliğinden söz etmek zaten imkansız, istatistiklere bakınız. Kürtlerin bu ülkede cumhurbaşkanı bile olduğundan dem vurarak aslında eşitsizlik konusunda hiçbir sorun olmadığına ilişkin klişe ya da yoksulluğun ve adaletsizliğin sadece Kürtlere özgü olmadığı yönündeki argümanlar karşısında ise ayrımcılığın meşrulaştırılması ile ilgili literatürün onlarca cevabı var. Dünyanın her yerinde, ayrımcılık benzer biçimlerde meşrulaştırılıyor, hatta çoğunlukla ayrımcılığın mağdurlarının zihinlerinde bile ayrımcılığı hak ettiklerine ilişkin kanaatler nedeniyle dünya yerinden oynamıyor, her şey her yerde olduğu gibi sürüp gidebiliyor. Bugün yaşadığımız ve Kürt Sorunu olarak adlandırılan toplumsal olgunun PKK'nın şiddet eylemlerinden kaynaklandığına ise biz psikologların ikna olması imkansız: Basit bir ANOVA modeli, PKK'nın sadece bir sonuç olduğunu gösterecektir. Sonuç değişkenlerini değil neden değişkenlerini değiştirmek bizim işimiz, sonuçlar doğal olarak değişecektir eğer en az 100 yıldır boşuna çalışmıyorsak...

Uzun zamandır tartışılıyor, farklı disiplinlerden yazarlar tarafından ayrıntılı analizler yapılıyor ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinin Fransız tipi -Alman tipi değil- ulus devlet modelinde, Türk olmak değil, Türk olduğunu kabul etmek fikriyatı temelinde bir asimilasyon süreci olduğu konusunda neredeyse bir söz birliği var; sadece etnisite değil, din, ve mezhepler -heteroseksist tektipleştirmeyi saymıyorum, evrensel olduğu için- açısından da bu tektipleştirme sürecinin pek de başarısız olmadığı, günümüzün Türkiye-sinde farklı grupların taleplerinden açıkça anlaşılıyor. Dışarı bakmak yeterli, pek de akademik kanıtı gerek yok. Bu anlayışın Türklük kavramının, etnisiteye değil bir üst kimliğe dayandığı savunması ise, - sadece tarih kitaplarına bakınız yeter- hayatın her alanında kendisini gerçekleştirememiş bir kehanet sadece.

Asimilasyon, zaten dünyanın pek çok coğrafyasında modernleşmenin gerçekleştiremediği hayallerinden sadece biridir. Kürtler, asimile edilemediler; kendilerine Türk diyemediler, kendilerine Türk diyerek “ne mutlu olmayı” tercih etmediler. Kürt olmaktan vazgeçmeseler de dillerinin, yazılı ve sözlü kültürlerinin ellerinden alınmasını büyük ölçüde engelleyemediler. Biz psikologlar, bu konuyu en iyi bilenler olarak hiçbir tereddüde yer bırakmayacak netlikle söyleyebiliriz ki, dil ile düşünce arasındaki ilişki çok açık bir ilişkidir. Dil aracılığıyla düşünürüz. Kürtlerin sadece anadillerini okuyup yazmaları ya da anadillerini geliştirmeleri engellenmedi; modern devlet tarafından doğru düzgün bir asimilasyon bile yapılmadığı için, aslında onlara doğru düzgün resmi dil -Türkçe- bile öğretilmedi: Okulsuzluk, ataerkil toplum düzeni, yoksulluk, ağır bölgeler arası eşitsizlik koşulları vb. devletin temel görevlerini yerine getirmemesi sonucunda bugün Kürt nüfusun, büyük bölümü kadınlardan oluşan önemli bir kısmı Türkçe de bilmiyor, Kürtçe yazıp okumayı da. Ne anadilini ne de resmi dili aynı anda konuşamayan, okuyup yazamayan milyonlarca yurttaşı var bu ülkenin.

Sonuç olarak Kürt sorunu, bölgesel, sınıfsal, kültürel, etnik, çok yönlü, çok boyutlu bir ayrımcılık sorunudur öncelikle. “Farklılarımızla bir arada yaşamak” anlayışı eksiktir, eksik olduğu için yanlıştır da. Sadece farklı değiliz; biz aynı zamanda eşit de değiliz. Aşağıda ve yukarıdayız. Ayrımcılık, çok açıkça bir hiyerarşik örgütlenmeyi gerektirir ve Kürtler, etnik kimlik bakımından bu basamağın altında yer aldılar. Hiyerarşik toplum örgütlenmesi içinde en üsttekiler, yani ulus-devletin tek tipinin içinde yer almasını arzu ettiği kesimler dışındaki herkes ayrımcılık yaşıyor. Ama bu ayrımcılık, örneğin, Kürtler açısından, eğer yoksulsanız, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ya da Doğu Anadolu’da yaşıyorsanız, mesela kadınsanız, heteroseksüel değilseniz, daha ağır sonuçlarla yaşanıyor; hiyerarşik olarak alttaki kategorilerden, daha çok kategoride yer aldıkça daha çok ayrımcılığa uğruyorsunuz. Böylece, Kürtler, sosyal anlamda, toplumun sosyal örgütlenmesinde sosyal psikolojinin terimleriyle söylersek bir “dezavantajlı grup” haline geldiler giderek daha çok. Dezavantajlı gruplar, dezavantajlı olma koşullarını değiştiremiyorlarsa genellikle bu durumla başa çıkabilmek için motivasyonel olarak, durumlarını meşrulaştıracak bilişsel yollar geliştirirler: avantajlı üst grupla kendilerini karşılaştırmada yeni stratejiler geliştirerek kendileri açısından olumlu sonuçlar çıkarmaya çalışırlar; içinde buldukları koşulları hak ettiklerini düşünerek meşrulaştırırlar vb. biçimlerde kendi durumlarını ve genel olarak sistemi meşrulaştırırlar.

Kürt meselesi açısından baktığımızda, eğer 28 tane isyandan bahsediyorsak, Kürtlerin bir etnik kimlik grubu olarak en azından bir grubunun, dezavantajlı durumlarıyla barışmadıkları çok açık, hiç barışmadıkları ve konumlarını meşrulaştırmadıkları çok açık.

Dezavantajlı gruplar, bu dezavantajlı durumdan kurtulmak için kolektif olarak ne yaparlar? Yine normatif kanalları kullanırlar, yani siyasal temsil yollarını kullanırlar. Yine eğer üst grubun sınırları geçirgense ve eğer bu imkânlar veriliyorsa, siyasal temsil haklarını kullanırlar. Eğer bu imkânlar verilmezse, dünyanın neresinde olursa olsun eğer sınırlar geçirgen değilse, normatif olmayan kolektif hareketlere yönelirler; yani şiddet için örgütlenirler. Bu, her yerde böyle olmuştur ve Türkiye’de de böyle olmuştur, başka bir şey değil.

Üst gruplar, yani o tek tip devlet yapısını korumaya yönelik yasa koyan ve yasayı koruyan gruplar, doğal olarak, arkalarına, ideolojik arka planını oluşturmak üzere milliyetçi ve militarist politik zihniyetleri de alarak, yani böylece halkı da alarak iktidar konumlarını pekiştirip sürdürmeye çalışırlar. Sadece Kürtler için değil, bütün Türkiye için geçerli olan sınıfsal adaletsizlikler ve Avrupa Birliği sürecinde yaşananlar, bu sürecin yanlış tarif edilerek Türklerin de kendini AB karşısında dezavantajlı hissetmesi ve bu sürecin de aslında bütün ayrımcılıkları pekiştirmek için kullanılması, milliyetçi-

lik ve militarizmi ciddi olarak beslemiştir. Kürtlerin kendilerini ifade etmek için kullandığı yolların çok daha ciddi bir baskıyla karşılaşmasına yol açmıştır.

Sosyal psikoloji literatürü, dezavantajlı, baskı altındaki grupların üyelerinin, bireysel ya da kolektif olarak hayatlarını değiştirme yönünde talepleri olduğunda ve bu yönde harekete geçtiklerinde grup aidiyetlerinin ve hayatın değişebileceğine dair inançlarının artacağına işaret eder: bu yönde oluşan tepkiler normatif olduğunda, hâkim grupların tepkileri susturmaya ve kontrol etmeye yönelikken, tepkiler normatif olmaktan çıktıkça şiddete yönelim artar. Bu açıdan baktığımızda Kürtlerin taleplerinin siyasi olarak açıkça dile getirilmesi, bu ülkenin eşit yurttaşları olarak temsil edilmeleri, örgütlenmeleri engellendikçe normatif olmayan yolları denemeleri ve bunun da karşıtını doğurması kaçınılmazdır. Her türden ve kaynaktan beslenen şiddete dayalı yöntemlerle hak arama, artık sadece meşru olmamakla kalmayıp, Kürtlere yönelik şiddeti meşrulaştırmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. Bu kısır döngü hepimizi dilsizleştirmekte, birbirimize karşı sağırlandırmakta ve geçmişi anlamak, geleceğimiz üzerinde düşünmek konusunda iradelerimizin farkına varmamızı engellemektedir.

Ne Yapmalı?

Kürt sorunu bir toplumsal itilaf sorunu değildir. Toplumun en azından bazı temel haklar bakımından eşit farklı grupları arasında yaşanan bir itilaftan söz etmiyoruz. Devletin asimilasyoncu, ayrımcı, her bakımdan tek tipçi, eşitsiz ve adaletsiz politikalarının, yurttaşların bir bölümüne, sadece kimlikleri bakımından aynı oldukları için her türlü baskı ve zulmü yıllarca yasal ve yasadışı yöntemlerle uygulanmasıyla oluşan bir sonuçtan söz ediyoruz.

Bu devlet politikasının hayata geçirilmesi için, Kürtlerin varlığının, taleplerinin hatta zaman zaman Kürt olmanın kendisinin gayri meşru hale getirilmesi gerekiyordu. Bir ülkede iktidarların, aslında birbirine pek çok bakımdan çok benzeyen yurttaşlarını, birbirlerini öldürmeleri için bu kadar hevesli hale getirebilmesinin başka bir yolu yoktur.

Ben, artık bu politikaların yaygın bir etkisinin olabileceğini düşünmüyorum. Öldürmek ve ölmekle geçen bunca yıl sonucunda bu sorunun bu yöntemlerle çözülemeyeceğini silahlı ve silahsız herkes görmektedir; en azından böyle olduğunu umut etmek için şimdi daha çok nedenimiz var. Faşist, milliyetçi, bu ülkenin yurttaşları arasında düşmanlığı besleyen söylemlerin en azından eskisi kadar etkili olmaması için pek çok neden var. Daha çok ve daha açık konuşabiliyoruz.

Son söz olarak belki şunu söylemem lazım: Ben, Türk'üm ve bu benim için önemli değildir diyemem, bunu deme hakkım ve lüksüm olamaz ve Türkler olarak hepimize düşen şöyle bir sorumluluk var: Biz de Türk olmaktan ancak Kürtler Kürt olabildikleri zaman kurtulacağız. Yani Türk olmanın sorumluluğundan, çoğunlukta, iktidarda olan bir gruba ait olmanın sorumluluğundan uzak duramayız. O yüzden, bu "biz"in, yani barış için uğraşan insanlar olarak "biz" in tarifinin çok zor bir şey olduğunu düşünüyorum ve çantada keklük bir kavram olmadığını düşünüyorum. Bu "biz" i gönüllü bir şekilde inşa etmek zorundayız ve barışı bu "biz" kuracak diye düşünüyorum; bütün militarist, milliyetçi yönetim politikalarına rağmen.

Psikolojinin Kürt Sorunu'yla İmtihani

Melek Göregenli

Türkiye'de psikoloji, akademik ve uygulamalı alanlarda sadece Kürt sorunu değil sosyo-politik olgular konusunda genel olarak üzerine düşen mesleki ve vicdani sorumluluğu yerine getirememiştir. Bunun siyasal, akademik çeşitli nedenleri olmasına karşın içinde yaşadığımız günlerde bu nedenlerin çoğu geçirliliğini yitirmiştir ve alanımızın üreteceği bilgilere barışın sağlanması ve sürdürülmesi açısından her za-

mankinden büyük ihtiyaç vardır.

Kürt sorunu, bölgesel, sınıfsal, kültürel, etnik, çok yönlü, çok boyutlu bir ayrımcılık sorunudur. Ayrımcılığın dezavantajlı bir grup haline getirdiği Kürtler, bireysel ve kolektif normatif yolları deneyerek eşit temsil ve yurttaşlık haklarını talep ettiler; iktidarlar tarafından yasal ve yasal olmayan yollarla engellendiler ve normatif olmayan kolektif hareketlere yöneldiler. Bulduğumuz noktada, kolektif şiddet karşısını doğurmakta ve genel olarak milliyetçilik ve muhafazakarlığı beslemektedir.

Biz psikologlara öncelikle bu süreçte çözümleyici, yol gösterici bilgi üretmek ve bu bilgiyi tüm toplum kesimlerinin ulaşabilirliğine açmak düşüyor. Herkesi, psikoloji bilgisinin bize öğrettiği, şiddetin hiçbir sorunu çözmede etkili bir yöntem olamayacağı yönündeki evrensel doğru konusunda ikna etmeye çalışmamız gerekiyor. Bu süreçte yaşanan çok boyutlu travmatik süreçlerin sonuçlarını gidermek konusunda bilgi ve becerimizi harekete geçirmemiz ve yine tüm toplum kesimlerinin hizmetine sunmamız gerekiyor.

İmtihana psîkolojiyê bi pîrsgirêka kurdî re

Melek Göregenli

Li Tirkiyeyê psîkoloji, di warên akademîk û pratîkê de ne bi tenê di pîrsgirêka kurdî de; lê hem jî di meseleyên sosyo-polîtîk de bi giştî wezîfeya xwe pişekarî û wîcdanî ne anî çîh. Her çiqas sedemên vê yêrê cûr be cûr ên siyasî û akademîk hebin jî, di rojên îroyîn ku em tê de dijîn de ev hemû sedem betal bûne û îro jî timî caran bêtir jî bo bîdestxistina aşîtiyê û domandina wê, hewcedariya me bi zanîna ku beşa me ya navborî dê derxîne holê heye.

Pîrsgirêka kurdî, pîrsgirêkeke cûdakirina ku herêmi, çînî, çandî, etnik, pîrralî ye. Ew kurdên wek komeke ku ji aliyê cudakirinê ketine rewşeke bêavantajî, bi ceribandina riyên normatîf yê kesayeti û kollektîf re xwestin mafên wekhevî û hemwelatîyê bi dest bixin. Lê ji hêla desthilatdaran bi riyên legal û îlegal hatin astengkirin û ji ber vê yekê jî berî xwe dane tevgerên kollektîf yê nenormatîf. Di vê merhelê de şîdeta kollektîf dijiya xwe derxist holê û ev jî bi sedema xortbûna neteweperestî û kevneperestî.

Beriya her tiştî di vê pevajoîyê de tiştên ku dikevin ser milên me ev in: hilberîna zanîna rênasî û ya din jî gihandina vê zanîne bi hesanî li qadên hemû civakê. Weku em ji zanista psîkolojiyê dizanin, divê em her kesî qayil bikin ku di çaresariya pîrsgirêkan de şîdet metodeke ne bi bandor û guncan e. Lazim e ku di vê prosesê de ji bo ji holê rakirina encamên travmatîk yêrê pevajoîyê, em zanîna û jêhatbûna xwe binên pêş û pêşkeşî xizmeta civakê bikin.

Psychology's Examination with Kurdish Question

Melek Göregenli

Psychology in Turkey has not taken the professional responsibility of human conscience, about not only Kurdish question but also other socio-political phenomena. Although there are various political and academic reasons for this, these explanations have lost their validity in our time. There is even a greater need than ever for the knowledge of our discipline in order to make peace in society and maintain dignity.

Kurdish question is a regional, class-related, cultural, ethnic, multi-faceted and a multi-dimensional discrimination problem. Kurdish people who have become a disadvantaged ethnic group through discrimination have demanded citizenship and civil rights using normative personal and collective means. After having been prevented by the political power via legal and illegal means, they turned to illegal and non-normative collective movements. Today, collective violence breeds its opposite and feeds nationalism and militarism.

As psychologists, our responsibility is to produce resolving and guiding knowledge and make this knowledge accessible for all segments of society. We should convince people based on what we learn from psychology as a universal truth that violence is not an effective method of solving any socio-political problem. In this process, we should mobilize our knowledge and skills to resolve the consequences of traumatic events, and put our perspective into the service of all segments of society.

Psikolojinin Bilimselliği ve Depolitizasyon Egzersizleri: “Terör Psikolojisi” Neye Yarar?*

Ersin Aslıtürk

Psikoloji disiplini içerisinde yaygın ve en önemli iki varsayım bulunmaktadır. Bunlardan birincisi psikolojinin bilimsel bir disiplin olduğudur. Bu varsayım psikoloji içerisinde pek mercek altına alınmamış, bu varsayıma dair kimi tartışmalar olsa da etkileri sadece kuramsal-felsefi psikoloji içerisinde çalışan insanlarla sınırlı kalmıştır. Bu varsayımla ilişkili olarak, ikinci varsayım da bilimsel psikolojik bilginin nesnel bir bilgi olduğu, araştırmacıların kendi değer sistemlerinin bu bilgi üzerindeki etkisinin nesnel yöntemler kullanılarak kontrol edilebileceği ve bu anlamda psikolojinin politik-toplumsal düzlemde ideolojik değil tarafsız bir rolü olduğu yönündedir. Bu iki varsayımı incelemek önemlidir; çünkü bu yazıda görüleceği üzere psikoloji kendisini bu yolla insanlara bir bilim alanı olarak sunarken kimi toplumsal eşitsizliklerin ve/veya baskıların büyümesine de neden olmaktadır.

Bu yazı bu iki düşünceyi değerlendirirken önce psikolojinin bilimsel statüsü üzerine gelişen tartışmalara değinmektedir. Bunu yaparken psikolojinin parçalanmışlığına, alt alanlarının karşılaştırılamazlığına, psikoloji içinde doğa bilimlerindeki gibi bir ilerleme olup olmadığı sorusuna ve de psikolojinin bir doğa bilimi olma çabasının doğurduğu sonuçlara odaklanılmıştır. Ayrıca psikolojideki bu iki temel varsayımın disiplin içindeki olumsuz etkilerinden, psikolojik bilginin nasıl toplumsal-politik anlayışlardan etkilendiğini, üretilen bilginin nasıl politik-toplumsal bir fonksiyon kazandığı özetlenmektedir. Alternatif bir yaklaşıma değinildikten sonra, Türkiye’deki durumu değerlendirilmektedir. Türkiye’de son dönemde ortaya çıkan tartışmaların yanında, “barış süreci” üzerine yazılmış bir yazı üzerinden nasıl bilim maskesi altında ideoloji üretildiği ve araştırmacıların nasıl kendi değer perspektiflerini psikolojik olgulara

* **Teşekkürler:** Bu yazıya ayrıntılı ve çok değerli geri bildirimler veren Mehmet Ali Üzelgün’e teşekkürü bir borç biliyorum. Ayrıca, yazıyı okuyarak geri bildirim veren Aysel Kayaoğlu, Melek Göregenli, Sertan Batur, Kamuran Kızlak, Serdar M. Değirmencioğlu, Murat Paker, Barış Özgen Şensoy ve ayrıntılı bir redaksiyon yapan Ayça Güler-Edwards’a da teşekkür ediyorum.

aşladıkları incelenmektedir. Yazıda son olarak Türkiye’de psikologların psikolojisine ve sosyolojisine değinilerek, bilim insanların bilimsel-politik zeminlerinin araştırmalarına olan etkisinin farkına varabilmeleri için önerilerde bulunmaktadır.

Psikolojinin Bilimselliği

Psikoloji disiplini içerisindeki çok sayıda kuramcı psikolojinin bilimsel statüsünü henüz kazanamadığını iddia etmektedir. Tartışmalara bakılırsa bunun en büyük nedenlerinden birisi psikolojinin artık *parçalanmışlığa* (fragmentation) ve *hiperuzmanlığa* (hyperspecialization) doğru giden çeşitli alt alanlarının *birleşme* (unification) sorunu yaratmasıdır (örn, Staats, 1999; Yanchar, 2000). Eğer tabiat ve insan doğası bazı temel ve evrensel prensiplerle organize oluyorsa, evren ahenkli bir bütün ise, psikolojinin çeşitli alt alanlarının ortaya koyduğu kuramların da ortak temel prensiplerde birleşmesi ve bir görüş birliğine varılması gerekmez mi? Örneğin; Arthur Staats’a (1999) göre gerekir ama bu psikoloji içerisinde henüz mümkün gibi görünmemektedir. Doktora çalışmasını yapan yeni bir fizikçi için atom, elektron, kütle gibi temel olgularla ilgili olarak tek bir terimle çalışmak mümkündür ve bütün fizikçiler artık “atom” denildiğinde aynı şeyi anlamaktadırlar. Bir kişilik psikoloğu için bu böyle değildir. Kişilik psikologları için 5 faktör kişilik kuramı, bağlanma stilleri, kişisel projeler, kişisel görevler, hayat senaryoları ve hayat hikâyeleri büyük bir tartışma yaratan kavram yığını gibi görünmektedirler (tartışmalar için bkz. Eysenck, 1997; McAdams, 1995; McAdams, & Pals, 2006). Benzer şekilde bir sosyal psikoloğa benlik, benlik algısı, benlik bilinci, öz-güven gibi kavramların ve yeni yeni ortaya çıkan küçük çaplı teorilerin bolluğunda bilim yapmaya çalışmak zor gelebilir ve yeterince sosyal olabilmesi için daha emperyalist bir sosyal psikoloji isteyebilir (Brewer, 2004). Amerikan sosyal psikolojisinin Susan Fiske’si de (2004) sadece sosyal psikoloji içerisinde 600 kadar teorinin olduğunu tahmin etmiş! Bütün psikolojide bulunan irili ufaklı teorilerin bolluğunda, siz hiç fizikte olduğu gibi sağlam, artık tartışılmayan, bütünleyici ve nesnel sosyal psikolojik yasalar ile karşılaştınız mı?

Temel bilimlerde kimi tartışmalar yaşandıktan ve kimi bulgular ışığında bazı sonuçlara-yasalara varıldıktan sonra (örn: DNA’nın yapısının keşfi), bu sonuçlar ve keşiflerle yeni, heyecanlı ve üretken bir araştırma dönemine giriliyor. Psikolojide ise bir büyük tartışma bittikten sonra, o tartışmanın temel konusu unutuluyor, o konudaki araştırmalar bitiyor, yepyeni teorilerle yeni araştırma ve tartışma alanları açılıyor (Hunt, 2005). Kısaca psikolojide popüler olan kuramlar, moda olan araştırma alanları, *cutting-edge* işler bir müddet sonra terk ediliyor. Sonra, bir bütünlük arz etmeksizin yeni kavramlar ve teoriler *icad* ediliyor (invention), bunlar kullanılıyor (use), hatta kimi zaman da kariyer odaklı ve hırslı akademisyenlerin elinde “kör-ampirik atışlar” ile (bkz. Kağıtçıbaşı, 1994) kötüye kullanılabilirler (abuse). Tarih içerisinde bunu daha sonra başka bir moda ya da dönemin ruhu, *Zeitgeist* izliyor...

Psikolojide herhangi bir bütünlük ve birlik olmadan bir ilerleme olup olamayacağı da tartışma götürüyor (örn., Gardner, 1992; Staats, 1999; Yanchar, 1997). Bilimin birliğini savunan mantıksal pozitivistlere -gözlem yaparak kendi kuramlarını test eden ve sistematik çalışan kimi araştırmacılara- göre, bütün bilimlerin sonunda evrenin ortak gerçekliğini, kapsayıcı kuram ve aksiyomlar eşliğinde ortaya koyacaklardır. Doğrudan gözlemler yoluyla içinde bulunduğumuz gerçek evrenin hem fiziksel hem sosyal olarak yine gerçek bir resmi çıkarılacak ve beyaz kâğıtlar üzerinde bilim adamları tarafından (fiziksel ve sosyal düzeyde) evrenin gerçekliği aynen temsil edilecektir. Bu bilimsel birliğin önemli bir parçası olması beklenen psikoloji ise daha kendi içerisinde birleştirici prensipler, bulgular veya bir *Grand Theory* (örn: Newton’un kütle çekim kanunu, Darwin’in evrim teorisi) bulduramıyor ve bu haliyle bilimsel ilerlemenin en minimal kriterini de yerine getirememiş oluyor. Kimi araştırmacılara ve teorisyenlere göre psikoloji içerisindeki parçalanmışlık ve özellikle teorilerin, kavramla-

rın ve hatta yöntemlerin *karşılaştırılmazlığı* (incommensurability) göz önüne alınır- sa, psikoloji henüz kendini gerçekleştirebilmiş (bütünleşebilmiş) bir bilim değil, sade- ce olgunlaşmamış bir bilim-öncesi gayretler bütünüdür (Gardner, 1992; Staats, 1999; Yanchar, 1997, 2000; Yanchar & Slife 1997)¹.

Peki kavramsal ve kuramsal bir bütünlük elde etmeyi bir kenara koyup, ortak bilim- sel yöntemler yoluyla psikolojide birlik sağlanabilir mi? Yani bütün psikologlar ampi- rik çalışmalar, gözlemler yapacaklar, herkes tarafından aynı şekilde gözlemlenebilen kontrollü deneyler ve gözlem araştırmaları psikoloji disiplini bir şekilde birleştire- cek. Ortak bilimsel aktivite, ortak yöntemleri getirecek, ortak yöntemler de bizi ortak *Hakikat'e* ulaştırarak. Hem ampirisist bilim adamları “bilimi bilim yapan şeyin yön- tem olduğunu” söylemiyorlar mı? O zaman tarafsız yöntemlerce bütün teoriler ayrı ayrı test edilebilir ve hepsi de değerlendirmeye tabi tutulabilir. Böylece psikolojik ol- gular sistematik olarak toparlanır, akademik psikologlar da bu sürecin pratisyenleri olabilirler. Stephen Yanchar'a (2000) göre bu mümkün değil, zira en başta sormak ge- rekiyor: kim bu psikologlar? Eğer mesele kimi yöntemleri uygulayabilmekse, bir sos- yolog, bir antropolog da bu işi yapamaz mı? Yani sadece aynı yöntemleri benimsemiş olmamız bizi otomatik olarak psikolog, disiplini de psikoloji bilimi yapmıyor. O zaman psikolojinin önce bir tanımının, araştırma nesnelerinin (örn: insan davranışı) ve on- tolojisinin ortak bir şekilde belirlenmesi gerekiyor. Ayrıca, bunların sadece psikoloji- ye has olması gerekiyor ki psikoloji sosyolojiden ve antropolojiden ayrıştırılabilir ol- sun. Bu da zor bir görev, çünkü psikolojinin diğer insani bilimlerle olan ilişkisi, parça- lanmışlığı ve epistemolojik sorunları bu süreci tartışmalı kılıyor.

Harry Hunt'ın (2005) *Review of General Psychology*'de yazdıklarına göre psikolojinin bilimsel statüsünü kazanamamış olmasının altında yatan en temel nedenlerden biri- si molar-sosyotropik (bütünsel sosyal yönelimli) açıklamalarla moleküler -biotropik (birimsel biyolojik yönelimli) açıklamalar arasındaki farktır. Bu farka Wilhelm Dil- they daha psikolojinin doğduğu yıllarda *Geisteswissenschaft* (insani-kültürel bilimler) ve *Naturwissenschaften* (fiziksel bilimleri) kavramlarıyla değinmişti. İnsani bilimlerde anlayış (understanding) önemli iken, temel-doğa bilimlerinde neden-sonuç ilişkile- ri içerisinde açıklama (explanation) yapmak önem kazanmıştır. Harry Hunt'a göre in- sani bilimlerde bizler çalıştığımız şeyin kendisiyiz ve çalıştığımız şeye sezgisel (intu- itive) bir yaklaşımımız var. Doğa bilimlerinde ise çalıştığımız şeye empatik bir erişim mümkün değil. Doğa bilimlerinde asıl olan kesin (accurate) ölçümler yapabilmek. Bu durumda şu an egemen olan deneysel psikoloji bir tezatlık (oxymoron) içeriyor. Psi- koloji doğa bilimlerinin deneysel yöntemleriyle, insani konuları çalışıyor. Örneğin, ki- şilik, motivasyon, ve duygu gibi. Fakat en başta her araştırmacının “kişilik”ten ne anla- dığı farklılaştığı için ve herkes kendi anladığı şeyi ölçtüğü, biçtiği, gözlediği ve deney- lerde manipüle ettiği için, zaman içinde “kişilik” hakkındaki konu ve teoriler mantar gibi çoğalıyor ve disiplinin parçalanmışlığı artıyor (McAdams, 1995; McAdams & Pals, 2006). Yine Harry Hunt'a göre bu sorunun aşılması yorumsamacı (hermeneutic) bir bakış açısı ve sinirbilim (neuroscience) gibi disiplinlerdeki bulguların anlaşılmasıyla olabilecektir. Yani anladığımız şeyleri neden sonuç ilişkileri içerisinde açıklamamız ve gözlemler yoluyla açıkladıklarımızı da yorumlayarak anlamamız gerekmektedir. Kısaca, yorumsama insani deneyimi merkeze alan bilimlerde kaçınılmaz ve Hunt'a (2005) göre birincil bir süreç. Yorumsamanın gereğini anlayabilmek için her şeyden önce psi- kolojinin paradoksal ve tezat oluşturan bu ikili doğasını kabul etmemiz ve “fizik arzu- sunun” yani temel bilimlere benzeme arzusunun üstesinden gelmemiz gerekiyor.

Bu sorunla ilişkili olarak Dean Keith Simonton (2004), psikolojinin bilimler içindeki

¹ Bir de psikolojinin bilimselliği hakkında oldukça karamsar olan Sigmund Koch üzerine *American Psychologist*'in 56. sayısında çıkan yazılar görülebilir; özellikle Leary, (2001), Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın tez hocası Brewster Smith'in yazdıkları, (2001); ayrıca evrim teorisinin sosyal bilimleri bileştiremeyeceğini savunan Derksen (2005) ve sosyal psikolojinin problemleri için Rozin (2001) görülebilir.

şu anki yerini saptamaya çalışırken, doğa bilimleri ile psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimler arasında bulunan çok ilginç farklara işaret ediyor. Psikoloji biyolojiye, sosyolojiden daha yakın olsa da, araştırmacılar psikoloji içerisinde doğa bilimlerinden farklı nesnelere, sosyal ve deneysel (experiential) nesnelere, çalışmak zorundalar. Bunun da ilginç sonuçları oluyor: Örneğin psikoloji içerisinde kabul edilmiş kanun ya da kanunlaşmış kuram (örn: Gestalt yasaları gibi) bulmak doğa bilimlerine göre daha zordur. Psikolojide genç yaşta Nobel ödülü alabilmiş bilim insanlarının sayısı doğa bilimlerine göre daha azdır. Bu da zaman içinde gelişen içgörünün ve yorumlama gücünün sosyal bilimlerdeki önemine işaret eder. Psikolog akademisyenler yazdıkları makaleler için kendilerini çok sayıda insandan geri bildirim almak zorunda hissederler ve bu nedenle makalelerinin “Teşekkürler” bölümündeki isim sayısı doğa bilimlerine göre daha fazladır. Psikolojiye bir yıl ara verdikten sonra psikologların araştırmaya geri dönüp arayı kapatması çok zor olmaz, fakat bir fizikçinin okuması gereken ve “okumazsa olmaz” niteliğinde daha fazla yayın birikir. Psikolog akademisyenler yazdıklarına hakemlerin verdiği geri bildirimlerde, doğa bilimcilere oranla daha fazla fikir birliği sorunu yaşarlar. Psikologlar daha az sayıda merkezi-önemli *-ground breaking-* makalelere referans verirler ve en yeni araştırmalara referans verme kaygıları çok daha yüksektir. Bu durum klasik çalışmalara verilen değerini kıtlığını gösterir (Kağıtçıbaşı, 2007 çok bilinçli bir istisna²). Psikolog akademisyenler derslerinde daha fazla “immm”, “aaaa” demektedirler, ve bu tip ifadelerin doğa bilimleri derslerinde kavramsal ve görgül açıklıktan kaynaklı bir şekilde daha az olduğu düşünülmektedir. Simonton’a (2004) göre bütün bu farklar psikolojiyi diğer doğa bilimlerinden bir ölçüde ayırır da, psikoloji, şu anki haliyle, doğa bilimlerine yakın bir karakter çizmeye çalışıyor ve sosyolojiye daha uzak duruyor. Psikoloji doğa bilimlerine yaklaşmaya çalışsa da, ana akım psikolog akademisyenlerin “fizik arzusu” çok yüksek olsa da, ve bunu yoğun istatistik pratikleriyle tatmin edebilseler de, psikolojinin şu haliyle (birlik-bütünlük problemleri ile) doğa bilimlerindeki gibi bir bilimsel disiplin olmadığı düşüncesi yaygın kabul görmüş bir düşünce (örn., Rennie, 1995).

Psikolojinin disipliner kimliğini daha kesin bir şekilde gösterebilmesi ve bilimsel statüsünü kazanabilmesi için geçtiğimiz yıllarda kimi bütünleşme önerileri psikologların dikkatine sunuldu. Bu önerileri sunanlar arasında örneğin Robert Stenberg (Stenberg & Grigorenko, 2001), Gregg Henriques (2003), davranışçılığı öneren ve pozitivist paradigma ile çalışan Arthur Staats (1991, 1999), kişilik psikolojisi alanından Hans Eysenck (1997) ve başkaları da bulunuyor. Kuramsal psikologlar ise bu araştırmacıların sundukları perspektiflerin psikolojinin etik (iyi pratiği kötüden ayırma süreci), epistemolojik (bilgi edinme sürecine dair) ve ontolojik (araştırma nesnesinin temel doğasına dair) hususlardaki sorunları gidermediğini (örn., Yanchar, 1997), bu araştırmacıların kendi felsefi varsayımlarını (assumptions) gözden geçirmedikleri ve hatta bu yönelimin psikolojinin krizini daha da derinleştirdiğini öne sürüyorlar (örn., Gortzen, 2008, Slife & Williams, 1997; alternatif bir birleşme önerisi için bkz. Wertz, 1999). Önde gelen kuramsal psikologlardan Hank Stam (2004) de psikolojinin birleştirilmesi ile ilgili çabaların bilginin kaynaklarını sorgulayan kuramsal-epistemolojik bir çaba değil, disipline özgü bir manevra olduğunu ve kurumsal (institutional) ihtiyaçları karşılamak üzere oluşturulduklarını ileri sürmektedir. Kurumsal ihtiyaçlar şu soruları gündeme getirmiştir: Bu kadar farklı ilgi alanı varken bizi temsil eden ortak bir psikoloji örgütünden nasıl bahsedebiliriz? Farklı pratiklere nasıl lisans verip, onla-

² Şöyle diyor Kağıtçıbaşı (2007): “Ben bilimin birikimli olduğuna inanırım. Yani, bilimde yeni bilgi ve kavramlaştırmalar öncekilerden beslenir ve onların üzerine inşa edilir. Yeniler eskileri yadsıyarak ortaya çıksa bile bu böyledir. Bu birikimci oluşumun bilinmesi ve belirtilmesi de gerekir. Çünkü aksi taktirde, her araştırmacı yepyeni bir *keşifle* ortaya çıktığını sanacak, dolayısıyla da hep sıfırdan başlayarak tekrarlar olacaktır. Bu büyük bir *israf ve bilgi birikimi eksikliğidir*. Sosyal psikolojide bu problemi yaygın olarak görüyoruz. Özellikle dergi makalelerinde son 5 yıldan daha önceki çalışmalara pek az referans verilmesi, bu ‘*güncel olma*’ hevesindedir. Ben bütün yayınlarımda önemli bulduğum çalışmalara tarihten bağımsız olarak referans veririm” (s. 120, vurgular eklendi).

rı nasıl değerlendirebiliriz? Araştırmaları destekleyecek olan fonlar nasıl dağıtılacak? Disipliner kimliğimiz ne olacak, başka kimliklerden nasıl ayırt edilecek? Bu açıdan günümüz şartlarında psikolojinin bütünleşmesi epistemik değil, daha çok kurumsal bir ihtiyaç gibi görünmektedir. Özetle bazı birleştirme çabaları mevcut olsa da, henüz birlik ve ilerleme konusunda bir *konsensüse* varılmış değil.

İlginç bir not olarak, Hank Stam (2004) yazdığı kritikte psikolojinin bazı temel yöntemler (örn: işevuruk tanımlarla yapılan fonksiyonel analizler konusunda) kayda değer bir birleşme sergileyebildiğini gösteriyor. Stam'ın (2004) meslek sosyologlarından aktardığına göre, bir akademik disiplinin hayatta kalabilmek için üç hususu yerine getirmesi gerekmektedir: bunlardan birincisi sembolik sermayenin sunulabileceği bir pazar (örn: klinik ihtiyaçlar, iş yaşamında etkin bireylere olan gereksinim, silahlı kuvvetlere yetenekli personelin seçilebilmesi vb.); ikincisi bilgi üretimini sağlayacak tanınmış kimi yöntemlerin olması (örn: psikometrik ölçümler, varyans analizi, çok değişkenli istatistik vb.); ve son olarak da yeni üyeleri eğitecek skolastik bir bilgi sistemi. Stam (2004), ikinci başlıkta, yani ortak yöntemlerin benimsenmesi başlığında, psikolojinin çok iyi durumda olduğunu söylemektedir. Gerçekten de öyle. İstatistik dersleri birçok lisansüstü programda tek zorunlu derstir, hatta daha genel yöntem dersleri bile açılmaz çünkü istatistiksel çıkarım psikolojide en önemli "yöntem" olmuş durumdadır. Gerçeklikle olan ilişkisi sadece fonksiyonel bir şekilde tanımlanan "değişkenler" oluşturmak, işevuruk tanımlarını vermek (operational definition), bunları ölçmek, sonra araştırma hipotezlerini unutup istatistiksel hipotezleri test etmek yeterli olabilmektedir (psikolojinin bu türden kuramsal sorunları için bkz. Bickhard, 2001; Slife & Williams 1997; Stam, 2000). Araştırmacılar istatistiksel *yanlışlamaya* (falsification) ne kadar önem verdiklerini göstermeyi de çok severler. Fakat araştırma ile ilgili beklentilerini korumaya devam ederken -bu ayrımın farkında bile olmaksızın- (Thorngate, 1990) yeni yöntemsel manevralarla yanlışlamaya değil kendi düşüncelerinin doğrulanmasına motivedirler. Yeni değişkenler oluşturmak ve eski sorunları yeni biçimlerde tanımlamak da çok kolaydır psikolojide. Kavramlar çoğalır, mini teoriler artar, bir hususta birçok benzeri kavram oluşur.

Böylece bilim retorisi, yani şeylerin gerçek doğasını ortaya koyduğunu iddia eden ve okuyucuyu aydınlatmaya çalışan bir dil devam ettirilir. Gerekirse *HARKing* (Hypothesizing After the Results are Known/Sonuçlar Bilindikten sonra Hipotez Kurmak) gibi türlü yöntemsel cambazlıklara bile girişilir (Katzko, 2002). Burada sonuç önemlidir. Bu şekilde çok hızlı yayın yapılabilir, akademik rütbelerin kolayca dağıtılmasına da yardımcı olunulur (Stam, 2004; Thorngate, 1990). Amaçlardan birisi de ne olursa olsun yayın sahibi olmaktır (Katzko, 2002). Kavram ve yayın kirliliği, yani zaman ve enerji israfı önemli değildir. Disiplin parçalı olsa bile, bilimselliği tartışılabilir, siz "bilim insanı" olduğunuza inanabilirsiniz, zira ölçme-biçme işini yaptınız, teknisyenlik-pratisyenlik görevinizi ifa ettiniz.... Böylece disiplinin içinde olduğu iç karartıcı durum devam ederken, yöntem konusunda zımni bir birlik oluşturulabilmiş olduğu da inkâr edilemez.

Teknisyen-pratisyen gibi düşünmenin ve bu zımni birliği sorgulamamanın akademisyenlerde ve özellikle lisansüstü psikoloji öğrencilerinde yarattığı dejenerasyon da önemli. Warren Thorngate (1990) *Canadian Psychology* dergisinde yazdığı bir eleştiride psikolojide bilimin artık sadece ana akım yöntemlere uygunluk kriteri üzerinden yapıldığını, derin kavramsal tartışmanın gitgide terk edildiğini, makalelerin yöntem bölümleri şişerken, giriş ve tartışma bölümlerinin daraldığına dikkat çekmiştir. Yöntemsel egzersizler böyle baskın hale gelirken, ortaya son derece can sıkıcı, gerçeklikle bağı zayıf, geçerliliği sorgulanır yayınlar çıkmıştır. Üretim çok artmış, ama tüketim için gereken zihinsel dikkat miktarında bir değişiklik olamadığı için bu hızlı üretim beraberinde hızlı tüketimi ve dolayısıyla hazımsızlığı da getirmiştir (bkz. *Tüketim Toplumu*). Örneğin, doktora süresinde yapılan yeterlilik (comprehensive-kapsamlı,

çok amaçlı) sınavlarının içeriği gitgide daraltılmış, kimi psikoloji bölümleri bu yorucu sınavları kaldırmış, doktora öğrencileri de konuşabilecekleri ortak bilgi zeminini kaybetmişlerdir. Bu akademisyen adaylarına mümkün olduğunca hızlı bir şekilde verilerini toplamaları ve yayın yapmaları öğüt edilmeye başlanmıştır. Üniversitelerde araştırma (research) ve öğretim (teaching) faaliyetleri artık birbirinden ayrılmış, öğretim ikinci plana düşmüştür. Akademisyenlere “yayın yap ya da toz ol” diyen dekanlar yaptığımız yayınları saymaya başlamış, okumayı kesmiş, akademisyenler de ne sayılıyor ve satılıyor ise onu yapmaya başlamıştır (Thorngate, 1990).

Bu içten içe çürüyen disipline-özgü sistem, *şirketleşen* üniversiteler, *müşterileşen* öğrencilerle birlikte, artık akıl tutulmasına uğramış ve baskı altında yayın yapmak için çaba sarf eden *yuppie* akademisyenler ortaya çıkmaya başlamıştır (çok önemli bir eleştiri ve harika bir yazı için bkz. Nalbantoğlu, 2003, Muzafer Sherif üzerinden benzer bir değerlendirme için bkz. Nalbantoğlu, 2007). Bu akademisyenler bırakın psikolojinin bilimsel statüsü gibi meta-teorik tartışmalara kulak kabartmayı, bir kelime Freud, bir kelime William James, George Herbert Mead, Moscovici ve Vygotsky okumadan doktor, doçent, profesör olabilmişlerdir. Muzafer Sherif okumadan “sosyal psikolog” olmak, Ernest Becker okumadan “*terror management theory*”, John Bowlby okumadan “bağlanma teorisi” üzerine çalışmak, Goerge Kelly okumadan da “yapılandırıcı kişilik araştırması” yapmak mümkün psikolojide. Bunlar psikolojideki köksüzlüğün ve parçalanmışlığın hem sonuçları hem de nedenleri gibi görünüyor.

Psikolojinin bilimsel statüsü ana akımda çok saygı duyulan ve takip edilen *Amerikan Psikologlar Birliği*'nin en merkezi yayınlarında tartışılıyor ve fikir birliği yokluğuna bakılırsa bu konu daha çok tartışılacak gibi görünüyor. Psikoloji bölümlerinde bilim felsefesi, epistemoloji ve özellikle psikolojinin felsefeden ayrılırken içine girdiği bilimleşme çabasının tarihinin öğrencilere derin bir şekilde sunulmaması önemli bir rol oynuyor. Bunun yanında istatistik derslerinin zorunlu olması, hatta niteliksel araştırma yapacak öğrencilerin bile bu dersleri almak zorunda bırakılması, psikolojinin içine düştüğü bilim olma çabasına işaret etmektedir. Peki bütün bu bilimci (scientific) tutumun ne türden toplumsal ve politik sonuçları olmaktadır? Psikolojinin bu tarafsız bilimselliği, toplumsal-politik yaşam içerisinde kendisini nasıl gösteriyor? Psikolojinin sosyal ve politik tarihinden ne öğreniyoruz?

Psikolojinin Politikliği

Psikolojinin tarihinden ve bugünkü durumundan psikolojik bilginin içsel olarak politik bir bilgi sistemi olduğunu görüyoruz (örn., Parker & Shotter, 1990; Prilleltensky, 1989). Bu saptamada iki husus öne çıkmaktadır. Birincisi, araştırmacıların içinde oldukları toplumsal *değerlerin* (values), bilimsel *olgulara* (facts) yani araştırma nesnelere anlaşılmaması sürecine kaçınılmaz bir şekilde yansıyor olduğu düşüncesi. Her ne kadar psikolojik bilgiyi üreten insanlar bilimsel olgularla varolan toplumsal değerlerin birbirine karışmıyor olduğunu, yani bilimsel çalışmaların değerlerden bağımsız bir şekilde insani hakikati temsil ettiğini düşünseler de, bu ayrımın imkânsız olduğunu en azından tarihsel örnekleriyle biliyoruz (bu konuda birer tartışma için bkz. Göregenli, 2003; Kaygusuz, 2009). Bunda yukarıda bahsedilen psikoloji içerisindeki aşırı-bilimci bakışın ve nesnel bir bilim olma çabasının da önemli bir payı bulunmaktadır. İkincisi, toplumsal-tarihsel değerlerle bulaşık olan psikolojik bilgi, toplumsal-politik bir role de sahip olmaktadır. Psikolojinin felsefeden bir bilim olarak kopmaya çalışarak ilk oluşmaya başladığı zamanlardan itibaren, toplumsal hususların anlaşılması ve toplumun yönetimi için önemli bilgiler üretmiş ve iktidarın işini toplumsal hakimiyet ve toplumsal kontrol anlamında epey kolaylaştırmıştır (Rose, 1990; Sampson, 1990). Geçtiğimiz yüzyılın başında, psikoloji disiplini içerisinde çeşitli “ırklar” arasında zekâ farklılıklarının olup olmadığı, göçmenlerin zeki olup olmadığı, kadınların ve siyahların da beyaz erkekler kadar akıllı ya da yetenekli olup olmadıkları, eşcinsellerin yete-

rince sağlıklı bireyler olup olmadıkları araştırılmıştır.

Dahası bu araştırmaların sonuçları status-quo'yu korumak için de kullanılmış ve verili tarihsel döneme egemen olan ideolojileri desteklemiştir. Soyut bir düşünce bütünü olarak ideoloji, ekonomik ve siyasal olarak ayrıcalıklı sınıfların çıkarına olan düşünceleri bütün sosyo-ekonomik sınıfların çıkarınaymış gibi göstermeye çalışır (bkz. *Ideology*, Wikipedia). Bir anlamda egemen ideolojiler, sosyo-ekonomik sistemin insanlar arasında meşrulaştırılması ihtiyacına cevap verirler. Hatta sosyal psikolog John Jost'a göre insanlar içinde buldukları durumu –statükoyu- devam ettirmeye, onu iyi ve meşru görmeye, onun arzu edilir olduğunu düşünmeye eğilimlidirler (örn., Jost, Banaji & Nosek, 2004). Yani toplumsal rızanın üretimi iktidar için o kadar da zor olmamaktadır. Bir bilgi rejimi olarak psikoloji de bu etkilerden bağışık değildir.

Kısaca, tarihsel bir perspektif olmaksızın (ahistorical) ve açıktan politik bir düşünüm-sellik (reflexivity) içermeden yapılan ampirik çalışmalar varolan eşitsizlikleri ya desteklemiş ya da en azından toplumsal değişimin önünü tıkamıştır. Düşünüm-sellik, araştırmacının araştırma sürecine olan kendi etkisinin farkında olmasını ve kendi değerlerinin araştırmalarının dışında kalmasının imkânsızlığını kavramasını gerektirmektedir (Nightingale & Cromby, 1999). Psikoloji tarihine bakılırsa, toplumsal-tarihsel süreç içinde bilim insanların hem epistemik (çeşitli kuramsal ve yöntemsel yaklaşımlar ve değerleri), hem de epistemik olmayan değerleri (toplumsal ve politik değerlerinin) bilimsel bilginin üretilmesinde etkili olmaktadır. Daha sonra bu bilgi toplumsal alanda uygulanmakta ya da en azından toplumsal statükonun devamı için kullanılmaktadır (Bevan & Kessel, 1994; Herman, 1995; Janzs & Drunen, 2004; Prilleltensky, 1989, 1994; ana akım psikolojinin savaş sektörüne hizmetleri ve etik ihmalleri üzerine bu sayıda bulunan önemli bir yazı için bkz. Değirmencioğlu, 2010).

Bazı örnekler

Psikolojik bilginin tarihsel ya da sosyolojik olarak belirlenişine (ve sonra da toplumsal kontrol için kullanılmasına) dair kimi örnekler yine tarih içerisinde bulunmaktadır. Bunlar arasında örneğin 1850'ler civarında ortaya atılan ve siyahların köleliğini meşrulaştırmış olan psikolojik iddialar bulunmaktadır. Bu iddialara göre kimi Afrikalı Amerikalılar (zenciler) *Dysaesthesia Aethiopica* isminde bir organik hastalığa sahiptir, o yüzden tembeldirler ve yıkıcı davranışları bulunmaktadır (bkz. Samuel Cartwright'in çalışmalarını kısaca aktaran Reich, Pinkard & Davidson, 2008). Fakat bu sadece özgür olan zencilerin bir özelliğidir, çünkü köle olanlarda bu özellikler gözlenmemiş, bu da köleliğin zenciler için ne kadar yararlı olduğunu göstermek için kullanılmıştır. Bir başka hastalık da *Drapetomania*'dır ve bu hastalığa sahip zenciler kaçma davranışı sergilerler. Bunun nedeni kimi köle sahiplerinin kölelerin temelde beyazlarla eşit olduğunu düşünmeleri, bunun sonucu kölelerini kaçma davranışı bozukluğuna itmeleridir. Benzer şekilde 1900'lerin hemen başında oluşturulan zeka (IQ) testleri de siyahların beyazlardan daha az zeki olduğunu göstererek, ırkçı düşünceleri ve iktidar ilişkilerini artırmıştır. Yakın zamanlarda bu çizgiyi zekânın genetik faktörlerle belirlendiğini savunan meşhur *Çan Eğrisi* (Herrnstein & Murray, 1994) isimli kitap ve Philip Ruston'un (2000) ırklar arasındaki zekâ farklılıklarını açıkladığı yeni çalışmaları izledi. Bir de zekânın çok büyük oranda genetik bir yapı olduğunu söyleyen ve önemli çalışmalar yapan Sandra Scarr'in (1997), sadece bireylerin statüsünün değil aynı zamanda toplumsal sınıfların da zekâ dolayısıyla sürekli bir şekilde yeniden kurulduğunu ve bu anlamda indirgemeciliğe doğru gittiğini belirttiğini hatırlayalım. Kısaca bu çalışmalarda ne "ırk" ve "zekâ" kavramlarının birer toplumsal inşa olduğu, ne insanların ırkileştirildikleri (racialization), ne bunların önemi ve değerinin bizim tarafımızdan belirlendiği, ne tarihsel-politik bağlamın araştırma sürecine olan etkisi, ne de bu çalışmaların sordukları soruların toplumsal refaha getirdiği zararlar tartışılmamaktadır (ilişkili olarak sosyal cinsiyet örneği üzerinden yapılan önemli tartışmalar için bkz.

Eagly, 1995; Marecek, 1995; Riger, 1992).

Psikolojik bilginin süregelen eşitsizlikleri meşrulaştırmasına ilişkin diğer önemli bir örnek de kadınlar üzerine yapılan çalışmalardır. 1900'lerin başından itibaren kimi psikologlar kadınların zihinsel gücünün daha az olduğunu, hafızalarının zayıf olduğunu, menstruasyon döneminde bütün zihinsel güçlerini kaybettiklerini iddia etmişlerdir (akt. Reich, Pinkard & Davidson, 2008). Bu yıllarda, kadın dergilerinde kadınların "akıllı olmak için çok küçük ama sevgi için yeterince büyük kafalarının olduğu" şeklindeki ifadeleri okumak da mümkündür. Kimi psikologlar da bu popüler görüşleri destekleyerek kadınların eğitilmesine karşı çıkmış, kimileri kadınların sadece ev işlerinde eğitilmelerini istemiş, kimileri akademisyen olmalarını arzu etmemiş ve kimileri de kadınların eğitiminin doğum oranlarının düşmesine neden olacağını ileri sürmüştür. Bu düşünceler şu anda bizlere garip gelebilir, o dönemlerde bir anlam kazanabilmişti bu bilimsel söylemler. Görülüyor ki bu söylemlerde kadınların ve siyahların içinde buldukları kısıtlayıcı ve baskıcı toplumsal yapı göz önüne alınmamış (ahistorical-decontextualized social science, eleştiri için bkz. Bevan & Kessel, 1994), bu yapılmayınca da ortaya çıkan araştırma sonuçları evrensel-bilimsel bulgular olarak değerlendirilmiş ve egemen toplumsal anlayışın devamlılığına yardımcı olmuştur.

Buna bir örnek için psikolojinin insana bakışındaki kişiye-içkin (intra-personal) süreçlere verdiği önem ve organizmik bireyciliğe bakabiliriz. Önce kapitalist toplumların ekonomik ve araçsal mantıkla hayatını sürdüren ideal insanını hatırlayalım: Ortada iyi rekabet etmesi beklenen, emeğini en verimli şekilde satması, kendi kişisel (mal) varlığını ve uzun vadedeki çıkarını her zaman düşünmesi gereken, en önemlisi de kendisine sunulan fırsat eşitliğinden yararlanması beklenen özgür bir birey var. Eğer bu kişinin hayatında istenmeyen bazı şeyler oluyorsa ve kişi rahatsızlanıyorsa bunun nedenleri kişinin içinde aranmalı (örn: stresle başa çıkamamak, uyumsuz kişilik, karakter bozukluğu vb.), çünkü fırsatlar herkese eşit bir şekilde sunulmaktadır (Prilleltensky, 1989, 1994). Bir de psikolojikleştirme yoluyla hasta olan topluma odaklanmaksızın hastalanmış bireylere odaklanmak kolay ve toplumsal kontrol için fonksiyoneldir (Joseph, 2007). Bireyi bağlamının dışında analiz etmeyi seven ve bireysel farklılıklar söylemi ile insanların deneyimlerinin farklılaştığını iddia eden psikoloji, işsizlik, tecavüz, şiddet ve çeşitli eşitsizlikler gibi kimi toplumsal hususların psikolojikleştirilmesine (Janzs & Drunen, 2004), aynı zamanda "Kurbanın Suçlanması"na da neden olmaktadır (bkz. Ryan, 1971, Prilleltensky, 1994).

Bir dizi başka örnek de, birbirinden farklı kuramsal çerçeveleri temsil eden davranışçılık, insancılık ve bilişsel psikoloji üzerinden verilebilir (Prilleltensky, 1989, 1994, Shwartz, 1997). Davranışçı öğreti insanların gözlenir davranışlarının çevre tarafından büyük oranda mekanik-deterministik bir biçimde şekillendiğini söylemiştir. Bu da toplum mühendisliği düşüncesini tetiklemiş, etkili yönetim stratejilerinin önerilmesini sağlamış, işyerinde verimlilik, etkinlik ve teknik düzenleme önem kazanmıştır. Psikoloji biliminin davranışın tahmin ve kontrolü üzerine ortaya koydukları, geçen yüzyılın kapitalist ilişkileri içerisinde önemli bir değer kazanmıştır. İşyerlerinin bilimsel yönetimi sağlanmış, örneğin insan emeğinin üzerindeki gereksiz etkiler ve uyarılar azaltılmaya çalışılmış; işçilerin maaşları pekiştirici gibi kullanılmıştır. Aynı farelerle yapılan deneylerde farelerin davranışlarının kontrol edilebilmesi gibi işçilerin de davranışlarının kapitalist verimlilik için radikal bir şekilde kontrol edilebilmesi istenmiştir. Bu anlamda psikoloji bir düşünce teknolojisine de dönüşmüştür (bkz. Shwartz, 1997). Farklı bir perspektiften insancıl psikolojiler de dolaylı yoldan da olsa bireyciliği epey desteklemiş; sosyal, toplumsal ve politik sorunların çözümünü, anlamlı-ahenkli bir hayat yaşaması gereken, psikolojik büyümeyi merkeze alan, otantik bireylerde görmüştür. Ya da bilişsel perspektifin kadim bireyciliğini düşünün (Sampson, 1981, 1988). Psikolojide bilişselci paradigma kişiye-içkin süreçlere yaptığı vurguyla bireyciliği daha da artırmış ve sosyotarihsel değişkenleri çokça göz ardı etmiştir. Bu

süreç sosyal psikoloji içerisinde çok daha açık bir şekilde gözlenmiş ve kimi araştırmacılara göre sosyal psikoloji sosyal olanın izinden çoktan ayrılmıştır (bkz. Greenwood, 2004; bir de Sherif üzerine Aslıturk & Batur, 2007; Göregenli, 2007).

Pseudeoscience?

Peki bütün bunlar bu “Sahte-Görünüşte Bilim”in (pseudoscience) bir sonucu olmasın? Yani eğer psikoloji içerisinde “Hakiki bir Bilim” (“True Science”) anlayışıyla bilim yaparsak, bu soruları cevaplayamaz mıyız? Yani sorular yanlış ve o kadar da masum olmayan sorular bile olsalar, “İyi Bilim” ile doğru cevaplar veremez miyiz? Cecilia Kitzinger’a (1990) göre “İyi-Hakiki” bilim yapan insanların, görünüşte bilim yapanların araştırmalarını sahtebilim olarak görmesi ve yeni deliller sunmaya çalışmaları, aslında ırkçılık, toplumsal cinsiyet sorunu ve eşcinsellik gibi temel hususlarda pek bir işe yaramamaktadır. Örneğin eşcinsellik üzerine çalışan ve “Kötü Bilim” yapan araştırmacılar patolojik bir eşcinsellik resmi ortaya koyarken, görgül zeminde “İyi Bilim” yapan ve bunları sahtebilim olmakla suçlayan araştırmacılar eşcinselliği “lifestyle” (yaşam biçimi) ile açıklamışlardır. Yani bir açıdan onlar da içlerinde buldukları toplumsal anlayışlardan etkilenmişlerdir. Bu ikinci teorinin, eskinin köhne bilimsel anlayışlarının yanlışlığını “İyi-Hakiki” bilimsel pratiklerle ortaya çıkardığı düşünülmüştür. Eşcinselliğin hastalık olarak görülmekten kurtulması bilimin kendi kendini yanlışlayan, gayet demokratik zemini üzerinde gerçekleşmiştir. Doğru mu?

Yanlış. *Amerikan Psikiyatristler Birliği* (APB) 1974 yılında toplanarak ve verili bilimsel literatürün geniş bir taramasını yapmaksızın, eşcinselliğin hastalık olup olmadığını oylamıştır. Oylar sayılarak ve rakamsal çoğunlukla eşcinselliğin hastalık olmadığına karar verilir. 1974 öncesi bilimsel çalışmalarında patoloji modeli, *lifestyle* modelinden çok daha güçlü ve ezici olmasına rağmen bu karar alınır. Kadın ve Eşcinsel Özgürlük Hareketleri ile ilgili kararların alındığı süreçte, APB toplantılarının aktivistler tarafından basılması ve sokaktaki ayaklanmalar etkili olur. Kısaca bu karar kendi kendini yanlışlayabilmesi gereken bilimsel çalışmaların kaçınılmaz bir sonucu değil, devinen tarihin ve gelişen toplumsal hareketlerin bir sonucudur. Siyah olmanın (“aptallıkla” malul olmanın), kadın olmanın (genel olarak erkeklerden daha “aşağı” bir varlık olmanın) ve eşcinsel olmanın (“hasta” bir insan olmanın) gerçekten ne olduğu (“doğası”), “İyi Bilim” yoluyla keşfediliyor değil. Sadece tarihsel bağlam içinde bilimsel faaliyet içerisinde bulunan ve artık sosyal olarak kabul edilemeyen insan modellerini savunan araştırmacılar seslerini, toplumsal baskı ve politik hareketlilikler sonucu, artık eskisi kadar güçlü çıkaramıyorlar. Bir not olarak, bunun bilimsel çevrelerde baskıcı sıkıntılar yaratabileceğini de biliyoruz (Lilienfeld, 2002). Fakat ırkçılık, cinsiyetçilik, homofobi gibi konularda bilimsel kanunla hakikat bulunuyor ve bir fikir birliğine varılıyor değil. Diğer yandan aslında “İyi-Hakiki” bilimin pratikleri de kendi olumlu tarihsel bağlamları içerisinde gelişiyor ve serpiliyorlar. Kitzinger’a (1990) göre bu iyi niyetli çabalar kısa vadede kazanımlarla sonuçlanabilse de, uzun vadede yine pozitivist-deneysel sosyal bilimin problemleri (tarihsellik ve toplumsallık dışı) temel varsayım ve yöntemlerinin pekiştirilmesine neden olmaktadır. Sonuçta, “İyi-Bilim” yapma çabası en nesnel bilgiye ulaşmanın en kıymetli biçimi olarak pozitivist-deneysel bilgi edinme biçimine işaret etmektedir. Böylece tarihsel ve toplumsal perspektifi göz önüne alamayan problemleri bir bilgi edinme biçimi destekleniyor.

Alternatif yaklaşımlar

Baskı altında ve dezavantajlı durumda olan toplumsal kesimlerin güçlendirilmesi ve onları bu duruma getiren toplumsal şartların da dönüştürülmesi için psikoloji içerisinde kimi çabalar mevcut. Özellikle toplum psikolojisi alanı (community psychology) içerisinde bazı alternatif yaklaşımlar öne çıkmaktadır. Örneğin, Isaac Prilleltensky (1997) *American Psychologist*'te yayınladığı önemli bir yazıda psikoloji ala-

nındaki akademisyenlerin farklı değer (values) yönelimlerini, varsayımlarını (assumptions) ve pratiklerini (practices) tartışmıştır (Prilleltensky, 2001'e de bakılabilir). Türkiye'de çokça karşılaştığımız ve ana akım psikolog akademisyenlerin -farkında olmadan ya da farkında olmak istemeden- içinde oldukları *Geleneksel* yaklaşımların değer, varsayım ve pratikleri arasında genel olarak şu eğilimler bulunuyor: Bireylerin toplumsal yapıdan ve adaletten bağımsız bir şekilde korunması ve kaderlerini tayin etmeleri; bilgiye bilimci (scientific) bir perspektifle yaklaşmak; değerlerden ve ideolojilerden bağımsız bir liberalizmi, bireyciliği ve meritokrasiyi savunmak; ve son olarak da problemleri sosyal etkenlerden soyutlayarak, bireyin eksikliklerine (defect) odaklanarak ve sonuçlar ortaya çıktıktan sonra müdahale etmek. Buna karşılık *Kurtuluşçu-Komünüteryan* yaklaşımlarda kişinin kendi kaderini tayin hakkı ile toplumsal adalet arasında bir denge gözetilmektedir. Kişilerin refahı kadar toplumun da refahı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşıma göre bilgi özgürlükçü-kurtuluşçu moral-etik değerlerin hizmetinde üretilir. Bununla ilişkili olarak iyi hayat ve iyi toplum, sosyal sorumlulukların, karşılıklı sorumluluk ilkesinin ve baskının ortadan kaldırılmasının üzerine kuruludur. Problemler kişilerarası ve toplumsal düzeydeki baskılar (oppression) ile birlikte değerlendirilir ve müdahaleler kişileri olduğu kadar bu baskıları yaratan sosyal sistemleri ve anlayışları da hedef alır.

Bu iki değer-varsayım-pratik bütünlüğü arasındaki farklar psikososyal sorunlara kavramsal yaklaşımlarda ve bilimsel süreçlerde kendini gösterebilmektedir. Örneğin, Prilleltensky (2003) komünüteryan yaklaşımdan bahsederken, toplumsal baskı ve eşitsizlikler içerisinde, *psikolojik refah* (well-being) kavramından ziyade, *psikopolitik refah* (psychopolitical well-being) kavramından bahsetmektedir. Zira, kişisel refah her zaman belirli politik ve toplumsal yapı içinde oluşmaktadır. Yukarıda kısmen değindiğimiz göçmenlerin, kadınların, eşcinsellerin, Kanada yerlilerinin, Türkiye'deki Kürtlerin, maden işçilerinin ve onların ailelerinin durumunu, "psikolojik refahlarını" düşünün. Dönemlerinin toplumsal anlayışlarından, politik ve ekonomik kaderlerinden bağımsız bir şekilde bu insanların "psikolojik refahlarından" bahsedilebilir mi? Bu hususlarda sosyal ve politik olmayan bir psikoloji tarif edilebilir mi? Kişisel, ilişkisel ve kolektif düzeyde, baskıyı (oppression), baskının acı sonuçlarını (suffering) ve özgürleşme olanaklarını (liberation) anlamaya çalışan, direniş (resistance) olanaklarını tartışan Prilleltensky (2003), politik bir perspektifle psikolojik çalışmalar için yeni bir geçerlilik (validity) biçimi de önermektedir: *Psikopolitik geçerlilik*.

Görünen o ki, psikopolitik geçerlilik düşünülerek yapılan çalışmalarda ve toplumsal müdahalelerde, baskı ve zulmün politik doğası bilinçli bir şekilde düşünülerek, değişim yaratma gücü daha yüksek ve etkin sonuç alınan projelere imza atılabilir. Psikopolitik geçerliliğin, *epistemik* ve *dönüştürücü* olmak üzere iki farklı biçimi bulunmaktadır: Epistemik geçerlilik güç ve iktidarın (power) psikoloji disiplini ve insan psikolojisi üzerindeki etkisini, refahın, baskının ve özgürleşmenin politikasını düşünmeyi gerektiriyor. Dönüştürücü geçerlilik ise güç eşitsizliklerini azaltarak kişisel, ilişkisel ve kolektif refahın artırılmasını, toplumsal dönüşüm potansiyelinin düşünülmesini, örneğin bireylerin ve grupların *psikopolitik okuryazarlığının* (psychopolitical literacy, Prilleltensky, 2007) artırılmasını, toplumsal ve politik haksızlıklar karşısında insanların eyleme geçmelerini teşvik etmeyi gerektiriyor (Prilleltensky, 2003, 2008).

Türkiye'de durum

Dünya'da psikolojinin geldiği bu noktada, Türkiye'de psikolojinin politik durumunu da değerlendirmek önemli olacaktır. Geçtiğimiz iki yıl içerisinde psikolojinin gündeminde meslek yasası; Diyarbakır'a bir şubenin açılabilip açılmayacağı; Dr. Behnke'nin Türkiye ziyareti ve imza kampanyası; *Psikopolitik Konum Bildirgesi*'nin ne anlama geldiği ve hazırlanıp hazırlanamayacağı; Tekel işçilerinin direnişi; eşcinsellikle ilgili olarak bir devlet bakanının yaptığı tarihi açıklamalar; militarist kültüre karşı çıkan in-

sanlar; kadınlara yönelik akıl almaz şiddetin çok daha görünür hale gelmesi ve belli ki dinsel-bireysel kaderinden ziyade toplumsal-politik kaderiyle yaşamını yitiren maden işçileri vardı. Bunun yanında Türkiyeli aydınların başlattığı ve bütün dünyada yankı uyandıran Ermeniler`den özür dileme kampanyası ve Kürt sorununda “barış açılımı” gibi her zamanki yakıcı hususlar da gündemimizi meşgul etti ve etmeye devam ediyor. Bizler de bu bülteni çıkarmaya başladığımızda demiştik ki:

“...Psikoloji çoğu zaman insanlar üzerinde baskı kuran geniş tabanlı eşitsizlikleri görmezden gelmiş, hatta bazen açıktan bu eşitsizlikleri desteklemiş ve güçlenmelerini sağlamıştır. Psikolojiyi toplumsal dönüşüm için kullanmak, psikolojinin temel varsayımlarını ve pratiklerini eleştirel bir bakışın süzgecinden geçirmek büyük bir gereklilik ve kültürel sermayeyi yani eğitim olanaklarını elinde bulundurma şansına sahip insanlar açısından bir sorumluluk halini almıştır” (EPB, 2008, *Temel İlkeler*).

Tam da bu amaçla Türkiye’de psikolojinin nasıl varolan eşitsizlikleri güçlendirme, iktidarın hizmetinde olma eğiliminde olduğuna ve bunu yaparken nasıl “bilimsel olmaktan uzaklaşma” kaygısının etkili olduğunu örnekleyebiliriz: Irak’taki işkenceli sorgularda psikologların bulunmasını destekleyen ve *Amerikan Psikologlar Birliği Etik Ofisi* başkanı olan Dr. Steven Behnke, Türkiye’yi ziyaret etmiş ve bu ziyareti bir protestoya sonuçlanmıştı. Yaşanan bu krizden sonra bir komisyon kurulmuş ve bu komisyon tarafından anlamlı bir karar alınmıştır: Türkiye’de ilk defa psikologların psikopolitik konum tartışmasına katılmaları önerilmiş ve sonucunda bir *Psikopolitik Konum Bildirgesi* yayınlanması amaçlanmıştır. Bu bildirmede psikologları besleyen kimi değerler tartışılıp kısaca ortaya konacaktı. Psikoloji disiplini içinde meslek etiği, özgürlük, eşitlik, adalet üzerine yazılanlar gözden geçirilecekti. Daha sonra önemli konularda *Türk Psikologlar Derneği*’nin perspektifi kısaca ifade edilecekti. Dünya’nın şu anki düzeni ve sosyo-psikolojik etkileri, demokrasiye yaklaşım, yoksulluk, eşitsizlik, savaş, işgal, laiklik, muhafazakarlık, şiddet, ayrımcılık, milliyetçilik, ırkçılık, kadınların durumu, çocuklar, eşcinseller, engelliler, azınlıklar, çevre, sağlık/ruh sağlığı, eğitim ve Türkiye’nin geçmişiyile yüzleşme gibi konulara etik-moral olarak nasıl yaklaşacağımıza karar verecektik. Böylece psikologlar belki biraz bilinçlenecek, epistemik olmayan kimi değerlerini de düşünmeye başlayacaklardı. Ne oldu? Bu bildirme tartışılmaya açılmadı, yayınlanamadı. Neden? Bazı akademisyenler “bilime siyaset karıştırılmasından” rahatsızlandılar.

Burada bir kaç husus öne çıkmaktadır: Birincisi, Türkiye’de akademisyenler bilimsel olduğunu düşündükleri psikolojik perspektiflerine politik ve toplumsal bir gözle bakmaktan çekiniyorlar, olgularla değerleri karıştırmadıklarını düşünüyorlar. İkincisi, psikopolitik bir çerçeveyi red ederken, akademisyenler kendilerinin politik bir duruş sergilediklerini ve bu haliyle verili eşitsizlikleri de beslediklerini gözden kaçırabiliyorlar. Yani psikolojinin statükoyu koruyan bir toplumsal bir rolü olduğunu da görmekte sıkıntı çekiyorlar. Üçüncüsü, kendileri de siyasal konularda psikolojik çalışmalar üretmekten aslında geri durmuyorlar. Bunları örnekleyebiliriz: Örneğin akademisyenler “terör” gibi toplumsal-politik konularda psikolojik çalışmalar yürütürken, mümkün olduğunca “tarafsız-temiz” bir dil tutturmaya, baskı gören gruplardan, tarihsel yüzleşme olanaklarından, güç eşitsizliklerinden ve devlet baskısından bahsetmeye çalışıyorlar. Yani insanların refahlarını dert edinirken, bu refahı psikolojik düzeyde ele alıyorlar (psikolojik refah), fakat bu refahın politik belirlenimlerini (psikopolitik refahı) analiz etmekten kaçınıyorlar. Bu haliyle araştırmacılar aslında toplumsal olarak belirlenmiş egemen “terör”, “iç savaş”, “ulusal güvenlik” tanımlarıyla düşünüp, bilimsel aktivitenin içine kimi değerleri katmakta ve egemen ideolojileri yeniden üretmektedirler.

“Terör Psikolojisi” neye yarar?

Buraya kadar yazdığım bilim ve siyaset eleştirisine, bilim insanlarının bilimsel retorik kullanış şekline Türkiye’den güncel bir örnek vermek yerinde olacaktır. Bilimsel retorik içerisinde bilim insanları okuyucuları bilimsel bir jargon ile yaygın inanışlarının (common sense) yanlışlığına ikna etmek, sezgi karşıtı (counter-intuitive) argümanlar kullanmak ve okuyucuları baştan çıkarmak isterler. Bu esnada bilim insanının “inanılmaz derecede zeki bir uzman” olduğunun da okuyucuya hissettirilmesi çok önemlidir (Billig, 1990, s. 49; Kitzinger, 1990). Radikal gazetesinde Kürt Sorunu’yla ilgili olarak ana akımdan bir akademisyen tarafından yazılan yazıda, yazar “barış sürecine” olumsuz yaklaştığını belirtmiş ve bu sürecin toplumda yaratacağı olası gerginliklere değinmiş, bilimsel düşüncenin ve özellikle sosyal psikolojinin önemine değinmiştir. Yazıda Kürt Sorunu, Kürtler, Türkler, PKK gibi kelimeler kullanılmaksızın, Barış sürecinde “gruplararası ilişkilere” dair şunlar yazılmış:

“Eğer gruplar “diğeri de olmadan da ben varolabilirim, hatta daha da iyi varolurum” inancına sahipse, istediğiniz kadar üst düzey politikalar üretin, elde edeceğiniz kocaman bir “hiç”tir. Bireylerden gelmeyen bir “uzlaşın” çağrısı aradaki uçurumu daha da büyütmek dışında bir işe yaramayacaktır ne yazık ki. Tarafların hiçbiri haksızlık hissetmemelidir. Onlar neyin nasıl olacağına kendileri karar vermelidir. Devletin görevi ise bu iyileşme çabalarında eğer varsa engelleri kaldırmaktır” (Kökdemir, 2009).

Ya devletin ideolojisinin kendisi bu etnik gruplardan birini tarih içinde yüceltmiş ve birini hemen hiç tanımamışsa, ya “şu etnik grup olamadan da ben varolabilirim, hatta daha da iyi varolurum” demişse ve sonuçlar kötü olmuşsa (Saracoğlu, 2008; Yeğen, 2006), ya devletin kendisi bireylerden, Kürt ve Türk aydınlarından gelen ortak barış çağrılarını “vatan hainliği” olarak görmüşse, vaktiyle milletin kendi içinden seçtiği vekillerini yaka paça Meclisten atmışsa, ya taraflardan birisinin yıllardır hissettiği haksızlıkları diğeri pek de hissetmemişse, yani ya bu gruplar kendi güçleri ve iktidara olan mesafeleri açısından birbirlerinden farklı iseler (Simon & Klandermans, 2004), ya bir tanesi bir çok konuda daha dezavantajlı ise ve daha çok temsiliyet sıkıntısı yaşıyorsa (Göregenli, 2007b, Yeğen, 2009)³, ya resmi devlet ideolojisi ve anayasası barışın önündeki en büyük engelse? Devam edelim:

“Adını koyalım; içini doldurmadığınız, ne olduğu pek de belli olmayan ve sadece belli ki kamuoyu kendi arasında tartışsın diye sızdırılan genel af gibi yöntemler, eğer isteğiniz gerçekten barışsa bu sürece sekte vuracak en önemli hatalardan birisidir. Çocuklarını kaybeden anne ve babalara, onların çocuklarının boşuna öldüğünü söylemek cesaret değil sadece kötülük olabilir. Bundan sonraki süreçte anne babaların çocuklarını kaybetmemesini sağlamak ayrı bir şeydir, çocuklarını kaybeden anne babaların yaşama ve ölüme verdikleri anlamı onların ellerinden çalmak çok ayırdır” (Kökdemir, 2009).

Adını biz koyalım: çocuklarının kaybeden ana babaların “yaşama ve ölüme verdik-

³ Mesut Yeğen (2009) yazdığı bir yazıda PKK’nın temsiliyet konusundaki önlenebilir gücüne değiniyor ve şöyle diyor: “Kürt meselesi dairesindeki Kürtlerin büyük kısmı önce PKK’nın sonra da onun yönlendirmesiyle DTP’nin çekim alanında... Sıkıntı bu ve halledilemez değil. Halledilir halledilmesine ama önce sormak gerekmez mi: Bizimkisi nasıl bir Cumhuriyettir ki, cumhurun önemlice bir kısmını silahlı bir örgütün çekim alanına soktu? Bu nasıl bir Cumhuriyettir ki yurttaşlarının üçte birini kendisinden bunca yabancılaştırabilirdi? Cevaplayayım: En sıradan demokrasi talebinin dahi seslendirilmesine izin vermeyip bastıran, en mutedil partilerin ve örgütlerin dahi yaşamasına olanak tanımayan ve bölgede orta sınıfı güdük kılan bir iktisadi vasatı ören bir Cumhuriyetimiz olduğu içindir ki, bugün bu neticeyle karşı karşıyayız...Kürt meselesinin temsilinden, temsilcilerinden memnun olmayıp ‘iyi Kürt’ aramak sevdasındakilere tavsiyemdir: Parmaklarını Kürtlere değil, Kürt meselesinde takip edilen otuz/seksen senelik Cumhuriyet siyasetine sallasınlar”.

leri anlam” denilerek kutsallaştırılan şehitliktir. Bu dinsel sembolizm ve ölümsüzlük düşüncesi yoluyla daha çok genç savaşmaya ve “sembolik ölümsüzlüğe” davet edilmiştir. Diğer yandan, çocuklarını kaybeden bütün anne ve babaların “yaşama ve ölüme verdikleri anlam” aynı olamaz (bkz. Meaning Maintenance Model, Heine, Proulx & Vohs, 2006). ABD’de Başkanlık seçimleri esnasında McCain ile Obama arasında bir konuşma geçmişti, canlı izlemiş ve önemli olduğunu düşünmüştüm: McCain kendisine bir annenin yaklaştığını ve üzerinde Irak’ta ölen oğlunun isminin olduğu bir bileziği verdikten sonra, “*Senator McCain, her şeyi yapmanızı istiyorum—bana bir şeyi söz verin, oğlumun ölümünün boşa olmadığını göstermek için elinizdeki güçle her şeyi yapacaksınız...*” der. Buna Obama’nın cevabı şöyle olur: “*Bende de bir bilezik var, Çavuş Ryan David Jopeck’in annesinden...Kendisi bana ‘Lütfen hiç bir annenin benim yaşadıklarımı yaşamasına izin vermeyin’ dedi*” der. Bilim insanları hangi anlayışın barışa daha çok hizmet edeceğini düşünürler? Anne babaların düşünceleri çeşitli politik söylemlerden etkilenebilir (örn: ulusalçı, milliyetçi, dinci, demokratik, komünüteryan, insancıl), fakat topluma egemen olmuş muhafazakâr söylemleri destekleyerek nasıl bir bilim üretmeyi düşünüyor bu bilim insanları? Bu üretilen bilimin ideolojik olmadığı söylenebilir mi? Kime ve neye hizmet etmektedir bu üretilen bilim? Hangi söylemler evrensel-bilimsel verilere daha yakın olacak? Türkiye’de “*Umarım bu barış süreci iyi olur, çocuklarımız dağlarda çarpışmaz, bu yaşadığım acıyı da Allah artık hiç bir anne babaya göstermez...*” diyen anne babalar var mıdır, eğer yoksa oluşabilir mi? Bu ampirik bir sorudur, cevaplanabilir⁴.

Diğer yandan şunu düşünelim: Ya bu barışın içi doldurulsaydı, Gökhan Özgün’ün (2007) yazdığı gibi “*ani, atak, hızlı, radikal, kapsamlı ve kaynağı belli bir demokratikleşmenin*” parçası olsaydı bu ucuza getirilmeye çalışılan barış süreci. Birileri yine şehit anne babalarına, bu demokratikleşmenin öznelinin vatan hainleri olduğunu ve çocuklarının kanlarının yerde kaldığını, savaşa devam etmemiz gerektiğini, gerekirse daha fazla şehit verebileceğimizi söylemeyecekler miydi? Verili politik söylemlerin dışında, bilimsel-evrensel olarak, anne ve babaların “yaşama ve ölüme verdikleri anlam”ın bir özü (essence) olduğu tespit edilebilir mi? Nedir bu öz? Meselenin özü anne babaların içinde mi, yoksa dışında mi gizli? Bilim adamları hangi gizlin peşinden gidip, hangi gizi açığa çıkaracak ve dönüştürecekler?

“Ünlü heavy metal grubu Megadeth’in 1986 yılında piyasaya sürdüğü Peace Sells but Who’s Buying? (Barış Satılıyor ama Alan Kim?) albümü ile aynı adı taşıyan parçasında şöyle der: “...What do you mean, I hurt your feelings? I didn’t know you had any feelings.. / ... Duygularını incittim derken ne demek istiyorsun? Duyguların olduğunu bilmiyordum ki...”. Soğuk savaş dönemine ve genel olarak da ABD’ye bir eleştiri olarak yorumlanan bu şarkının özellikle bu cümlesi insan ilişkilerinde her zaman önemini koruyan bir mesaja evsahipliği yapıyor. Biz insanlar, diğer insanların ne düşündüğü ya da ne hissettiği konusunda o kadar da duyarlı değiliz. Başkaları bizi anlamadığı zaman küplere binsek de, diğerlerini anlama konusunda en ufak bir gayret gösterme eğiliminde olmuyoruz” (Kökdemir, 2009).

Araştırmacı-yazar bu satırlarla bir özeleştiri mi vermektedir? Kolaylıkla şarkı sözlerini Türkiye’ye yöneltilmiş bir eleştiri olarak da yorumlayabiliriz. Biliyoruz ki devletler zaman zaman terör estirebilir, insanların bağına ateş düşürebilir. 1938 yılında olan Dersim Katliamı diye bilinen kıyıyı hatırlayabiliyor muyuz (Aslan, 2010)? Ya Maraş Katliamı’nı (Degirmencioglu, 2008)? Nasıl oluyor da bizi korkutan (terror) bir örgüt, diğer insanlara güven kaynağı oluyor ve umut veriyor (terror management / self-

⁴ Başbakan’a, “Gerilla ölmesin, asker ölmesin” diye seslenen Sakine ana bir örnek olabilir. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=1009036&Date=20.07.2010&CategoryID=77>

esteem); benzer şekilde bize güven veren ve içinde bilimsel-tarafsız(!) çalışmalar yürüttüğümüz devletin zor araçları, diğer insanların korku kaynağı olabiliyor? Ya birisinin “teröristi-leşi” öbürüsünün “gerillası-şehadeti” ise, böylece ortak yas tutamıyor ve birbirimizin yüzüne bakamıyorsak (Göregenli, 2006)? Kimin şiddeti daha meşru olacak, İsrail gibi, ABD gibi, daha güçlü olanın mı? Devletle toplum arasındaki yabacılığa bir “grup” için çok daha fazla (örn: Güney Afrika’da Apartheid öncesi siyahlar⁵) ve devlet o “grubu” sürekli baskı altında tutuyorsa, bu devlet baskısını göz önüne almadan nasıl sosyal psikolojik analiz yapacağız? Kimi siyaset bilimciler, tarihçiler, sosyologlar *Devlet Terörü* diye bir kavramdan bahsediyorlar, görüyoruz ki devletler “*belirli bir siyasal amacı gerçekleştirmek için toplum içinde sistematik şiddet yoluyla korku iklimi yaratabiliyorlar*” (bkz. Encyclopedia Britannica). İnterdisipliner olsak mı? 3000 köy boşaltıldığı söyleniyor, oralardan çıkan insanlar büyük şehirlerin varoşlarında hâlen acı çekiyorlar, peki gerçekten bu insanların acılarına ortak olabildik mi? “Duygularını incittim derken ne demek istiyorsun?” Duyguların olduğunu, hatta Türkiye’de olduğunu bile bilmiyordum ki... Öyle ki sorun çıktığında sorunun adını bile koyamadım (bkz. Yeğen, 1996). Sana vaktiyle 1980 Darbesi sonrası Diyarbakır Hapishanesi’nde etmediğimi bırakmadım, ama duyguların olduğunu, hatta insan olduğunu bile bilmiyordum ki...(kavramına sığmayan “*dehumanization*” pratiklerini araştırmak için anahtar kelimeler: bok ve canlı fare yedirmek, cop sokmak, Kürtçe konuşma yasağı). Kısaca kendi zulmümüzle psikopolitik bir yüzleşme sürecine girmeden, kendi acılarımızı anlatabilmemiz ve bize acı verenleri durdurmamız mümkün olamaz (alternatif bakışlar için bkz. Değirmencioğlu, 2008; Göregenli, 2007; Paker, 2007). Yazının “ağır metal” müzikle zenginleştirilmiş yanını bırakıp⁶, bilim ile ilgili son kısmıyla bitirelim:

“Siyasetçiler, gazeteciler, entelektüeller, hatta bazı siyaset bilimciler, insan davranışları ile ilgili *bilimsel görgül* çalışmalarının söylediklerini dinlemek yerine olayları okumaya çalışmakla o kadar meşguldürler ki, insanların içindeki düşmanlığı, önyargıyı, çatışmayı, haksızlığı,... çözmeden sistemi bir anda değiştirip barışın kahramanları olacaklarına inanırlar. Doğaldır, ülkeleri yönetenler hep çok akıllı olmuşlardır, onların ne bilimin kendisine ne de *bilim* insanlarına ihtiyaçları vardır... *...Bilimin*, özellikle, insanlar ve gruplararası ilişkileri inceleyen sosyal psikoloji gibi *bilim* dallarının, çatışma durumundaki davranış ve çözüm yolları ile ilgili söyleyebileceği çok şey vardır. Bu konularda yapılmış binlerce çalışma, herkesin ulaşabileceği ortamlarda bulunmaktadır... *... İktisadi, sosyal ya da uluslararası sorunların çözümü için artık Türkiye’yi yönetenlerin de bilimsel bilgiden ve yöntemden beslenen bilim* insanlarına daha sıcak ve yakın davranmasının zamanı çoktan geldi. *Bilimin*, hiç değilse, yeminde seçilmek gibi bir kaygısı ya da korkusu yoktur. Doğru bildiğini söyler, kanıtlarını sunar ve her zaman da yanlışlanmaya açık argümanlarla kendisini diğer insanlara sunar. Siyasetten farklı olarak *bilim*, barışın satışı için değil gerçekleşmesi için önerilerde bulunur. *Kulağa daha az hoş gelen* söylemleri olabilir ama hiç değilse bu *bilimsel*

⁵ Güney Afrika’da Apartheid sonrası da siyahların durumu hiç açıcı değil: zira Mandela rejimi kapitalizmin acımasız eziciliği karşısında etkili değil. Herkes fırsat eşitliğine sahip, ama sonuçta bir eşitlik yok ülkede, insanların durumu da içler acısı. Bir not olarak Güney Afrika, eleştirel psikolojinin dünyada en çok geliştiği yerlerden birisidir.

⁶ Megadeth’in bu parçasının sözlerinin ne anlama geldiği konusunda farklı yorumlar var: *Wikipedia*, bu sözlerin metal müzik fanları hakkında gelişen bazı kalıpyargılara (tembel, anti-hükümet, anti-dinci olduklarına) dair olduğunu ve politika konusunda sinik bir tutumu yansıttığını ileri sürüyor. Başka bir yorumda, şarkıyı yazan Dave Mustaine’in şarkıyı yazdığı sırada evsiz olduğu ve Diana isimli bir kız arkadaşının olduğu ve o zamanlar onun için çok şarkı yazdığı söylenmiş. Başka bir yorumda da, şarkıda ABD’nin insanlarına ülkelerinin barış içerisinde olduğunu telkin ettiğini ama, gerçekliğin bundan çok farklı olduğu anlatılıyor. Aynı Türkiye’de Kürtlere hep eşit olduklarının söylenmesi gibi: Biliyoruz ki Kürtler Cumhuriyet tarihinde hep “müstakbel Türkler” olarak görüldüler, en son gelişmelerle de artık tanındılar; ama dışlayıcı bir şekilde “sözde vatandaş” olmaktan da kurtulamadılar (bkz. Saracoğlu, 2008; Yeğen, 2006).

söylemler çoğunlukla dogmatizimden uzak yapılarıyla sınınmaya açıktır” (Kökdemir, 2009, vurgular eklendi).

“Bilime” olan bu yoğun vurgu ne anlama gelmektedir? Bilimin aydınlatıcı ışığı altında, bu yazıda “kulağa daha az hoş gelen” ve Türkiye’nin verili paradigmasını sorgulayan, insanların yaygın inanışlarını sarsan bir bilimsel perspektif bulmak mümkün değil. Demek ki “Barışın satışı için değil gerçekleşmesi için önerilerde bulunmak”, Başkan seçilmeyi uman Senatör McCain gibi düşünmeyi gerektiriyor. “*Bilimsel bilgiden ve yöntemden beslenen bilim insanlarının*” söyleyecekleri de sokakta her zaman maruz kaldığımız yaygın inanışlardan (common-sense) farklı olamıyor, hatta bu inanışlar bizlere bilim retoriği ile “satmadan sunuluyor” (bkz. Jovchelovitch, 2008). Bunların devlet söyleminde asayiş sorununa indirgenmiş Kürt sorunundan aslında hiç bir farkı yok (Yeğen, 1996). Bilimsel olarak sağlam temellerde düşündüğümüzde, “insanların içindeki düşmanlığı, önyargıyı, çatışmayı, haksızlığı” (vurgu eklendi), insanların dışındaki düşmanlık (vurgu kendinden), önyargı, çatışma ve haksızlıklara odaklanmadan, geçmişin acı düğümünü çözmeden nasıl çözeceğiz? Bilimsel bir perspektifle sosyal psikolojiyi miyopluktan kurtarmaya çalışan, psikolojiyi her zaman sosyal bir parçası olarak gören Muzafer Sherif’ten (1936) ve onun *Değişen Dünya*’sından (1945), bilim insanlarının ve özellikle sosyal psikologların bunları öğrenmiş olmaları son derece üzücü ve düşündürücüdür (Sherif’i yeniden keşfeden önemli bir yazı için bkz. Kağıtçibaşı, 2006)...

Siyasetin ve psikolojinin ortak amaçlarından birisi de insanların her düzeyde refahını artırmaktır. Bu da eleştirel bir nosyon olan ve her zaman gözden kaçan psikopolitik kavramların, psikopolitik refahın önemine işaret etmektedir. “Eleştirel düşünce” üzerine çalışmış bir akademisyen bile böyle “ölümcül” hatalara düşüyorsa, beşeri bilimlerin içinde olduğu durumu siz düşünün. Doğaldır, psikolojik bilgiyi kritik bir göz olmadan üretenler hep çok akıllı olmuşlardır, onların ne siyaset felsefesinin kendisine ne de kendi siyasal perspektiflerinin görgül çalışmalarına ve teorik içgörülerine olan etkisini düşünmeye ihtiyaçları vardır... Psikoloji tarihinin, özellikle bilimsellik ve psikolojik bilgi üzerindeki politik etkilerle ilgili söyleyebileceği çok şey vardır. Bu konularda yapılmış binlerce çalışma, herkesin ulaşabileceği ortamlarda bulunmaktadır... Psikolojinin epistemolojik sorunlarının çözümü için artık Türkiye’de psikolojiyi yönetenlerin psikolojik bilginin sosyolojisinden, politik imalarından ve eleştirel yöntemlerden beslenen sosyal bilim insanlarına daha sıcak ve yakın davranmasının zamanı çoktan geldi.

Verdiğimiz örnekteki metnin sahibi olan araştırmacı çeşitli gazetelerde yazı yazmasının yanında *Savunma Bilimleri Enstitüsü* kapsamında ders vermiş, yüksek lisans tezlerinin yönetiminde bulunmuş⁷ ve etnik-politik bir soruna sadece bir yanından (“terör”, “ulusal güvenlik” söylemlerini besleyecek şekilde) bakmaya koşullanmış görünmektedir. Asıl olan sorunu askerileştirmekten (militarization) uzaklaştırmak, bir asayiş sorunu olarak görmekten artık kurtulmak, sorunun etnik referanslı politik doğasını görebilmek, tarihsel olarak baskı görmüş etnik oluşumları anlayabilmek ve bu anlamda soruna savaş ve ulusal güvenlik gözlükleriyle değil gerçek bir siyasal barış perspektifinden bakabilmektir. Özetle, bilim insanları bizim dikkatimizi bir şeylere çekerken (örn: “terör psikolojisi”, “terror management”, “öz-güven”, “psikolojik refah” bkz. Kökdemir, 2003), dikkatimizi bir şeylerden de uzaklaştırıyorlar (örn: asimilasyon, devlet terörü, askeri darbelerin psikolojik etkileri, psikopolitik yüzleşme, anti-militarizm, psikopolitik refah). Bu şekilde politik olanı da *psikolojikleştiriyorlar*. Bunu bazen bilinçli, bazen de farkında olmadan ve otomatik olarak yapabilirler (politik düşüncelerin zımni yapısı ve otomatikliği için bkz. Burdein, Lodge, & Taber, 2006). Bazı bilim-

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. www.kokdemir.info

sel söylemler ve bilim retoriği, bilim insanının aldığı bilim dışı pozisyonlarıyla ilişkili ve varlık zeminlerinin anlamlı-bütünlüklü bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır. Yani bilimsel söylem-retorik ile resmi devlet söyleminin ya da “milli” söylemin el ele gitmesi, sadece bir tesadüf değil: “devletli-askeri” şapkalarla “bilim” şapkalarının karışmasından kaynaklanmaktadır. Bütün bunlara ek olarak bilim ve sosyal bilim ayrımını reddediyor olmak, “bilimin bütünlüğü” tezini savunmak tabloyu çok güzel tamamlar (Kökdemir, 2004). Hatta düzenli olarak psikolojinin bir bilim dalı olduğunu, yöntemin ve eleştirel düşünmenin önemli olduğunu psikoloji camiasına hatırlatmak da (Kökdemir, 2009)⁸... “Terör psikolojisi” özelinde tartışmayı bir kenara bırakıp Türkiye’de psikoloji üzerine daha genel bir tartışma ile devam edelim.

Prototipik olduğunu düşündüğüm bu akademik eğilimleri psikopolitik bağlamına oturtmak önemli olmaktadır. Kısaca şunu söylemek gerekiyor: Kişiselleştirdiğimiz toplumsal değerlerimizle, üzerinde çalıştığımız olguların etkileşimi çok önemlidir ve bilimsel yansızlığımızla ilgili inancımızın hem yanlışlığına hem de yansız kalma motivasyonumuzun kaynaklarına işaret eder. Psikoloji tarihinden, toplumun bilimsel olarak uzmanlar tarafından yönetilmesi (teknokrasi) düşüncesinin hangi egzersizlerle sonuçlandığını geçmişte gördük. Bu düşüncelerin dinamiğine, bu ideolojik eğilimlerin bireysel ve sosyal bağlamına göz atalım.

Türkiye’de ve Dünyada psikologların psikolojisi ve sosyolojisi

Türkiye’de ve dünyada ilişkide olduğumuz bir çok ana akım akademisyenin (kesinlikle hepsi değil ve bu konuda görgül veriler yok) kendisini hiçbir bilimsel (e.g., ampirist, mantıksal pozitivist, hermeneutik) ya da politik (ulusalçı, liberal, muhafazakar) ideolojiyle yani “izm” ile tanımlamadıklarını (self-definition) ve bu konuda bilinç düzeyinde samimi (academic integrity) olduklarını biliyoruz. Şimdi işin psikolojik mekanizmasını anlamak için biraz psikolojizm de biz yapalım: Görgülcülük (empiricism) ya da bilimcilik (scientism) yapmadan, psikolojideki kimi görgül çalışmaları takip etmeyi çok seviyorum ve kendi politik yazılarımda bunları kullanmaktan çekinmiyorum (bir örnek için bkz. Aslıtürk, 2007). Severe takip ettiğim kimi sosyal psikolojik çalışmalar, sadece politik hayatın değil akademik hayatın da otomatiklikten özgür olamayacağını gösteriyor (Logan, 1997)⁹. Yani bir akademisyenin iç sesi tarafsızlık konusunda çok ikna edici olabilir, fakat büyük oranda bilinçdışı oluşan kendini kandırma eylemi (unconscious self-deception) başkalarını kandırmakla (impression management) ilişkili olup, psikolojik bir savunmaya da işaret edebilir (bkz. social desirability, Paulhus, Fridhandler, & Hayes, 1997). Bunların yanında, içinde yaşadığımız ve varlığımızın bir parçası hale gelen “izm”lerimizi anlamaya çalışmak, “ideolojilerin sonunun geldiği” bir çağda kötü, dogmatik bir çaba olarak da görülebilir (bir eleştiri için bkz. Jost, 2006). Hatta liberal-bireyci-özgür bir dünyada insanın içinde yaşadığı ideolojileri anlamaya çalışması, bu anlamda daha bilinçli olması ve anlamlı bir ideolojik perspektif geliştirmeye çalışması, bir gericilik olarak da görülebilir (daha çok kolektivist kültür-lere has). Geçerli midir bunlar? Hayır. Biliyoruz ki birer insan olarak tüm dünyada akademisyenler içlerinde buldukları statükoyu devam ettirmeye, onu iyi ve meşru görmeye, onun arzu edilir olduğunu düşünmeye eğilimlidirler (Jost, Banaji, Nosek, 2004). Zira sormak gerekiyor: akademisyenler bu “izm”lere her gün maruz kaldıklarında, bu “izm”ler onları tanımlamaya başladığında ne yapıyorlar?

⁸ Önemli bir not olarak, bu sunuşta bulunmadığımı belirtmek isterim. Bu referansı vermenin nedeni araştırmacının aldığı akademik pozisyonu gösterebilmek ve bilim retoriğini sürekli kılma çabasına işaret etmektir.

⁹ Bu makalenin önemli bir yanı otomatiklikle ilgili bu meşhur kuramların da otomatiklikten muaf olmadığını vurgulaması! Bu makalede “Resource Theory” üzerinden bir değerlendirme yapıyor. Burada asıl vurgulamak istediğim hepimizin bilinçdışımızın kuruluşuyla *düşünsel* bir süreç girmemiz gerektiğidir. Zira Logan’ın (1997) dediği gibi “Bilinçdışı işleme günlük hayatta kabul edilebilir, ama akademik hayatta kabul edilmemelidir” (s. 173).

Aslında burada cevabı “akademisyen psikolojisinde” ya da bilim insanlarının aralarındaki “bireysel farklılıklarda” değil, aynı Muzafer Sherif’in yaptığı gibi cevabı *insan psikolojisinin sosyolojisinde* görmek daha doğru. Yani bütün psikologların psikolojisini sosyal bağlamına oturtmak gerekiyor. Sherif’i etkileyen Marx da “*İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır*” diyerek önemli bir uyarıda bulunmuştu. Böyle olunca bizler örneğin bir meslek grubunun içinde dolanan bazı yaygın düşünceleri anlayabiliyoruz: Örneğin Türkiye bağlamında, bir çok ana akım psikolog akademisyen (kesinlikle hepsi değil), sanki ortak anlaşmaya varmışlar gibi, Ermeniler’den özür metninin bu sorunun çözümüne değil derinleşmesine hizmet ettiğini; darbe gündeminde generallerin bir suç işlemiş olduğunu düşünmediklerini; Cumhuriyetin kuruluşunda ve Anadolu’nun etnik homojenizasyonu esnasında zulmün bir rolünün olmadığını; milliyetçiliğin tartışılmasının problem yaratabileceğini söylüyorlar. Veya dünya çapında ırkçılık, cinsiyetçilik, ve cinsel taciz gibi politik kavramlar yerine örneğin nefret suçları gibi kişiye-içkin kavramların kullanılmasını daha uygun buluyorlar (psychologization-psikolojikleştirme). Örneğin, tecavüz sorununu, topluma egemen olan ataerkil söylemleri hedef almaksızın ve bireylerin psikolojisine odaklanarak çözmeye çalışmak miyopluktur. Bu yaygın inanışları ve düşünceleri nereden ediniyorlar, bu bilim insanları?

Bunlar “Beyaz Psikolojisi” ya da Türkiye özelinde “Beyaz Türkler”in hijyen sorunu olmasın (bkz. Kamuran Kızlak’ın bu sayıdaki yazısı, 2010)? Simon Fraser Üniversitesi’nden Efe Peker (2010), Tekel işçilerine “ideolojiksiz” diyen siyasetçiler üzerine yazdığı bir yazıda Terry Eagleton’dan aktarmış: “*İdeoloji ağız kokusu gibidir, kimse kendisinde olduğunu bilmez, hep başkasında olduğunu sanır*”. Devletlerin yerleşik ideolojileri vardır, bilim insanlarının da yerleşik bilgisi. Bu bilgi ile toplumsal sorunları çözerken devlet ideolojisine hizmet etmiyor olmak için, bilimsel bilginin nesnel olduğunu, yaygın inanışlardan çok farklı olduğu, kendini yanlışlayabildiğini ve tartışmaya açık olduğunu da her zaman eklemek çok önemlidir. Bu fonksiyonel bir kimlik savunma sistemi, güç ve iktidarın hegemonik ideolojisi yardımıyla bir korku yönetimi (terror management) ya da *scientific face maintenance* olabilir. Bunlar psikologların psikopolitik pozisyonlarına işaret eder. Hiç bir pozisyon almadan, en güvenli pozisyonu almak ve kimi kökleşmiş toplumsal muhafazakârlıkları toplumsal birlik ve ilerleme (ittihat ve terakki!) adına sürdürebilmek de mümkün olabilir böyle bir kimlik ile. Teknokrasi de ancak kendini bu şekilde meşrulaştırabilir. Bilime siyaset karıştırmadığını iddia edenlerin psikolojiyi ilgilendiren toplumsal konularda *düşünümsel* (reflexive) bir bilim insanı gibi değil de, *Devlet Adamı* (Statesman) ya da Türkiye bağlamında Jön Türkler gibi düşünmelerini çok iyi anlıyoruz...

Bu tutumlarla ilişkili olarak dünyada ve Türkiye’de bilim söylemi de bir makyaj olarak öne çıkmaktadır. Bir çok ana akım psikolog akademisyen (kesinlikle hepsi değil ve bu konuda görgül veriler yok), bir bilgi rejimi olan “bilimsel ana akım psikoloji”yi savunurken, sanki ortak anlaşmaya varmışlar gibi psikolojinin iyi bir bilim olduğunu, yöntemin hakikate ulaşmak için en ayrıcalıklı yol olduğunu söylemektedirler. Türkiye’de ve dünyada psikolojinin bir bilim olduğunu iddia eden ana akım akademisyenlerin durumu psikolojinin bilimsel statüsü üzerine gelişen tartışmaların ötesinde kaçınılmaz bir söylemsel pozisyon alıştan (discursive positionning) ve retorikten ibaret (e.g., Bevan & Kessel, 1994, Billig 1990; Davies & Harre, 1990)¹⁰. Siyasetin kaçınılmaz “kirli-

¹⁰ Gerçekten, dünyada psikolojinin bilimsel statüsü ile ilgili tartışmalar heyecan verici bir şekilde sürerken, prototipik akademisyenler psikolojinin bilimsel statüsünden hiç bir şüphe duymayabilirler. Bu liste mesleki ve politik imalarına doğru da uzatılabilir: Örneğin, akademisyenler “yayın yapmak” gibi dışsal bir motivasyona kendilerini kaptırmış, memurlaşmış ve “doktor”, “doçent”, “profesör” gibi akademik rütbeleri askeri rütbeler gibi kullanmaktan hiç çekinmiyor olabilirler. “İnsan Doğası”nın ve “iyi hayatın” ne olduğuna dair tartışmalar felsefi düzeyde yüzlerce yıldır sürer ve psikoloji içerisinde halen devam ederken, kimi “sosyal” psikologlar insanların doğaları gereği bencil olduklarını, vahşi doğada bir mücadele olduğunu ve en iyi toplumsal düzenin rekabet üzerine kurulu günümüz neo-liberalizmi olduğuna inanabilirler. Sosyal cinsiyet çalışan liberal bir sosyal psikolog “sosyal cinsiyetin doğal düzenin bir sonucu

liği” karşında, tarafsız ve arı bir bilimci kimliğinin kurulması ihtiyacından başka bir şey değil, bu *bilimci* (scientific) duruş. “Biz bir bilim dalını temsil ediyoruz”, “Şapkaları karıştırmayalım”, “Politikleşiriz” “İtibarımız zedelenir”, “Elimizde bilimsel yöntemden daha iyi bir araç yok” şeklinde tezahür eden sözler objektif görünme ihtiyacından ve bilim adamı-insanı kimliğinin sürekliliğinin korunması gerektiğinden ortaya çıkmaktadır. Ancak bu arı “bilim adamı-insanı” kimliğiyle birlikte çeşitli hususlarda (örn: eşcinsellik, etnik sorunlar, ırkçılık gibi konularda) kamusal inanılabilirliğin (credibility) inşa edilmesi, çeşitli ülkelerdeki sembolik pazarların ve hatta akademisyenlerin ek gelir ihtiyaçlarının karşılanması, kısaca bilim makyajı altında ideolojik hegemonya ve ticaretin devam etmesi de böyle mümkün olabilir. Bu kimliğin korunması ve ideolojik olarak nötr bir konumda olduğunu ispat etme çabası günümüz psikolog teknokratları için psikososyal bir zorunluluk gibi görünmektedir.

Sonuç

Dünyada psikolojinin bilimsel statüsü üzerine tartışmalar sürmektedir. Benzer şekilde psikolojinin ideolojik fonksiyonları ve toplumsal rolü üzerine gelişen tartışmalar da psikolojik bilginin politik fonksiyonlarını ortaya koymaktadır. Bu yazıda, Türkiye’de psikoloji içerisinde gelişen ve psikolojinin bilimsel olduğunu iddia eden, psikolojiye siyaset karıştırılmamasını öğütleyen son tartışmalara değinildi. Bu esnada “barış süreci” içerisinde bir örnekle psikologların nasıl “bilimsel bilgi” makyajıyla politik mesajlar vermeye çalıştıklarını ortaya koyuldu. Sonuç olarak söylenebilir ki, ne dünyada psikolojinin bilimselliği üzerine üzerinde bir açıklık, ne bilimsel psikolojik bilginin toplumsal değerlerden bağımsız olduğunu gösteren bir tarih, ne de Türkiye’de ana akım psikolojinin toplumsal konularda ideolojiden arınmış bir psikolojik bilgi ürettiğine dair veriler var elimizde. Elimizdeki veriler psikologların böyle bir dil tutturma ihtiyacına ve bunun psikolojik-sosyolojik temellerine işaret etmektedir.

Peki bu aşamada ne yapabiliriz ve sorumluluğumuz neler?... Geldiğimiz bu noktada, paylaşabileceğimiz ortak etik değerler ve karşılıklı samimiyet çerçevesinde, bilim insanlarını düşünömsel bir sürece davet edebiliriz. Tekrar etmek gerekirse, psikolojide düşünömsellik araştırmacının araştırma sürecine olan kendi etkisinin farkında olmasını ve kendi değerlerinin araştırmalarının dışında kalmasının imkânsız olduğunu kavramasını gerektirmektedir: Bu anlayışla, birincisi, psikoloji bilimiyle uğraşan insanlar hatta bütün psyche bilimleriyle çalışan insanlar bu bilimlerin bilimsel statüsü ve epitemolojik sorunları üzerine gelişen tartışmaları gözden geçirmeyi düşünebilirler. İkincisi, psikolojik bilginin tarih içerisindeki görünüşleri ve güç-iktidar ilişkileri içerisindeki yerinin daha iyi anlaşılması için eleştirel tarih bilincinin oluşması önemli olabilir. Burada toplumsal tarih bilinciyle, psikoloji tarihi bilincini beraber düşünmek önemli olacaktır. Üçüncüsü, kendi kariyer ihtiyaçlarının ötesinde, psikolojik bilgiyi toplumsal dönüşüm ve toplum psikolojisi için kullanmaya çalışan ve aktivist sorumluluğuyla hareket eden akademisyenlere daha çok destek verilmesi, günümüzün toplumsal sorunlarının yakıcılığı düşünöldüğünde çok yerinde olacaktır. Son olarak, bir şekilde kapanan *Psikopolitik Konum Bildirgesi* tartışmasının bir vadede tekrar açılmasını umuyoruz. Eğer davetimize icabet ederek kendi bilimsel-politik varlık zeminini gözden geçirmeye cesaret edecek insanlar olursa, bir bilgi rejimi olarak psikoloji Türkiye’de insanların refahına hizmet eden gerçek bir sosyal bilim olabilir.

---

olmadığını, insan ürünü olduğunu” anlamlı bir şekilde savunabilirken, mesele sosyal sınıflara gelince tabiattaki eşitsizlikleri örnek olarak gösterebilir ve “kimi eşitsizliklere saygı gösterilmesini” isteyebilir. Akademisyenler kendi liberal-muhafazakarlıkları ve kadim bireycilikleri içerisinde “bilim ve siyaseti karıştırmamaktan” dem vurabilir ve bunun bir çelişki olduğunu da düşünmeyebilir. Türkiye özelinde, Kürt sorunundaki vahim durumu psikolojik açıdan değerlendiren doğru düzgün tek bir bilimsel makale bile yazılmıyor iken (Banu Cingöz Ulu’nun (2008) York Üniversitesi’nde yazdığı doktora tezi hariç), sosyoloji, felsefe, tarih, siyaset gibi disiplinlerden araştırmacılar konuya daha aktif bir ilgi gösterebilirler..

Kaynaklar

Aslan, S. (2010). *Herkesin Bildiği Sır: Dersim Tarih, Toplum, Ekonomi, Dil ve Kültür*. İstanbul: İletişim.

Aslıtürk, E. (2007). Hepimiz çaresiz miyiz? Kaygı, inkâr ve narsistik temizlik ekseninde milliyetçilik ve dincilik. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 1. <http://www.elestirelpsikoloji.org/arsiv/01/asliturk.html>

Aslıtürk, E., & Batur, S. (2007). Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzafer Sherif'e: Giriş. içinde S. Batur, E. Aslıtürk (eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzafer Şerif'ten Muzafer Sherif'e* (s. 9-20). İstanbul: İletişim.

Bevan, W. & Kessel, F. (1994). Plain truths and home cooking: Thoughts on the making and remaking of psychology. *American Psychologist*, 49, 505-509.

Bickhard, M. H. (2001). The Tragedy of Operationalism. *Theory & Psychology*, 11, 35-44.

Billig, M. (1990). Rhetoric of social psychology. In I. Parker and J. Shotter (eds) *Deconstructing Social Psychology*, London: Routledge.

Brewer, M. B. (2004). Taking the social origins of human nature seriously: Toward a more imperialist social psychology. *Personality and Social Psychology Review*, 8, 107-113.

Burdein, I., Lodge, M., & Taber, C. (2006). Experiments on the automaticity of political beliefs and attitudes. *Political Psychology*, 27, 359-371.

Cingöz-Ulu, B. (2008). *Structure of Turkish national identity and attitudes towards ethno-cultural groups in Turkey*. Unpublished PhD Dissertation, York University, Toronto.

Davies, B. & R. Harré (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 20(1), 44-63.

Değirmencioğlu, S. (2008) Maraş Katliamı: Unutuyoruz, Unutturuyoruz, Unutuluyor...*Bianet*, 27-12-2008. <http://bianet.org/biamag/toplum/111596-maras-katliami-unutuyoruz-unutturuyoruz-unutuluyor>

Değirmencioğlu, S. (2010). Napalm Düştüğü Yeri Yakar: Psikoloji Kimin Yanında?. *Eleştirel Psikoloji Bülteni*, 3-4. www.elestirelpsikoloji.org

Derksen, M. (2005). Against integration: why evolution cannot unify the social sciences, *Theory & Psychology* 15, 139-162.

Eagly, A. H. (1995). The science and politics of comparing women and men. *American Psychologist*, 50, 145-158.

Eleştirel Psikoloji Bülteni (2008). *Temel İlkeler*. <http://www.elestirelpsikoloji.org/bulten/temelilkeler.html>

Eysenck, H.J. (1997). Personality and experimental psychology: The unification of psychology and the possibility of a paradigm. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 1224-1237.

Fiske, S. T. (2004). Mind the gap: In praise of informal sources of formal theory. *Perso-*

nality and Social Psychology Review, 8, 132-137.

Gardner, H. (1992). Scientific psychology: should we bury it or praise it? *New Ideas in Psychology*, 10(2), 179-190.

Goertzen, J. R. (2008). On the possibility of unification: The reality and nature of the crisis in psychology. *Theory & Psychology*, 18, 829-852.

Göregenli, M. (2003). Sosyal psikolojiden hareketle sosyal bilimlerde olgu-değer ilişkisi üzerine düşünceler. *Toplum ve Bilim*, 97, 234-246.

Göregenli, M. (2006). Birbirimizin yüzüne bakabilmek, *Birgün Kitap Eki, Haziran*. <http://www.metiskitap.com/Scripts/Catalog/Text.asp?ID=11873&BID=1911>

Göregenli, M. (2007). Şerif'ten sonra Türkiye'de Sosyal Psikolojinin "Sosyal"lığı ve Sosyal Sorumluluğu Üzerine Düşünceler. İçinde: S. Batur, E. Aslıtürk (eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzaffer Sherif'e* (s. 217-239). İstanbul: İletişim.

Göregenli, M. (2007b). Bir ekonomik, sosyal, bölgesel ve etnik ayrımcılık sorunu olarak Kürt Sorunu. *Türkiye Barışını Arıyor Konferansı*, 13-14 Ocak, Ankara.

Greenwood, J. D. (2004). *The disappearance of the social in American social psychology*. New York: Cambridge University Press.

Heine, S. J., Proulx, T., & Vohs, K. D. (2006). Meaning maintenance model: On the coherence of human motivations. *Personality and Social Psychology Review*, 10, 88-110.

Henriques, G. (2003). The Tree of Knowledge System and the Theoretical Unification of Psychology. *Review of General Psychology*, 7(2), 150 -182.

Herman, E. (1995). *The romance of American psychology: Political culture in the age of experts*. Berkeley, CA: University of California Press.

Herrnstein, R. & Murray (1994). *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life*. New York: Free Press.

Hunt, H. T. (2005). Why psychology is/is not traditional science: The self referential basis of psychological research and theory. *Review of General Psychology*, 9(4), 358-374.

Jansz, J. & van Drunen, P. (Eds.) (2004). *A social history of psychology*. Oxford: Blackwell.

Joseph, S. (2007). Agents of social control? *The Psychologist*, 20, 429-431. http://www.thepsychologist.org.uk/archive/archive_home.cfm?volumeID=20&editionID=149&ArticleID=1213

Jost, J.T. (2006). The end of the end of ideology. *American Psychologist*, 61, 651-670.

Jost, J.T., Banaji, M.R., & Nosek, B.A. (2004). A decade of system justification theory: Accumulated evidence of conscious and unconscious bolstering of the status quo. *Political Psychology*, 25, 881-919.

Kağıtçıbaşı, C. (1994). Psychology in Turkey. *International Journal of Psychology*, 29, 729-738.

Kağıtçıbaşı, C. (2007). Şerif'i tekrar keşfetmek: Bir kişisel değerlendirme. İçinde S. Batur, E. Aslıtürk (eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzafer Sherif'e* (s. 119-129). İstanbul: İletişim.

Kağıtçıbaşı, C. (2006). Rediscovering Sherif: Sherif's role in the formation of social psychology; his relevance for (cross-) cultural psychology; and his commitment to human wellbeing. *Cross-Cultural Psychology Bulletin, June-December*, 20-26.

Katzko, M. W. (2002). The rhetoric of psychological research and the problem of unification in psychology. *American Psychologist, 57(4)*, 262-270.

Kaygusuz, C. (2009). İnsan bilimleri, olgu değer sorunu ve akademik bilimlere yansımaları, *Eleştirel Psikoloji Bülteni, 2*. <http://www.elestirelpsikoloji.org/>

Kızlak, K. (2010). "Meslek Yasası" Ahirete İntikal Eder mi? *Eleştirel Psikoloji Bülteni, 3-4*. <http://www.elestirelpsikoloji.org/>

Kitzinger, C. (1990) 'The Rhetoric of Pseudoscience', in I. Parker and J. Shotter (eds). *Deconstructing Social Psychology*, pp. 61-75. London: Routledge.

Kökdemir, D. (2009). Barış satılıyor alan var mı? *Radikal, 28 Ağustos*. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=951881&Date=06.05.2010&CategoryID=83>

Kökdemir, D. (2009). Bir bilim alanı olarak psikoloji: Positivismden eleştirel düşünmeye bilimsel yöntem. 3. *Psikoloji Lisansüstü Öğrencileri Kongresi, 24 - 28 Haziran*, Koç Üniversitesi, İstanbul.

Kökdemir, D. (2004). Bilim, sosyal bilim ve psikoloji. *XIII. Ulusal Psikoloji Kongresi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, 7-11 Eylül*.

Kökdemir, D. (2003). Bir insan davranışı olarak terör. *PiVOLKA Savaş Özel Sayısı, 16-18*. <http://www.elyadal.org/arge/birinsan.htm>

Leary, D. E. (2001). One big idea, one ultimate concern: Sigmund Koch's critique of psychology and hope for the future. *American Psychologist, 56*, 425-432.

Lilienfeld, S.O. (2002). When Worlds Collide: Social Science, Politics, and the Rind et al. (1998). Child Sex Abuse Meta-Analysis, *American Psychologist 57(3)*: 176-88.

Logan, G. D. (1997). The automaticity of academic life: Unconscious applications of an implicit theory. In R. S. Wyer (Ed.), *Advances in Social Cognition, Vol. 10*, pp. (157-179). Mahwah, N.J.: Erlbaum.

Marecek, J. (1995). Gender, politics and psychology's ways of knowing. *American Psychologist, 50(3)*, 162-163.

McAdams, D. P. (1995). What do we know when we know a person? *Journal of Personality, 63*, 365-396.

McAdams, D. P., & Pals, J. L. (2006). A new Big Five: Fundamental principles for an integrative science of personality. *American Psychologist, 61(3)*, 204-217.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2003). Üniversite A.Ş.'de bir 'homo academicus': 'Ersatz' yuppie akademisyen. *Toplum ve Bilim, 97*, 7-42.

Nalbantoğlu, H. Ü. (2007). Gene de unutulmayan adam. İçinde S. Batur, E. Aslıtürk

(eds.). (2007). *Muzaffer Şerif'e Armağan: Muzaffer Şerif'ten Muzafer Sherif'e* (s. 107-117). İstanbul: İletişim.

Nightingale, D. J., & Cromby, J. (1999). (Eds). *Social constructionist psychology: A critical analysis of theory and practice*. Buckingham: Open University Press.

Özgün. G. (2007). Kürt meselesi ve PKK'yla ilgili acı gerçek. *Radikal*, 16/11/2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=239012>

Paker, M. (2007). *Psiko-politik Yüzleşmeler*. İstanbul. Birikim Yay.

Parker, I. & Shotter, J. (1990). (Eds). *Deconstructing Social Psychology*. London and New York: Routledge.

Paulhus, D. L., Fridhandler, B., & Hayes, S. (1997). Psychological defense: Contemporary theory and research. In R. Hogan, J. A. Johnson, & S. R. Briggs (Eds.), *Handbook of Personality Psychology* (pp. 543-579). San Diego: Academic Press.

Peker, E. (2010). Tekel işçileri, ideoloji tekeline karşı. *Radikal*, 24/01/2010. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=976327&Date=03.05.2010&CategoryID=42>

Prilleltensky, I. (1989). Psychology and the status quo. *American Psychologist*, 44, 795-802.

Prilleltensky, I. (1994). *The morals and politics of psychology: Psychological discourse and the status quo*. Albany, NY: New York University Press.

Prilleltensky, I. (1997). Values, assumptions, and practices: Assessing the moral implications of psychological discourse and action. *American Psychologist*, 47, 517-535.

Prilleltensky, I. (2001). Value-based praxis in community psychology: Moving towards social justice and social action. *American Journal of Community Psychology*, 29, 747-778.

Prilleltensky, I. (2003). Understanding, resisting, and overcoming oppression: Toward psychopolitical validity. *American Journal of Community Psychology*, 31(1-2), 195-201.

Prilleltensky, I. (2007). Psychopolitical literacy for wellness and justice. *Journal of Community Psychology*, 35(6), 793-805.

Prilleltensky, I. (2008). The role of power in wellness, oppression, and liberation: The promise of psychopolitical validity. *Journal of Community Psychology*, 36, 116-136.

Reich, S. M., Pinkard, T., & Davidson, H. (2008). Including history in the study of psychological and political power. *American Journal of Community Psychology*, 36, 173-186.

Rennie, D. L. (1995). On the rhetorics of social science: Let's not conflate natural science and human science. *The Humanistic Psychologist*, 23, 321-332.

Riger, S. (1992). Epistemological debates, Feminist voices. *American Psychologist*, 47(6), 730-740.

Rose, N. (1990). Psychology as a "social" science, in Parker, I. and Shotter, J. (eds). *Deconstructing Social Psychology*. London: Routledge.

Rozin, P. (2001). Social psychology and science: Some lessons from Solomon Asch.

Personality and Social Psychology Review, 5, 2-14.

Rushton, J. P. (2000). *Race, evolution, and behavior: A life-history perspective* (3rd Edition). Port Huron, MI: Charles Darwin Research Institute.

Ryan, W. (1971). *Blaming the victim*. New York: Pantheon Books. I. Prilleltensky (1994). *The morals and politics of psychology: Psychological discourse and the status quo*'de görüldüğü gibi. Albany, NY: New York University Press.

Sampson, E. E. (1981). Cognitive psychology as ideology. *American Psychologist*, 36, 730-743.

Sampson, E. E. (1988). The debate on individualism: Indigenous psychologies of the individual and their role in personal and societal functioning. *American Psychologist*, 43, 15-22.

Sampson, E. (1990). Social psychology and social control. In I. Parker & J. Shotter (Eds.), *Deconstructing social psychology* (pp. 117-126). London: Routledge.

Saracoğlu, C. (2008). 'Exclusive recognition': the new dimensions of the question of ethnicity and nationalism in turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 32(4): 640-658.

Scarr, S. (1997). Behavior-Genetic and Socialization theories of intelligence: Truce and reconciliation. In R. J. Sternberg & E. Grigorenko (Ed.), *Intelligence, Heredity, and Environment* (pp. 3-41) New York: Cambridge University Press.

Sherif, M. (1936). *The psychology of social norms*. New York: Harper & Brothers.

Sherif, M. (1945). *Değişen Dünya*. Ankara: Arpad Yayınevi.

Schwartz, B. (1997). Psychology, idea technology, and ideology. *Psychological Science*, 8, 21-27.

Simonton, D. K. (2004). Psychology's Status as a Scientific Discipline: Its Empirical Placement Within an Implicit Hierarchy of the Sciences. *Review of General Psychology*, 8(1), 59 - 67.

Simon, B. & B. Klandermans (2004). Politicised Collective Identity: A Social Psychological Analysis. In: J.T. Jost and J. Sidanius (ed.), *Political Psychology*, (pp. 449-465). New York: Psychology Press.

Slife, B. D., & Williams, R. N. (1997). Toward a theoretical psychology: Should a subdiscipline be formally recognized? *American Psychologist*, 52, 117-129.

Smith, M. B. (2001). Sigmund Koch as critical humanist. *American Psychologist*, 56, 441-444.

Staats, A. W. (1991). Unified positivism and unification psychology. *American Psychologist*, 46, 899-912.

Staats, A. W. (1999). Unifying Psychology Requires New Infrastructure, Theory, Method, and a Research Agenda. *Review of General Psychology*, 3(1), 3-13.

Stam, H. J. (2000). Theoretical Psychology. In K. Pawlik & M. R. Rosenzweig (Eds.), *International Handbook of Psychology* (pp. 551-569). London: Sage.

Stam, H. J. (2004). Unifying psychology: Epistemological act or disciplinary maneu-

ver? *Journal of Clinical Psychology*, 60, 1259-1262.

Sternberg, R.J., & Grigorenko, E.L. (2001). Unified psychology. *American Psychologist*, 56(12), 1069-1079.

Thorngate, W. (1990). The economy of attention and the development of psychology. *Canadian Psychology*, 21, 62-70.

Wertz, F. J. (1999). Multiple methods in psychology: Epistemological grounding and the possibility of unity. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 19, 131-166.

Yeğen, M. (1996). The Turkish State Discourse and the Exclusion of Kurdish Identity. *Middle Eastern Studies*, 32, 216-229.

Yeğen, M. (2006). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa*. İletişim: İstanbul.

Yeğen, M. (2009). İyi çocuk Kürt. *Radikal*, 20/12/2009. <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalEklerDetay&ArticleID=970118&Date=25.12.2009&CategoryID=42>

Yanchar, S.C. (1997). Fragmentation in focus: History, integration, and the project of evaluation. *Journal of Theoretical and Philosophical Psychology*, 17, 150-169.

Yanchar, S. C. (2000). Progress, unity and three questions about commensurability. *The Journal of Mind and Behaviour*, 21, 243-259.

Yanchar, S. C., & Slife, B. D. (1997). Pursuing Unity in a Fragmented Psychology: Problems and Prospects. *Review of General Psychology*, 1(3), 235-255.

Psikolojinin Bilimselliği ve Depolitizasyon Egzersizleri: "Terör Psikolojisi" Neye Yarar?

Ersin Aslıtürk

Ana-akım psikolojiye egemen olan bilim retoriğinin iki önemli ayağı bulunmaktadır. Birincisi, psikolojinin bir bilim olduğu ve nesnel bilgiye ulaşmanın en kıymetli yolunun bilimsel yöntemlerden geçtiğidir. İkincisi, bilimsel düşüncenin politikadan bağımsız olması gerektiği ve bilimsel bilgiye siyaset karıştırılmasının bilimin tarafsızlığına ve nesnelliliğine gölge düşüreceği yönündedir. Bu yazıda bu iki düşüncenin kaynakları ve tarih önündeki geçerlilikleri incelenmekte, psikolojinin bilimsel statüsü, psikolojik bilginin politik doğası ve bilim insanlarının bilimsel söyleminin zımnı ideolojisi tartışılmaktadır. İlk bölüm, birlik (unification), karşılaştırılmazlık (incommensurability) ve ilerleme (progress) mefhumları üzerinden psikolojik bilginin bazı problemlerine eğilmektedir. İkinci bölümde, psikolojik bilgi üretiminin tarih içerisinde nasıl toplumsal-politik anlayışlardan etkilendiği ve aynı şekilde toplumsal-politik anlayışların devamı için nasıl kullanıldığı, siyahlar, kadınlar, escinsellik gibi toplumsal hususlar ve davranışçılık gibi psikolojik perspektifler üzerinden özetlenmiştir. Üçüncü ve son bölümde, psikolojinin bu tarihsel bağlamı Türkiye'deki güncel psikoloji pratiği ile örneklenmeye çalışılmıştır. Psikolojide bilim retoriğinin nasıl kullanıldığı, topluma nasıl sunulduğunu bağlamında incelemek ve araştırmacıların toplumsal olgulara bilimsel gözle bakmaya çalışırken nasıl kendi değer sistemlerinin etkisi altında kalabileceklerini örneklemek için "barış süreci" konu alınmış, bilimin siyasetle dansındaki kimi "milli" figürler tartışılmıştır. Bu bölümler boyunca işlenen psikolojik bilginin politik doğası, araştırmacılara düşünömsel (reflexive) yaklaşımın bir tercih ya da tarz değil, bir zorunluluk olduğunu göstermektedir.

Zanîstiya Psikolojiyê û Egzersizên Depolitîzasyonê: "Psikolojiya Terorê" Kêrî Çi Tê?

Ersin Aslıtürk

Li ser psikolojiya serdest-rêbaz a desthilatdêr du şaxên girîng a zanista retorîkê hene. A yekem, zanîstîbûna psikolojiyê ye û ji bo gihîştina li zanîna objektîf rêya herî biqîmet di metodên zanîstî re derbas dibe. A duyem jî diviyatiya azadbûna ramana zanîstî ji polîtîkayê ye û tevlîhevkerina siyasetê li nav zanîna zanîstî

leke tîne serê bêalîtiyê û rasyonelîtiya zanistê. Di vê nivîsê de çavkaniyan van her du raman û muteberîya van a li ber dîrokê tîn lêkolîn û statûya psîkolojiyê ya zanistî, xwezaya polîtîk a zanîna psîkolojiyê û îdeolojiya veşartî ya îfadeya zanistî ya zanyaran tîn niqaşkirin. Beşa pêşî, bi termên wekî yekîti (unification) nehevberkî (incommensurability) û pêşveçûn (progress) re li ser çend pirsgerêkên psîkolojiyê disekîne. Di beşa duyem de, hilberîna zanînên psîkolojîk di nava dîrokê de çawa di bin bandora nêrinên sosyo-polîtîk de maye û bi heman rengî ji bo domandina nêrinên sosyo-polîtîk çawa hatiye bikaranîn, hem ji aliyê meseleyên civakî wekî reşîk, jin û homoseksuelan, û hem jî ji aliyê perspektîfên psîkolojîk, wekî tevgertî, hatin kurte kirin. Di beşa sêyem û dawîn de jî ev pêwendîya dîrokî ya psîkolojiyê bi pratîka psîkolojiya rojane a li Tirkiyeyê hat mînakdan. Ji ber ku di psîkolojiyê de retorîka zanistê çawa tê bikaranîn û ji civakê re çawa tê pêşkeşkirin bîn lêkolîn û di meseleya ku lêkolîner dema hewl didin bi nêrîneke zanistî li diyardeyên civakî binêrin çawa di bin bandora sistema nîrxên xwe de dikarin bîmînin de mînak bîn dayîn, “pêvajoya aşîti” wek mîjar hat hilbijartin û di reqsa zanistê bi polîtîkayê re de çend figurên “neteweyî” hatin niqaşkirin. Xwezaya polîtîk a zanîna psîkolojiyê ku di nav van beşan de hat xebitandin, nîşanê me dide ku nêrîna hizrî (reflexive) ji lêkolîneran re ne hilbijiratinê e û ne jî ûsûlek e, lê tenê pêwîstiyek e.

Scientific Status of Psychology and Exercises for Depolitization: What does “Psychology of Terror” serve for?

Ersin Aslıtürk

There are two components of rhetoric of science dominant in mainstream psychology. First is the belief that psychology is a science and the most precious way to reach the most objective knowledge goes through scientific methods. Second is the belief that scientific knowledge should be free from politics, and politization of psychological knowledge would shadow the impartiality and objectivity of psychological knowledge. In this article, the sources of these thoughts, their validity in the historical context of psychology, scientific status of psychology, political nature of psychological knowledge and implicit ideology in scientific discourse are analyzed. First, some problems of psychology regarding to its scientific status are analyzed using the concepts frequently referred in journal articles, such as unification, incommensurability and progress. Second, how psychological knowledge has been influenced by the historical-political understandings, and how it has been served for the continuity of these understandings are documented using the examples of social issues regarding to blacks, women and GLBT and the psychological perspectives such as behaviorism. In the third and the final section, the historical context of psychological discourse is exemplified by the recent psychological practices. Focusing on the “peace process” in Kurdish question as an example, it is shown how rhetoric of science is used to protect status-quo in society and how researchers are influenced by their own value system when they scientifically analyze social issues. Hence “national” figures are discussed within the dance between science and politics. Considering the political nature of psychological discourse, it is argued that a reflexive approach among psychologists is an obligation, not a preference or an academic life style.

Taş Atan Çocuklar ve Kahraman Psikologlar*

Özge D. Yılmaz

Bugün Türkiye'nin çocuklarla ilgili en önemli gündemi Terörle Mücadele Kanunu (TMK) mağduru çocuklar. Bir kısmı yasal olan eylemlere katıldıkları gerekçesiyle 18 yaşından küçük binlerce çocuk ve ergen bugün cezaevinde.

1991'de kabul edilen TMK'da 2006'da yapılan değişiklikle çocukların örgüt üyeliğinden yargılanmasının ve terör suçlarına yönelik soruşturma, cezalandırma ve infaz rejimlerine maruz bırakılmalarının yolu açıldı (1).

Bu açılan yolda, binlerce çocuk bazıları yasal olan eylemlerde polise taş attıkları ve

---

* Bu yazının tamamlanması ve yayınlanması arasında geçen sürede Terörle Mücadele Kanunu'nun ilgili maddelerinde değişiklik çocukların birçoğunun serbest kaldığına dair bir yanılsama yaratırken başta Batı'daki tutuklu çocuklar olmak üzere sayısında bilmediğimiz çok sayıda çocuk Yargıtay'ın işlemleri geciktirmesi veya dosyalarının ek dilekçelerle silahlı suçlarla ilişkilendirilmesi gibi nedenlerden dolayı hala demir parmaklıklar ardında (1). Üstelik de TMK'nın yüz örtmeyi örgüt propogandası kabul eden 7/2a sayılı maddesi kaldırılmadığı için birçok çocuğun serbest kalma şansı hiç yok (2). Serbest bırakılan şanslı çocuklardan bazılarının anlattıkları ise psikologların bu süreçte işledikleri suçların dosyasını daha da kabartacak nitelikte. Geçtiğimiz 15 Ağustos'ta terör örgütünün propogandasını yaptığı gerekçesiyle tutuklanan 15 yaşındaki Berivan'ı kendi kelimeleriyle dinleyelim; „Türk devletinin adaletine olan güvenim hiç kalmadı. Zaten çocuklara haksızlık yapılmasın diye avukat olmak istiyordum ama şimdi psikolog olmak istiyorum. Çünkü beni sorguladıkları esnada bana bir psikolog getirdiler ama nasıl bir psikolog? 'Gel sana yardım ederiz, Kürtleri bırak, Kürtler adam olmaz, yoksa sen de adam olmazsın, yolun açık olmasın' dedi bana. Böyle psikolog olur mu? Bunun için büyüyünce psikolog olacağım ve benim durumumda kalan çocuklara yardım edeceğim.” (3).

Berivan'ın durumundaki çocukların ihtiyaç duydukları desteği onları mağdur eden devletin kurumlarından alamıyor olmaları ise şaşırtıcı değil. Önemli bir kısmı travma sonrası stres zorlukları gösteren çocukların yaralarını sarmak için harekete geçenler yine sivil toplum kuruluşları oldu (4). Tahliye olan çocuklarla yakın iletişim içinde olan Çocuklar için Adalet Takipçileri sözcüsü Mehmet Atak sadece çocukların değil ailelerin de psikososyal desteğe duydukları ihtiyacın altını çiziyor (5).

(1)http://www.hakkarinews.com/news_detail.php?id=5302

hatta elleri tozlu olduğu için taş atmış olabilecekleri gerekçesiyle(2) cezaevlerine konuldu ve her biri ayrı birer hukuk skandalı olan yargılamalar sonucunda 25 yıla varan cezalara çarptırıldı. Çocuklar, devletin baskı ve sindirme politikalarının en vahşi uygulanma alanı olan cezaevlerinde bir kez daha şiddetle karşılaştı. Tutsak çocuklara kötü muamele ve işkence yapıldığına ve akıl almaz cezalara çarptırıldıklarına yönelik haberler birbirini izlerken Pozantı cezaevinde bir Kürt çocuk, cezaevi yönetimine göre koğuş arkadaşları, Kürt haber ajanslarına göre ise devlet görevlileri tarafından katledildi (3).

Çocuklara yönelik benzer uygulamalarıyla gündeme gelen bir diğer devlet ise Türkiye hükümetinin sadece “one minute” boyunca karşısında, geri kalan zamanlarda arkasında olduğu İsrail Devleti’dir. Her iki devlet de sadece 18 yaşından küçük herkesin çocuk kabul edilmesini öngören “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi”ni değil birçok uluslar arası sözleşmeyi ihlal etmek konusunda da ortaktır.

İsrail hukuk sistemi İsrailileri 18 yaşından itibaren fakat Filistinlileri 16 yaşından itibaren yetişkin kabul ediyor. Bu apartheid uygulamasının sonucunda bugün 18 yaşından küçük yüzlerce Filistinli çocuk cezaevinde kötü muamele ve işkenceye maruz bırakılıyor. (4) Türkiye Devleti ise eylemlerde polise taş atan çocukları yetişkin gibi cezalandırmak için 16 yaşını bile beklemiyor.

Her iki devlet de devlet reflekslerinin iki yüzlü yapısını sergilemek konusunda birbirleriyle yarışırken, ortak kaderler paylaşan Filistinli ve Kürt çocuklar politikleştirikleri ölçüde kapatılma ve devlet şiddetine maruz kalıyor. Çocukların politik figürler haline gelmesini sağlayan koşulların sorumlusu olan devlet, çocuklar politikleştirilince uyguladığı şiddeti arttırarak her zaman hizmet ettiği çözümsüzlüğe bir kere daha hizmet ediyor.

Fakat Türk toplumu Filistin kurtuluş hareketinin politik özneleri haline gelen çocuklarla kurduğu dayanışma ve duygudaşlık ilişkisini Kürt özgürlük hareketinin politik özneleri haline gelmiş olan çocuklarla kurmuyor, eylemlerin en ön saflarında taş atan Kürt çocukları “Türk” toplumu tarafından öfke, korku ve kimi zaman da şaşkınlıkla izleniyor.

Çocuklar politikleştirirken...

Kendisinininkinden başka hayatların olası olduğuna dair bir körlükle kurgulanmış orta sınıf konformizminden kaynaklanan bu şaşkınlık aslında hiç de anlaşılabilir bir şaşkınlık değil çünkü tarih Çocuk Haçlı Seferleri bile görmüştür. Yaşar Kemal, Kimsecik ve Bir Ada Hikayesi üçlemelerinde 1. Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan etnik boğazlaşmanın sonucunda kimsesiz kalan Kürt, Türk, Ermeni, Arap, Süryani, Yezidi birçok çocuğun çeteleşip köyleri bastığını anlatır. Gerçek bir tarihe dayanan Tanrı Kent filmi ise yaşları 3 ile 18 arasında değişen yüzlerce çocuğun uyuşturucu çeteleri kurarak girdikleri silahlı çatışmaları gösterir. Tüm bu örneklerle birlikte kamuoyundan büyük destek gören Filistinli çocuklar çocukluk, şiddet ve politikleşme arasındaki ilişkiye dair konvansiyonel anlayışı on yıllardır zorluyor.

Zira tarihte de bugün de görüldüğü gibi çocuklar şiddet ve politikanın sadece nesnesi değil öznesi de olabilmektedir. Darıcı (5) Adana’nın Gündoğan mahallesinde ger-

(2)<http://www.turnusol.biz/public/haber.aspx?id=7421&pid=44&haber=TMK%20ma%F0duru%20%E7ocuklar%FD%20b%FDrak%FDn!u>

(3)<http://www.taraf.com.tr/haber/o-artik-evinin-berivan-i.htm>

(4)<http://www.gundem-online.net/haber.asp?haberid=95399>

(5) kişisel görüşme

çekleştirdiği saha araştırmasıyla Kürt çocukların politik özneler haline gelmesinin süreçlerine ışık tutmuştur. Darıcı'ya göre Kürt çocuklar devletin azınlıklar üzerindeki bir nüfus politikasının sonucu olarak "tam da çocuk oldukları için" şiddete maruz kalmakta ve paralel olarak Türk toplumunun Kürtlerin nüfus artışına yönelik medyada sıklıkla getirilen korkusunun kaynağına dönüşmektedir.

Çalışmasında Kürt toplumunda çocukluk kategorisinin kurgulanışını ve Kürt çocuklarının deneyimlerini analiz eden Darıcı bu toplumdaki çocukluk kategorisinin dönüşümünü zorunlu göç sonucu yaşanan ilişkisel değişimlerle açıklıyor. Birçoğu göç sürecini yaşamamış olan bu çocukların okuma yazma bildikleri ve Türkçeyi ailedeki yetişkinlerden daha iyi konuştukları için iş bulma şanslarının daha fazla olduğunu aktaran Darıcı, eylemlere katılan çocukların aynı zamanda aile ekonomisine katkıda bulunmak için çalıştığını ortaya koyuyor.

Aile tarihindeki göç ve devlet şiddeti öykülerinin çocuklar tarafından deneyimlenmiş olsalar da içselleştirerek anlattığına dikkat çeken Darıcı bu etkenlerden beslenen politikleşme zemininde bu çocukların devlet için olduğu kadar Kürt hareketinin kendisi için de dönüştürücü olan gücünün altını çiziyor. Darıcı'ya göre Kürt çocuklar, çalışma yaşamında yer alarak büyüklerin iktidarına katılmanın yanı sıra, politik öznelliklerini kurarak kendi alanlarını da oluşturuyor ve Kürt hareketinin söylem ve pratiklerini dönüştürecek bir siyaset üretiyorlar.

Kürt çocukları politik alanda güçlendikçe, devlet de bu çocuklara yönelik şiddet ve baskı uygulamalarını arttırıyor ve bunun karşılığı çocukların daha çok politize olması oluyor. Bugün dört bin çocuğun siyasi suçtan dolayı cezaevinde olması savaşın gidişatı açısından da önemli bir durum oluşturuyor. Çocukları gerillaya katılsalar almayacakları cezalara çarptıran egemenler görünen o ki basit bir hesap yapmayı bilmiyor, zaten yeterince geleceksiz bıraktıkları Kürt çocukları tutuklayarak ya da tutuklama tehdidi altında yaşatarak dağa kendi elleriyle gönderiyor.

Öte yandan devlet yetkilileri konuşmalarında bu çocuklara yönelik baskı ve şiddeti överken de yererken de çocukların "terör örgütü tarafından kullanıldığı" iddiasını ön plana çıkartarak çocukların eylemlerine iradesizlik atfediyor. Bu iddia çocukların politik talepler üretmek için yeterli zihinsel beceriye sahip olmadığına yönelik önkabul üzerinden karşılık buluyor¹.

Burada olası bir yanlış anlaşılmayı gidermek gerekiyor. Çocukluk biyolojik düzlemde bazı becerilerin henüz kazanılmadığı bir kategori olmanın ötesinde bakım ve korunmanın da yine biyolojik olarak zorunlu olduğu bir yaşam dönemi. Dolayısıyla çocukların yetişkinlerden daha ağır koşullarda yargılanması ve cezaevlerinde maruz kaldıkları koşullar hangi çerçeveden bakılırsa bakılsın kabul edilemez. Eylemlerde gözaltına alınan çocukların yargılanma, cezalandırılma ve infaz süreçleri birden fazla uluslar arası sözleşmeyi ihlal eden hukuk skandallarıdır. Bunun yanı sıra çocukların maruz kaldıkları işkence ve kötü muamele de sık sık gündeme gelmektedir.

Psikologların sessizliği

Psikoloji toplumun geniş kesimlerince çocukluğa ve çocuklara ilişkin yetkili kabul edilen bir disiplin. Çocuklarla ilişkili olarak gündeme gelen herhangi bir olayı konu alan televizyon programlarının kadrolu bilir kişisi, makale ve haberlerin akıl hocası her

---

Devletin kendisinden yana bir politik algı geliştiren çocuklara hiç de böyle bir önkabulle yaklaşmadığını da unutmamak lazım. Zira cumhuriyet dönemi edebiyatı Kurtuluş Savaşı'nda kahramanca roller üstlenen çocukların hikayeleriyle doludur. Daha birkaç yıl önce Kırşehir'de 20 liseli gencin kanlarıyla boyayarak hazırladıkları bayrak, çocukların politikleşmesine yönelik şaşkınlık yaratmak bir yana, zamanın genelkurmay başkanı Yaşar Büyükanıt tarafından "biz işte böyle bir milletiz" demeçleriyle kameralara gösterildi.(6)

daim psikologlardır. Çocuğun zarar gördüğü toplumsal olaylarda da mesleki kimlik aidiyetinden kaynaklanan toplumsal sorumluluğu ilk olarak psikologlar hisseder.

Ne zaman çocuklarla ilgili bir gündem olsa kamera karşısına geçip çocuklara nasıl davranılması gerektiği konusunda saatlerce konuşabilen meslektaşlarımızdan bu çocukların yetişkinler gibi cezaya çarptırılması konusundaki görüşlerini duymadığımız için bilemiyoruz.

Fakat psikologlar ve TMK mağduru çocukların bir arada yer aldığı iki haber dolayısıyla, bu çocuklara “siz teröristsiniz” diyen ve görüşmede elde ettiği bilgileri çocuğun aleyhine kullanan meslektaşlarımız olduğunu biliyoruz. Aynı zamanda psikologların meslek örgütü olma iddiasındaki Türk Psikologlar Derneği (TPD)’nin ne TMK mağduru çocuklarla, ne de iki meslektaşımızın medyaya yansıyan etik ihlalleriyle ilgili adım atmadığını da biliyoruz.

Bu yazı TPD’nin şaşırtıcı olmayan sessizliğine yönelik bir eleştiri değildir, bu yazı tam aksine, TPD’nin sözcüsü olduğu anaakım psikoloji anlayışının Kürt çocuklarını rahat bırakması yönünde bir çağrıyı amaçlamaktadır.

Bu anlamda bu çağrı sadece cezaevlerindeki kolluk kuvvetleri görevlerini başarıyla sürdürme çabasında olan meslektaşlarımıza değil, geleneksel psikoloji anlayışının bu çocukları anlama çabasında kullanacağı kavramsallaştırma biçimlerine yönelik bir güvensizlik de yansıtmaktadır. Zira geleneksel psikolojinin teorik kutsalı ve en önemli rant alanlarından biri olan “çocuk” a yönelik kavramsallaştırma ve dayatmaları savışan çocukları açıklamakta yetersiz kaldığı ölçüde üstünü nesnellik iddiasıyla örttüğü ideolojik arka planı görünür oluyor.

Vatan savunmasındaki psikologlar

Diyarbakır barosunun, kentteki E tipi cezaevinde kapatılmış bulunan 17 çocukla 2009 Eylül’ünde yaptığı görüşmelerin sonucunda hazırladığı rapor, cezaevi psikologunun çocuklara

“siz teröristsiniz” dediğini ve görüşme sırasında kelepçelerinin çıkarılmamasına göz yumduğunu söylüyordu. (7)

Başka bir haber de Çocuklar İçin Adalet Çağrıcıları’ndan geliyor, heyet sözcüsü Mehmet Atak vatanını savunan kahraman psikologla yüzleşmemizi sağlıyordu. Bu meslektaşımız İstanbul’da tutuklu bulunan V.A. isimli çocukla yaptığı görüşme sırasında elde ettiği bilgileri raporuna yazmış ve bunun üzerine savcılık V.A için bu ek suçlarla birlikte 20 gün ile 20 sene 4 ay arasında hapis cezasına çarptırılmasını talep eden bir iddianame hazırlamıştır. Hukuki açıdan oldukça şaibeli biçimde yürüyen duruşmaya raporu yazan psikolog getirilmemiş, fakat buna karşın mahkeme çocuğun tutukluluk halinin devamına karar vermiştir (8). Bu psikologlar bu tutumlarında yalnız değil, Türk Tabipler Birliği temsilcisi olarak çocukların sorunlarını dinlemekle görevlendirilen çocuk psikiyatristi Dr. Ayşe Avcı, “Ben tam 10 tane TEM polisine bedelim. Ben olsam gözaltında size işkence yaparım” diyerek hepsinden daha cesur sözlere imza atıyor (9).

Psikologların bir meslek yasaları olsaydı, meslek örgütleri de olacaktı. Bu meslek örgütü dahilinde psikologların mesleki pratiklerin etik açıdan değerlendirmesini yapmaya ve bu ihlallere yönelik yaptırım uygulamaya yetkisi olan bir etik komisyon da görev yapacaktı. Lakin şu anda psikologlar her üçünden de yoksun oldukları için, bu psikologları bu etik dışı davranışlarından sorumlu tutacak bir mekanizma bulunmamaktadır. Böyle bir mekanizmanın bulunup bulunmaması şu anda bu durum için çok da önem arz etmeyebilir çünkü var olan etik kodlar ve işkence tanımları bu psikolog-

ların eylemlerinin sonuçlarını teşhis etmekte yetersiz kalıyor.

Bu iki psikologun davranışları görüşme etiği kapsamında değerlendirilemeyecek kadar politik, işkence kapsamında değerlendirilemeyecek kadar da mesafelidir. Fakat bu iki psikologun durumunda somutlaşan daha ürkütücü bir gerçek bu psikologların psikologluk mesleğini devletin kolluk kuvveti zihniyetiyle uygulamakta olduğudur. İlk psikolog çocuklara “siz teröristsiniz” diyerek devletin Kürtlerle savaşındaki söylemsel mevzısından seslenmekle kalmaz, aynı zamanda çocukların kelepçelerinin çıkartılmamasına göz yumarak devletin ve inşasında önemli rol oynayan orta sınıftan halktan korkusuyla da özdeşim kurar. Bunlar psikolojik olmaktan öte politik konumlanış sorunlarıdır zira bu pratiklerin yanlışlığı, hasarı birey üzerinden ölçebileceğimiz psikoloji alanından çok, uzantısı olduğu ulus-devlet ideolojilerinin zeminini oluşturduğu savaşa tekabül etmektedir. Kürt halkının direnişini “terör” söylemi altında kavramsallaştırmak, en basit anlamıyla bu teröre karşı yürüyen savaşın sürekliliğine destek olmaktır. Kelime anlamı basitçe “korku” olan “terör” söylemi devletin Kürt halkına ve yaşadıkları bölgeye yönelik baskıcı güvenlik politikalarının daimi dayanağıdır. Bugün herkes gibi bir psikologun da her şeyden önce anlaması gereken bu terör algısının nasıl bir kirliliğe ve şiddete hizmet ettiğiidir.

İkinci psikologun davranışı ise sadece etik değil aynı zamanda bir psikopolitik konumlanış faciasıdır. Bu psikolog diğer meslektaşları gibi politik tarafına ilişkin bilgiyi açıkça sunmadan, V.A. ile psikolojik görüşme yapmış ama bu görüşmeden gelen bilgiyi değerlendirirken tamamıyla politik bir taraf olarak hareket etmiştir. Devlet zihniyetini benimsemenin bir adım ötesine giderek bir devlet pratiğinin de uygulayıcısı olan psikolog sorgu polisi görevi üstlenmiş, psikolojik görüşme ise bildiğimiz işkence biçimlerinin yerine geçerek sanığın “çözülmesini” sağlamıştır. Burada işkencenin kendisinden bile daha etik dışı görülebilecek bir durum vardır ki işkenceye maruz bırakılanlar en azından kendilerinden bilgi almaya çalışan kişinin “hangi tarafta” olduğu bilgisine haizdir. 17 yaşındaki V.A. ise psikologun tarafsızlığı yanılması kurbanı olmuştur ve bu terapotik güven ilişkisi sayesinde kapatıldığı cezaevinde daha uzun süre kalacaktır. Dolayısıyla bu psikologun tutumunu eleştirirken bunun “işkence” olduğunu söylemek hafif kalmakta ve hatta psikologların politik konumlanışlarına ilişkin sorunların üstünü örtme tehlikesi taşımaktadır. Zira görüşme gizliliğine yönelik en temel etik kod, Türk Ceza Kanunu’nun sağlık görevlilerini suçundan haberdar olduğu suçluyu ihbar etmekle yükümlü kılan maddesi ile çelişmekte, bu psikologun davranışı yasal dayanaktan yoksun kılmamaktadır. (10)

Cezaevi psikologları daha önce de kamuoyunun gündemine tecrit tipi hapishanelerde tutsaklara yönelik kötü muameleleriyle gündeme gelmişti. Cezaevi psikologların bir kısmının cezaevinde üstlendikleri görev tutsakların ruh sağlığını korumaya yönelik bir sağlık görevi değil infaz sistemini korumaya ve işler kılmaya yönelik bir devlet görevi niteliği kazanmaya açıktır. Birçok cezaevi psikologu da bu görevi bu niyetle icra etmektedir (11).

Geçtiğimiz günlerde Adalet Bakanlığı ve Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği’nin ortak düzenlediği “F tipi yüksek güvenlikli ceza ve infaz kurumlarında yaşam” konulu toplantıya katılan TPD’nin bu toplantıyla ilgili olarak sunduğu raporda cezaevi psikologlarının etik ihlalleri yer almamaktadır. Fakat psikologların psikolojik hizmet sunma, örneğin psikopatoloji gözlenen danışanların hastanelere sevki konusunda karşılaştıkları engellere yer veren rapor, psikologun cezaevlerinde sadece infaz koruma konusunda yetkili kılındığını, mesleğinin gereklerini yerine getirmesine ise izin verilmediğini göstermektedir (12).

Cezaevlerinde görevli olan kimi psikologların tutuklu çocuklara karşı kahramanca yürüttükleri bu devlet görevi, cezaevi psikologlarından bazılarının F tipi cezaevlerin-

de üstlendiği görevleri bilenler için şaşırtıcı olmadı. Fakat devlet yetkililerinin TMK mağduru çocuklar hakkındaki planlarının sıklıkla “çocukların topluma geri kazanımı” yönünde rehabilitasyon ve pedagojik müdahale vaatlerini içermesi bu anlamda ironiktir. Hukuki yaptırım açısından bu çocukları benzer durumdaki yetişkinlerden bile daha büyük bir ceza ehliyeti biçen devlet şaka yapar gibi “psikolojik destek” vaat ederken sadece psikoloji biliminin çocuğa müdahale konusunda kadiri mutlak olduğuna yönelik bir algılayış yansıtmıyor. Aynı zamanda bu çocuklar üzerinde baskı kurma görevini hukuk alanından alıp psikoloji alanına devrediyor.

Peki psikologlar bu çocuklar için gerçekten ne yapabilir? Ya da psikolojinin sunduğu araçlar bu çocukları anlamak konusunda bize ışık tutabilir mi?

Psikolojinin çocuğu

Modern hukuk sistemleri ile modern psikoloji sistemleri sınıflı toplum yapısının iki ürünüdür ve birinin açık, diğerininse çoğu kez örtük hedefi bu yapıyı korumaktır. Bu anlamda her iki sistem de zorunlu olarak ideolojiktir ve statükodan yana konumlanır. Paralel biçimde, modern hukuk sistemlerindeki insan kavramsallaştırması, psikoloji sistemlerindeki birey kavramsallaştırması ile kusursuz bir uyum içindedir. Her ikisi de yetişkin bireyin davranışlarına yönelik nedenselliğini de, öngördüğü veya dayattığı sonuçları da sadece birey üzerinden kurgulanmış bir çerçevede kavrar ve bireye ilişkin müdahale ve yaptırımlarını da bu çerçeve üzerinden şekillendirir.

Toplumların biyolojik sürekliliğinin garantisi olan “çocukluğa” yönelik kavramsallaştırma tüm çağlarda toplumsal ve politik ihtiyaçlara göre şekil almıştır. Kadın ve erkek arasındaki biyolojik bir edimin sonucu olan çocuk, tarih içinde karşıladığı ihtiyaçlara yönelik olarak farklı kavramsallaştırmalarla ele alınır ve çocuğa yönelik toplumsal pratikler de bu ihtiyaçlar yönünde belirlenir.

Hem hukuk hem de psikoloji sistemleri çocuğu “aile”nin toplumsal ürünü olarak kabul eder ve toplumsal davranışlarının sorumluluğundan büyük ölçüde azat eder. Yine mülkiyet ilişkilerinin idamesine yönelik temel hukuki düzenlemelerden biri olan evliliğe dayalı, monogam ve heteroseksist burjuva aile yapısı aynı zamanda konvansiyonel psikolojinin çocuğun metalaşmasına hizmet ettiği alandır. Geleneksel psikoloji pratikleri, çocuğa ilişkin sorumluluğu aileye vermekle yetinmez, aynı zamanda bu sorumluluğu onunla paylaşmaya ve çocukları daha uyumlu yetişkinler haline getirmek için elinden geleni ardına koymamaya da hazırdır. Çocuğun “kendi iyiliği için” uyumlaştırılması, sadece psikoloji pratiklerinin değil daha az ama daha baskıcı uygulamalarıyla psikiyatri pratiklerinin de vazgeçilmez amacıdır. Daha çok orta sınıf kesimlerinin müşterisi olduğu çocuk sektörünün akademik zeminini oluşturan birçok çalışma da zaten bu sektörün etkinliğinin bir ürünü olan çocukları baz alır ve daha da önemlisi bu çocukların büyük kısmı Avrupalı ya da Kuzey Amerikalıdır.

Çocuklara dayatılan hukuki davranış normları devletin verili durumdaki politik ihtiyaçlarına karşılık vermektedir. Fakat çocuklara dayatılan davranış normlarını belirleyen psikoloji sistemlerinin bu normların toplumsallığı ve tarihselliğine ilişkin farkındalıktan yoksun olması çoğunlukla baskın politik güçlerin çıkarlarına hizmet eder. TMK mağduru çocuklar örneği ise bu tutumun çok açık görüldüğü bir örnek olması açısından eleştirel yaklaşım açısından değerlidir.

Tod Sloan’un anaakım kişilik teorilerinin eleştirilerinde benimsediği temel yöntem teoriye neyin dahil edildiği kadar neyin dışarıda bırakıldığına analizidir (13) Benzer bir analizi çocuğun temel inceleme nesnesi olduğu gelişim psikolojisi alanındaki anaakım teorilere karşı uygulayan Erica Burman(14), bu teorilerde eksik olanın “toplumsal bağlam” olduğunu ortaya koyar. Bu anlamda geleneksel gelişim psikolojisinin çocuğu bağlamından tamamen soyutlayan kuramsal zemininde Kürt çocuklarına iliş-

kin gerçekçi bir gözlem ve değerlendirme arayışının boşuna olduğunu bilmek gerekir. Zira bu çocuklarla ilgili ilk önce görülmesi gereken olgular, bu zeminde görmezden gelinmeye mahkumdur.

Bu anlayışın taşıyıcısı olan psikologlar, kaderini çatışarak çizmeye çalışan bu çocukların eylemlerine çocuğun kendi iradesi ihtimalini hiçe sayan bir neden aramaya mahkum oldukları için, bu eylemlerin içinde olduğu nesnelliği kavramaları zaten mümkün değildir. Çocukların sokakta olmasının nedenini ailenin sorumsuzluğu ya da örgüt tarafından kandırılmışlığa atfederek, ancak hükümetin ve burjuva medyasının geveleyip durduğu “ailelerin sokağa saldırdığı çocuklar”, “terör örgütünün maşası çocuklar” söylemlerinin akademik taşıyıcısı olabilirler. Bu gerekçelendirmenin dayandığı anlayış çocuk ve toplumsal pratiği bir bütün olarak kavranmasına olanak tanıyacak araçlardan yoksundur.

Tamamı savaş ortamında doğan bu çocukların verili durumunu belirleyen olgular doğrudan etnik aidiyetlerinin politik anlamı ile ilişkilidir. Öncelikle TMK mağduru çocukların tamamı Kürttür. Etnik bir aidiyetin ötesinde, Kürt kimliğine politik bir aidiyetle bağlanmalarının sonucu olarak katıldıkları eylemler yüzünden kapatılmışlardır. Bu çocukların öznel ve nesnel yaşam koşullarını belirleyen savaş koşulları, göç, yoksulluk ve ayrımcılık gibi olgular doğrudan ya da dolaylı biçimde Kürt olmaları ile ilişkilidir.

Bu anlam ise psikolojinin odaklanmaya hazır olduğu “birey” düzeyinde değil, “toplum” ve “tarih” düzeyinde inşa edilen bir anlamdır. Bu sorun ne sadece çocuk sorunu, ne sadece Kürt sorunudur. Bu devlet açısından da çocukların politik pratikleri açısından da “Kürt çocukları” sorunudur.

Çocuklaştırmaya karşı, çocuklardan yana bir eleştirel psikoloji için

Ezilenlerden yana bir psikoloji anlayışının bu konuya yaklaşımı bu konuda öncelikli olan cezaevi olgusunun tarihsel analizini ve Kürt çocuk olmanın gerçekliğini içerden kavrayan bir bakışı içermediği sürece eksik kalacaktır. Eleştirel psikolojinin öncelikli kaynağı eleştirel teori değil dönüştürücü pratiktir. Bu anlamda toplumsal çelişkilere yönelik dönüştürücü pratiklerle dayanışma içinde olmak eleştirel pratiğin, ezilenlerden yana söylem ve pratikler üretmek ise eleştirel teorisinin görevleridir. Eleştirel psikoloji, geleneksel psikolojiden devralınan anlayışı sürdürerek Kürt çocuklarını evlat edinemez. Bu çocukların şu anda cezaevinde olmalarının asıl sebebinin ve asıl sonucunun görmezden gelerek eleştirel bir söylem ve pratik geliştirilemez.

Eleştirel psikologlar, bu çocuklarla ilişkilerini onların politik öznelliklerini tanıyan bir yerden ve toplumsal dayanışma ekseninden kurmalı ve bu eksen üzerinden bu çocukları anlamaya çalışmalıdır. Bu çocuklarla dayanışma kurmanın yolu onların “çocuk” dolayısıyla “masum” olduğuna ilişkin yanıltıcı yargıyı defalarca vurgulamak değil, çocukların yaşam koşullarına yönelik somut iyileştirmelere yol açacak siyaset üretmektir.

Kaldı ki toplumun herhangi bir düzeyinden bu çocuklarla kurulan bir dayanışma, bu çocukların yaşam koşullarını belirleyen devlet şiddetine yönelik bir karşı duruş içermediği sürece yetersiz kalacaktır. Bu duruşu geliştirmek de ancak Kürt halkının gerçeğine karşıt ya da yandaş politik mesafeler almaktan çok bu gerçeği içerden kavramakla mümkündür.

Öncelikli olarak ezilenlerden yana bir pratik ekseninde şekillenmesi gereken eleştirel psikoloji, psikolojikleştirmenin çocuklara ilişkin zorunlu bir iradesizleştirmeyi beraberinde getirerek çocukların hem ötekileştirdikleri Türk toplumunda, hem de parçası oldukları Kürt özgürlük hareketi içinde toplumsal bir güç alanı oluşturmalarını sağlayan eylemlerinin içinin boşalmasına yönelik bir tuzak olduğunu görmelidir.

Psikoloji teorisinin eleştirisi ve dönüştürülmesi de bu anlamda kritiktir. Geleneksel psikolojinin tarih dışı, evrensel “çocuk” kavramsallaştırmasına karşı, “çocukluk” kategorisine biyolojik olanın bağlayıcılığının ötesinde bir edim yüklemeyen bir anlayışın geliştirilmesi çocuğun ve çocukluğun kendi tekliği içinde kavranması için elzemdir.

Buna paralel olarak çocuğun toplumsal pratiğinin ve toplum üzerindeki dönüştürücülüğünün kavranması öncelikli olarak geleneksel psikolojinin pasif çocuk kavramsallaştırmalarından bir kopuşu gerektirir. Bu kavrayışın mantıki sonucu, çocuk üzerinde uygulanması meşru ve hatta zorunlu olan yetişkin tahakkümünün de sorgulanmasıdır. Eleştirel psikologlar çocuklar üzerinde kurulan her türlü tahakkümün politik kodlarını deşifre etmek ve bunlara karşı sadece teorik alanda değil pratikte de mücadele vermek gibi görevlerle karşı karşıyadır.

Bu anlamda eleştirel psikologlar temas ettikleri toplum kesimlerinde çocuklar üzerinde yetkili kılınan kurumların ve çocuklar üzerindeki pratiklerinin tarihsel ve politik konumlanışlarına ilişkin sorgulamayla yetinmemeli aynı zamanda bu kurumların varlığına karşı mücadele de vermelidir.

Aile ve eğitim kurumlarının tahakküm kurmakta yetersiz kaldığı TMK mağduru çocukların tahakkümünde yetkili kılınan cezaevi kurumu ve bu çocukların oradaki varlıkları ise sadece psikologların değil tüm toplum kesimlerinin karşısında olması gereken uygulamalardır.

Kaynaklar

- (1) Uçum, M. (2010, Mart 26). Terörle Mücadele Kanunu ve Çocuklar. Taraf
- (2) Ellerin tozlu, terlisin, taş attın. (2010, Mart 3). <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&ArticleID=983265&Date=07.04.2010&CategoryID=77> 'dan alınmıştır
- (3) Pozantı cezaevi işkence merkezi gibi çalışıyor. (2010, Ocak 22) <http://www.firatnews.tv/index.php?rupel=nuce&nuceID=20494> 'dan alınmıştır.
- (4) Jail ordeals of hundreds of palestinian children arrested for throwing Stones. (2010, Mart 15) <http://www.israel-palestinenews.org/2010/03/jail-ordeal-of-hundreds-of-palestinian.html> 'dan alınmıştır
- (5) Darıcı H. (2009). Şiddet ve Özgürlük: Kürt Çocuklarının Siyaseti. Toplum ve Kuram,2, 17 – 41
- (6) Kanlı bayrak Büyükanıt'ı duyulandırdı. (2008, Ocak 11) <http://www.haber7.com/haber/20080111/Kanli-bayrak-Buyukaniti-duyulandirdi.php> 'dan alınmıştır.
- (7) Saymaz İ.. (2009, Eylül 9). Taş atan çocuklardan taştan ağır mektup. Radikal.
- (8) Adliyede iki kişiydik, tahliye yok. Dördüncü çocuğun hikayesi. (2009, Ekim 29) <http://karakok.wordpress.com/2009/10/29/adliyede-iki-kisiydik-tahliye-yok-dorduncu-cocugun-hikayesi/> 'dan alınmıştır.
- (9) Taş atan çocuklar hikayelerini BM'ye gönderiyor. (2009, Ekim 29) <http://www.firatnews.com/index.php?rupel=nuce&nuceID=16096> 'dan alınmıştır
- (10) Özgenç İ.(2007, Aralık 1).Sağlık mesleği mensuplarının suçu bildirme yükümlülüğünün kapsam ve sınırları. <http://www.sdplatform.com/KoseYazisi.aspx?KID=17> dan alınmıştır.

(11) Gülbudak, O. (2007, Mart 4). F Tipi Psikologluk. Radikal 2. http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=6797'dan alınmıştır

(12) F tipi yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarında yaşam toplantısı. (2010, Nisan 8). http://www.psikolog.org.tr/ayrinti_haber.php?id=56 'dan alınmıştır

(13) Sloan, T. (1997). Theories of personality: Ideology and beyond. In: D. Fox and I. Prilleltensky (Eds.), *Critical psychology: An introduction*. Thousand Oaks: Sage

(14) Burman, E. (1997) 'Developmental Psychology and its Discontents', pp.134-149 in D. Fox and I. Prilleltensky (eds) *Critical Psychology: an introduction*, London/New York: Sage.

Taş Atan Çocuklar Ve Kahraman Psikologlar

Özge D. Yılmaz

Özellikle son yıllarda Kürt özgürlük hareketinin önemli bir dinamiği haline gelmeye başlayan çocuklardan binlercesi Terörle Mücadele Kanunu'nda 2006'da yapılan değişikliğin sonucu olarak cezaevlerine konularak ciddi insan hakları ihlallerine maruz bırakıldılar. Toplumun her düzeyinde çocuklarla ilgili yetkili kılınan bir meslek grubu olan psikologlar bu çocukların kapatılmalarına ve gördükleri zulme karşı sessiz kalırken, medyaya yansıyan bazı örneklerde psikologların çocuklara yönelik etik dışı ve hatta bizzat işkenceci tutumları açıkça görülmektedir. Bu yazıda bu olayların çözümlenmesinin yanısıra konvansiyonel psikoloji anlayışının çocuk kavramsallaştırmasına ve bu kavramsal çerçevenin politik özneler haline gelmiş çocukları anlamak konusundaki yetersizliği incelenmektedir. Son bölümde ise ezilenlerden yana bir eleştirel psikoloji anlayışının çocuğa yönelik politik bir bakış geliştirmesine ilişkin olanaklar ve zorunluluklar tartışılmaktadır.

Zarokên Keviravêj û Psikologên Leheng

Özge D. Yılmaz

Di sala 2006'an de wekî encama çêkirina guherînek di Qanûna Têkoşîna Bi Terorê Re de bi xistina wan li girtîgehan re hezaran zarok yê ku nemaze di salên dawîn de bûn hêzeke taybet a Tevergera Azadiya Kurd duçarî bînpêkirina mafên mirovan man. Psikolog wek koma pîşeyekê bi têkîliya zarokên ji her asta civatê re rayedarkirî tê qebûlîkirin, ji aliyekî li hemberî xistina wan li girtîgehan û zilmên ku ew tê de dibînin bêdeng dimînin, ji aliyekî din jî di çend mînakên ku ketine li televizyonê em helwestên psikologan yê durrî etik û hem jî bi xwe îşkencekarî dibînin. Di vê nivîse de ji bîlî analîzkirina van bûyeran, di têgînîkirina zarok de nêrina psikolojiya konvensiyalê û di mijara fêmkirina zarokên ku bûn kirdeyên politîk de jî kêmasiya vê çarçoveya têgînî tên lêkolîn. Di beşa dawîn de bi feraseta psikolojiya rexneyî ya ji aliyê bindestan ve di derbarê geşekirina nêrîneke nû ji bo zarokan derfet û diviyatî tên niqaşkirin.

Children Throwing Stone at Police and Hero Psychologists

Özge D. Yılmaz

Thousands of children who have become an important dynamic of Kurdish freedom movement were imprisoned due to a change in the Legislation Against Terrorism and have witnessed serious human rights violations. Psychologists who have been authorized to intervene on a number of issues about children were silent against the imprisonment and the tyrannical acts against these children. Unethical and torturous attitudes of some psychologists were also visible in the incidences appeared in media. In this article, conceptualizations of children in traditional psychology and its inadequacies in understanding politicized subjectivities of children were analyzed. In the final section of the article, opportunities and necessities to develop a political understanding of childhood in a critical psychology for oppressed people were discussed.

Napalm Düştüğü Yeri Yakar: Psikoloji Kimin Yanında?

Serdar M. Değirmencioğlu

11 Eylül 2001'de ABD'nin iki kentinde yolcu uçakları kullanılarak düzenlenen saldırıların; özellikle de görüntülerinin hem korkunçluğu hem de sayısı bilinemeyecek denli yeniden gösterilmesi ile belleklere kazınan New York'taki Dünya Ticaret Merkezi İkiz Kuleleri'nin içindeki insanlarla birlikte yok edilmesinin ana akım psikolojiyi derinden etkilediği söylenebilir. Ana akım psikoloji ABD merkezli olduğu için bu etkileniş aslında hiç de şaşırtıcı değildir.

Bu etkilenişin birkaç açıdan gerçekleştiği söylenebilir. Öncelikle, özellikle New York'taki saldırılar ardından çok sayıda psikolog yardım çalışmalarında yer almıştır. Ayrıca yardım çalışmalarına dolaylı yollarla katılan psikologlar olmuştur.¹ İkinci olarak, 11 Eylül'deki saldırıların ne anlama geldiği ve bu saldırılara nasıl bakılması gerektiği, özellikle de bu saldırılara saldırı ile yanıt vermek gerekip gerekmediği üzerinde yapılan akademik tartışmalara psikolojiden katılım olmuştur. Üçüncü olarak, saldırıların ne anlama geldiği ve bu saldırıların ABD yurttaşları açısından taşıdığı önem, ABD'deki psikologları da diğer yurttaşlar gibi meşgul etmiştir (örn., Cain, 2002). Dördüncü olarak, 11 Eylül'deki saldırılarda ölen veya saldırılardan değişik şekillerde etkilenen kişiler arasında psikologlar, onların yakınları ve arkadaşları da bulunmaktadır (örn., Schechter, 2008).

Beşinci olarak, saldırıların üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra başlatılan, saldırıların etkilerini ele alan, ana akım psikoloji çizgisindeki araştırmalar sayılabilir.² Son olarak, 11 Eylül saldırılarını yeni bir savaş cephesi açmak için kullanan ABD yönetimi-

---

¹ Amerikan Psikologlar Birliği Uygulamalı Çalışmalar Müdürlüğü, alanda çalışan psikologların 11 Eylül saldırılarından nasıl etkilendiğini incelemek üzere 8-11 Ekim 2001 tarihlerinde, web sitesi üzerinden bir anket çalışması gerçekleştirmiştir.

²Rebecca A. Clay. (2002). Research on 9/11: what psychologists have learned so far. (Federal funding helps psychologists launch Sept. 11 research.) APA Monitor, 33(8), 28.

nin uygulayacağı saldırgan politikaların üretilmesine katkıda bulunan, gerek var olan devlet kurumlarında, gerekse yeni oluşturulan birimlerde çok sayıda psikoloğun görev yapması önemli bir süreç başlatmıştır.

Özetlemek gerekirse, ABD'nin iki kentine 11 Eylül 2001'de yapılan saldırılar, psikologları ve ana akım psikolojiyi derinden etkilemiştir. Yardım çalışmalarında görev alan, saldırıların psikolojik etkisi üzerine araştırmalar yapan ve olaylardan kişisel olarak etkilenen psikologlar birlikte düşünüldüğünde, saldırılardan etkilenen veya saldırıları kişisel gündemlerinde tutan psikologların sayısının çok yüksek olduğu tahmin edilebilir. Ana akım psikolojinin 11 Eylül saldırılarını tarihsel önemi olan bir olay olarak gördüğünü gösterir önemli bir gösterge, "The Archives of the History of American Psychology" adı ile anılan arşive, 11 Eylül odaklı özel bir bölüm eklenmesidir.³

APB ve ulusal güvenlik

ABD'deki ana akım psikolojinin baş temsilcisi ve dünyadaki en güçlü psikoloji meslek örgütü olan Amerikan Psikologlar Birliği (APB), 11 Eylül saldırıları ardından ABD yönetimi tarafından sürdürülen saldırgan politikaları meşrulaştırmak ve özellikle ülke içinde kabullenilir kılmak için kullanılan "ulusal güvenliğimiz tehlikede" söylemi ile tümüyle uyumlu bir politika izlemiştir. APB tarafından hazırlanan resmi metinlerde, yapılan çalışmalarda, mesleki yayınlarda ve bir vitrin işlevi gören web sitesinde "ulusal güvenlik", "tehlike altındaki ulus" ve "terörizm tehlikesi" sürekli vurgulanmıştır.⁴

Daha önemlisi, 11 Eylül sonrasında ABD yönetimi tarafından uygulanacak saldırgan politikaların üretilmesine katkıda bulunan veya aracı olan kurumlarda ve yeni oluşturulan "ulusal güvenlik" birimlerinde psikologların yer alması APB tarafından desteklenmiştir. APB yönetiminin ABD dış politikalarına koşulsuz uyum göstermesi, kısa sürede ABD yönetimi tarafından sınırları konulmadan başlatılan yaygın "Teröre Karşı Savaş" bünyesinde psikologlara verilecek her görevin koşulsuz kabulü ve gerektiğinde haklı gösterilmesi ile sonuçlanmıştır.

ABD yönetimi tarafından başlatılan küresel yaygınlıktaki "Teröre Karşı Savaş", en üst yetkililer tarafından geleneksel olmayan yöntemlerle verilecek bir mücadele olarak tanımlanmıştır. Bu tanım, "olağan" savaşlar için hazırlanmış ve uygulanması gereken savaş kurallarının tanınmayacağı ve ABD güçlerinin (Ordu ve Gizli Servis gibi diğer birimlerin) her uygun gördükleri yöntemi düşmana karşı kullanabilecekleri anlamına gelmekteydi. Bu yöntemlerden biri, düşman oldukları düşünülen kişilerin dünyanın herhangi bir yerinde yakalanması ve ABD'ye getirilmeden⁵, hukuki statüsü belli olmadığı için "kara nokta" olarak adlandırılan yerlerde sorgulanması olmuştur.⁶ Bu sorgulamalarda kullanılan zorlama yöntemlerinin fiziksel şiddete dayalı işkenceden çok, psikolojik işkence içerdiği ve tutsakların direncinin psikolojik olarak kırılmasının hedeflendiği giderek açıklık kazanmıştır (Soldz, 2007). Daha sonra, ABD ordusu veya

³ Psychology's archives to create 9/11 project. APA Monitor, September 2002, 33(8), 29.

⁴ Örnek olarak, alanda çalışan psikologlar için hazırlanmış bir broşür incelenebilir. Tapping Your Resilience in the Wake of Terrorism: Pointers for Practitioners. http://www.apapracticentral.org/ce/self-care/Tapping_Your_Resilience.pdf.

⁵ Tutsakların ABD'ye getirilmesi durumunda iç hukukun devreye girmesi söz konusu olabileceği için tutsakların ülkeye sokulmaması ve hukuk dışı uygulamaların önüne çıkabilecek güçlü engellerin önünün alınması düşünülmüştür. Ülke dışındaki tutsakların hukuki statülerinin belirsiz tutulması, ABD içinden gelebilecek hukuki desteğin önünü de kesmiştir.

⁶ Joint study on global practices in relation to secret detention in the context of countering terrorism of the Special Rapporteur on the promotion and protection of human rights and fundamental freedoms while countering terrorism, the Special Rapporteur on torture and other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, the Working Group on Arbitrary Detention and the Working Group on Enforced or Involuntary Disappearances. Human Rights Council. Thirteenth session. Agenda item 3 A/HRC/13/42, 26 January 2010.

ABD Gizli Servisi (CIA) içerisinde çalışan ya da bu organlara dışarıdan hizmet veren psikologların bu yöntemleri uygulamaktan çok daha fazlasını yaptığı ve psikolojik işkence yöntemlerinin geliştirilmesinde rol oynadıkları da ortaya çıkmıştır.

Ordu veya ABD Gizli Servisi (CIA) tarafından yapılacak ve psikolojik işkence içerdiği genel olarak kabul edilen sorgulamalarda psikolog bulunması konusunda APB ve özellikle APB Etik Ofisi tarafından öne sürülen görüşler, bu görüşlerin savunulamaz olduğunu gösteren çalışmalar (Costanzo, Gerrity & Lykes, 2007; Olson, Soldz & Davis, 2008) ile çürütülmüştür. Yine APB tarafından bu konuda yürütülen kampanya ise etkin bir muhalefet ile karşılaşmış ve bu muhalefetin giderek büyümesi sonucu başarısız olmuştur. Güçlenen muhalif psikologlar, APB'den istifa etmek, APB üyelik aidatlarını ödememek gibi yaptırımlar dışında titiz incelemeler yayımlamış ve tutarlı bir kampanya yürüterek, APB'yi olağan çizgisini değiştirmeye zorlamıştır. APB yönetiminin bu konuda bir değişiklik yapmaya yanaşmaması üzerine, APB içindeki temsil organları kullanılarak yürütülen çalışmalar bir referanduma gidilmesi ile sonuçlanmıştır. APB yönetimi, Eylül 2008'de sonuçlanan referandumda yenilgiye uğramış ve işkenceli sorgulamalar gibi uygulamaların kabul edilemeyeceğini ve bu uygulamalarda psikologların bulunamayacağını açıklamak zorunda kalmıştır.

Bu süreç; yani, 11 Eylül 2001 ardından ABD yönetimi tarafından "Teröre Karşı Savaş" adıyla yürürlüğe konulan ve "ulusal güvenlik" söylemiyle meşrulaştırılmaya çalışılan saldırgan politikalara APB tarafından koşulsuz uyum gösterilmesi, ana akım psikolojinin bilimden, mesleki etikten veya sosyal adaletten çok, çıkar ilişkileri ile uyum göstermeye yatkın olduğunu göstermiştir. Ulaşılan bu nokta, ana akım psikolojinin yanlışlıklarının belki de ilk kez bu kadar açık olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.

APB ve Irak'ın işgali

İşkenceli sorgulamalarda psikologların bulunmasının APB tarafından savunulması ve bu bağlamda ortaya çıkan skandalların gerek psikoloji, gerek tıp, gerekse sosyal bilimler literatürüne girmesi büyük önem taşımakla birlikte, ana akım psikolojinin diğer yanlışlıklarının üzerinde durulması, ya da daha güçlü bir şekilde söylemek gerekirse, bu yanlışlıkların üzerine gidilmesi ve titizlikle belgelenmesi gerekmektedir. Aslında APB'nin merkezinde yer alan skandallar, ana akım psikolojideki yaklaşımlara ve var olan uygulamalara sistematik ve eleştirel bakmanın gerekli olduğuna işaret etmektedir.

Bu bağlamda, Irak'ın işgali sürecinde ana akım psikolojinin sessiz kalmasının üzerinde durulması önem taşımaktadır. 11 Eylül 2001 üzerinden daha bir yıl geçmeden ABD'nin Irak'a saldıracağı belli olmuş ve bu saldırının engellenmesi için devreye girebilecek bir diğer "süper güç" bulunmadığı için yaklaşan saldırının önüne geçilmesi söz konusu olmamıştır. 20 Mart 2003'de başlayan saldırıların kısa sürede Irak'ın ele geçirilmesi ile sonuçlanacağı belli olmasına karşın Irak ordusu ve hedef seçilen noktalar yakınındaki sivillere yönelik saldırıların acımasızca gerçekleştirildiği ve Irak'ın bir çeşit silah deneme tahtası gibi kullanıldığı söylenebilir.

APB bu süreçte savaşa ve işgale karşı çıkmamış; Iraklı askerler veya sivillerin yaşadıkları veya yaşayabilecekleri, savaşın özellikle siviller üzerindeki bilinen etkileri gibi konularda hiçbir açıklama veya müdahalede bulunmamıştır. APB üyesi çok sayıda psikologun orduda yer aldığı ve Irak'ı işgal eden ordunun içinde bu psikologların bir bölümünün bulunduğu göz önünde tutulduğunda, bu tutum şaşırtıcı değildir. APB, Irak'ın işgalinden bugüne orduda görev yapan askerlerin ve psikologların gereksinimlerini Iraklıların gereksinimlerinden üstte tuttuğunu defalarca sergilemiştir (Görsel 1).

Görsel 1

Bu tutumu APB dışındaki kişilerin izleyebilmesi ve var olan sorunların belgelenmesi açısından APB tarafından yayımlanan mesleki yayımlar büyük önem taşımaktadır. APB tarafından her ay yayımlanan APA Monitor adını taşıyan mesleki bülten bu açıdan özellikle incelenmeye değerdir. Bu bültende öncelikle göze çarpan, ABD yönetimi tarafından "Teröre Karşı Savaş" adıyla yürürlüğe konulan ve topluma "ulusal güvenlik" söylemiyle sunulan politikalara uygun bir söylemin kullanılmasıdır. Bu söylemin en dikkat çekici özelliklerinden biri, orduyu toplumun hizmetinde bir kurum olarak göstermesi ve psikologların "bize hizmet edenlere hizmet etmesi" vurgusunun yapılmasıdır (Görsel 2). Bu, APB tarafından geliştirilen politikaların ana gerekçelerinden biri gibi sunulmaktadır.

Görsel 2

ABD yönetiminin "Teröre Karşı Savaş" adıyla yürürlüğe koyduğu politikalar Irak'ın işgali ile resmen bir savaşa dönüştüğünde ordunun APB ile ilişkisinin güçlendiğinin bir diğer göstergesi, ordunun APA Monitor'da ilanlar vermeye başlamasıdır. Bu ilanlar, arka sayfalarda yayımlanan iş ilanları değil, tam sayfa yayımlanan ve önemli reklam

geliri getiren reklamlardır. Örnek olarak, APA Monitor'da birkaç kez yayımlanan ABD Donanması ilanı gösterilebilir (Görsel 3).

Görsel 3

CLINICAL PSYCHOLOGIST

When you're here for them, peace of mind is never far away. As a Clinical Psychologist in the U.S. Navy, you'll have the opportunity to teach, offer crisis intervention to the victims of natural disasters and aid Sailors and Marines with some of the issues that arise during the course of defending our freedom. To learn how you can assist those who serve, visit navy.com/healthcare or call 1-800-USA-NAVY.

NAVY

Eligibility for military service requires current physical condition, including age, height, weight, and educational ability. Requirements: U.S. citizens or permanent residents; 19 years of age at the time of application; 36 months of U.S. military service; 12 months of U.S. military service; 12 months of U.S. military service; 12 months of U.S. military service. © 2008. Paid for by the U.S. Navy. All rights reserved.

ABD'nin Irak'ı işgal etmesinin ardından başlayan direniş ve zaman zaman alevlenen çarpışmalar çok sayıda ABD askerini etkilemiştir. İşgal uzadıkça etkilenen asker sayısı artmıştır. Bu süreçte APB, işgalin başlamasına karşı çıkmadığı gibi, işgalin sürmesine de karşı çıkmamıştır. Tam tersine, APB'nin yaklaşımı işgalden beslenmeye çalışmak olmuştur.

Açmak gerekirse, APB Irak'ta görevlendirilen askerlerin göreve psikolojik olarak daha iyi hazırlanmasını sağlayacak olan bir merkezin (Center for Deployment Psychology, Görsel 4) kurulması için özel çaba göstermiş, dönen askerlerin psikolojik gereksinim-

Görsel 4

Government RELATIONS UPDATE

Expanding care for service members and families

The Center for Deployment Psychology reports more success in providing psychological training in deployment issues.

BY REBECCA A. CLAY

The Center for Deployment Psychology has had a successful year, reports Rebecca A. Clay, PhD, executive director of the Education Directorate. It's a year that is the power of science.

The idea for the center came from the Education Directorate's Government Relations Office, which helped establish it in 2006. Three years later, the center is thriving, with a larger staff, more stable funding and an ever-increasing audience for its psychology training.

"This is an excellent example of how educational advancement can benefit a broad spectrum," says Rebeca. "The center was designed to improve quality of services through the training of psychologists and other health professionals in deployment psychology and advanced evidence-based treatments. In addition, it has created a number of new positions for psychologists."

A training mission
Headquartered at the Uniformed Services University of the Health Sciences in Bethesda, MD, the Center for Deployment Psychology also has 10 satellite sites at military medical centers. "Our goal is to provide psychological services to service members and their families when they are deployed."

"This is a training mission. It's important that we have people who are trained in the areas of deployment psychology and advanced evidence-based treatments. In addition, it has created a number of new positions for psychologists."

They're dealing with deployments — especially combat deployments — and their consequences," says psychologist David Hogg, PhD, the center's executive director.

The center's training experience is a new course held at USUHS and Walter Reed Army Medical Center. The course offers an intensive grounding in the stresses that military personnel and their families face, plus in-depth information on assessing post-traumatic stress disorder, coping in person with treatment, brain trauma and addressing depression, substance abuse and other issues that often arise during deployments. The course also offers tips for handling providers' own deployments. In fact, the program has trained about 100 psychologists, interns and other mental health professionals working in Department of Defense or Department of Veterans Affairs facilities.

But the center doesn't just train military psychologists. In 2008, it began offering a new workshop center to prepare civilian mental health providers to assist military personnel and their families.

"We were concerned about the number of civilian providers who aren't well-versed in military problems," explains Hogg. "But we're now seeing that the signs associated with working and combat have become more and more common. It's important that we have people who are trained in the areas of deployment psychology and advanced evidence-based treatments. In addition, it has created a number of new positions for psychologists."

of service at the National Guard and in reserve who go back to their communities. They can be nowhere near military personnel."

In addition to the clinical issues, the program provides health care providers to military culture. "We raise awareness of the types of stresses that are placed on military families over the course of a military career, which could include deployment, multiple deployments and the fact that frequent moves mean kids are changing schools," says Hogg. "We've received very positive feedback."

In fact, the center has offered about 10 of these courses around the country, reaching up to 125 civilian providers at a time. The center also offers specialized training upon request. Its training focuses on two areas: on-the-job workshops on PTSD and similar topics, usually in psychology with a highlight on ethics.

"The center's funding has increased along with its impact nationwide. Instead of being an on-again/off-again program from Congress, the center now receives its funding directly from the Department of Defense."

"It's been an honor to have the center incorporated into the Defense Centers of Excellence for Psychological Health and Traumatic Brain Injury," explains David L. Levin, PhD, director of OHA, Education Directorate's Government Relations Office. "That means tremendous stability."

Future directions
"What's next for the center? Funding opportunities are plentiful and we're looking to continue to expand our training and research," says Hogg. The center already has online courses available through its first deployment psychology graduate certificate program. A course is also available for continuing education credit through USUHS, says Hogg.

"Expanding distance education will be key to meeting the demand for health care providers." Military providers may not be able to leave their units for weeks to work to stress to Bethesda," he says. "Sometimes, they may be the only mental health provider at that base. Or they may be someone's civilian companion, who often can't get funding to attend the courses in person, so another target audience for online offers."

Another goal is to develop a secure online consultation system that would allow training providers to ask questions and exchange ideas. An all-of-the-above program is also being developed to improve the consultation system.

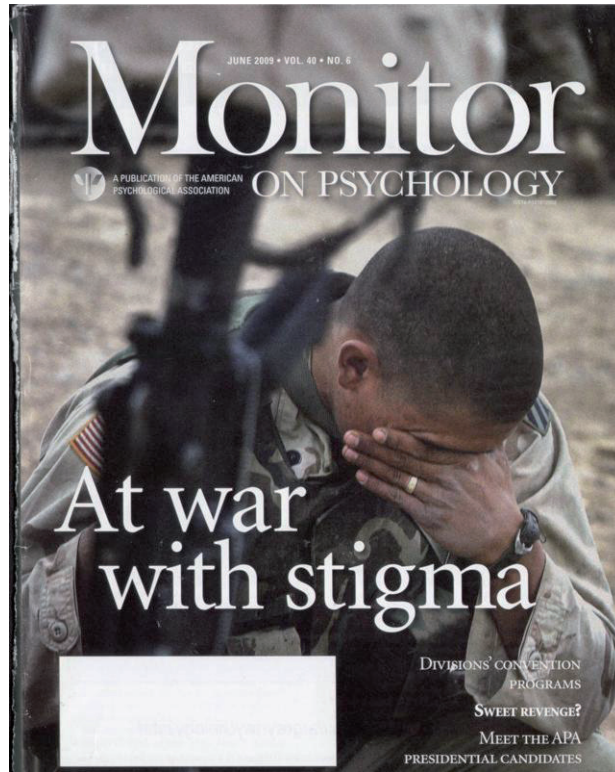
"We're looking at getting psychological advice and services to people who are in the field and need to know," says Hogg. "We're also looking at developing a network for graduates to see what they're actually put into practice."

For ADA Levin, the center is already building the vision he had for it three years ago. "This is really exciting. Psychologists can be very proud of what they do and want to learn," says Hogg. "We're also looking at developing a network for graduates to see what they're actually put into practice."

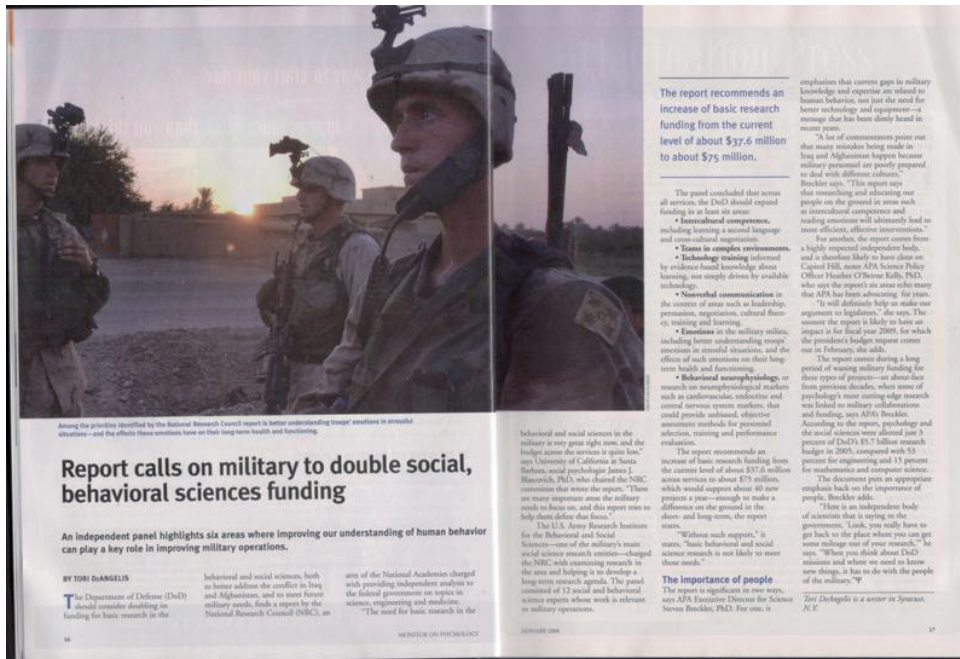
Rebecca A. Clay is a writer in Washington, D.C.

lerinin karşılanması için ABD Kongresi düzeyinde lobi yapmış⁷, görevden dönen askerlerin damgalanması olasılığını APA Monitor kapağına taşıyacak denli önemsemiş (Haziran 2009, Görsel 5) ve ABD Ordusu'nun psikologları ilgilendiren alanlara aktaracağı paranın iki katına çıkarılması için çağrılar çıkarmış ve lobi yapmıştır (Görsel 6).

Görsel 5

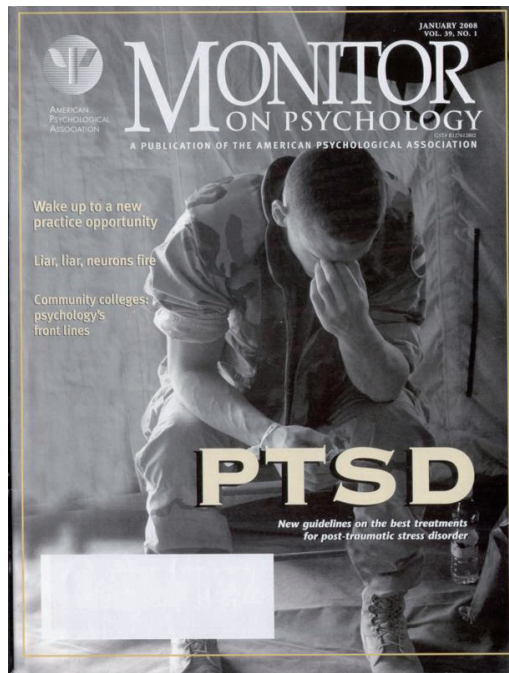

Görsel 6

⁷ Örn.; Needs of veterans. APA Monitor, Aralık 2009, s.23.

Ortaya çıkan tablo, bilim etiği, meslek etiği veya sosyal adalet açısından incelendiğinde korkunçtur. APB'nin işgalden beslenmeye çalışması, APB'nin hem Iraklıların yaşadıklarına, hem de askerlerin karşı karşıya kaldıklarına engel olmaktan kaçınması anlamına gelmektedir. Savaş ve işgal ile ortaya çıkan sorunlara engel olmaktansa, travma sonrası stres bozukluğuna yönelik daha iyi müdahaleler geliştirildiği APA Monitor kapağına taşınmış (Ocak 2008, Görsel 8 ve 9) ve aynı dergide askerlere mektup yazmanın iyi geldiği gibi bulgulara yer verilmiştir (Görsel 9). APB'nin işgalden beslenme çabasının göstergesi olan bu yoğun yazı trafiği bir APA Monitor yazarının yalnızca bu tip haberler yazmakla görevlendirilmesini gerektirmiştir.

Görsel 8

Görsel 9

⁸ The Psychological Needs of U.S. Military Service Members and Their Families: A Preliminary Report. American Psychological Association Presidential Task Force on Military Deployment Services for Youth, Families and Service Members. Şubat 2007.

Görsel 10

APB ve ABD Ordusu ilişkisi

APB ile ABD Ordusu arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. Bu ilişkinin niteliği hakkında kimi işaretleri bulmak aslında zor değildir. APB'nin savaştan ve işgalden beslenme çabasının önemli bir göstergesi, APB Başkanı tarafından konu ile ilgili özel bir komisyonun kurulmasıdır. Askeri görevlere giden kişilerin ve ailelerinin gereksinimlerini ele almak ile görevlendirilen komisyonun resmi adı, askerlere ve ailelerine "askeri görevlendirilme hizmetleri" sunulması gibi yeni bir söylem içermektedir. Bu söylemin "askeri psikoloji" veya "savaş psikolojisi" gibi itici gelen kavramları yumuşatmak amacıyla üretildiği tahmin edilebilir.

APB Başkanı tarafından kurulan komisyon hazırladığı raporun⁸ hemen başında, APB Başkanı Gerald Koocher'ın kendisine yardım talepleriyle gelen, "savaş görevleri" olan subaylara hemen kulak verdiğini belirtmektedir. Sözü edilen yardım, askerlerin "savaş zamanında" yaşadıkları psikolojik zorluklarla başa çıkmaları içindir. APB Başkanı Gerald Koocher, "hiç duraksamadan" askerlerin yardımına koşmuş, bir komisyon kurulabilmesi için özel bütçe bulunmasını sağlamış ve bu konunun baş takipçisi olmuştur.

Yine raporun başında, komisyonun Askeri Psikoloji Derneği eski başkanından yardım aldığı ve komisyon üyelerinin bir bölümünün ya ABD Ordusu'nda görevli olduğu ya da ordu ile ilişkili kurumlarda (ABD Savunma Bakanlığı, ABD Gaziler İdaresi gibi) çalıştıkları belirtilmektedir. Bu temelde iki şeye işaret etmektedir. APB ile ABD Ordusu arasındaki ilişki oldukça güçlüdür çünkü orduda görevleri olan önemli sayıda psikolog bulunmaktadır. Diğer yandan, kurulan komisyonda orduda veya ordu ile çalışan psikologların bulunması, ordunun hem APB üzerinde hem de orduyu etkileyen kararlarda nasıl etki sahibi olabileceğine ışık tutmaktadır.

Yangın bombaları ve napalm

Mart 2003'de başlayan ve Irak'ın işgali ile sonuçlanan saldırılarda Irak Ordusu'nun kayıplarının çok yüksek olması, ABD Ordusu'nun saldırı gücü göz önünde tutulduğun-

⁸ The Psychological Needs of U.S. Military Service Members and Their Families: A Preliminary Report. American Psychological Association Presidential Task Force on Military Deployment Services for Youth, Families and Service Members. Şubat 2007.

da şaşırtıcı değildir. Ancak Irak Ordusu'nun bu güç karşısında dayanamayacağı belli olmasına karşın, aşırı güç kullanıldığı ve Irak Ordusu askerlerinin teslim olma seçeneklerinin bulunmadığına ilişkin kimi ipuçları bulunmaktadır. Bu ipuçlarından biri, saldırılarda yangın bombası kullanılmasıdır.⁹

Saldırılarda yangın bombalarının kullanıldığı ilk başta kabul edilmese de, kısa sürede gerçekler gerek ABD, gerekse İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Örneğin, Irak'a saldıran birliklerde görev yapan subaylardan biri olan Yüzbaşı James Alles, "köprü başlarını napalmladıklarını" ve yanan insanları uçaktaki video sisteminden görebildiğini gazetecilere anlatmaktan çekinmemiştir.¹⁰ Yüzbaşı Alles, napalm kullanımını generallerin napalm bombalarını özellikle sevmesine bağlamakta ve napalm bombalarının büyük bir psikolojik etkisi olduğunu belirtmektedir.

Irak'ta kullanılan yangın bombaları, "Mark 77" olarak anılmaktadır. Mark 77 ve benzerlerinin etkileri açısından napalm bombasından farklı olduğu söylenemez.¹¹ Napalm ve diğer yangın bombaları, atıldıkları çevrede bulunan canlıların tümüyle yanmasını sağlayacak şekilde tasarlanmışlardır. Bombanın patlamasıyla başlayan alevler çevredeki canlıların bedenlerine yapışmakta ve alevlerin yarattığı çok yüksek ısının etkisiyle ölüm gerçekleşmektedir.

ABD Ordusu'nun Irak'ın işgali tamamlandıktan sonra napalm benzeri yangın bombaları kullandığına ilişkin herhangi bir gösterge bulunmamaktadır. Ancak işgalin direnişle karşılaştığı ve zor çarpışmaların ortaya çıktığı dönemlerde "beyaz fosfor bombası" kullanıldığı iddia edilmektedir.

Beyaz fosfor bombası, canlıları hızla öldüren bir etkiye sahiptir. Napalm türü bombalardan farklı olarak alev ve yangın çıkarmamaktadır. Giysilere herhangi bir zarar vermeyen beyaz fosfor, giysileri içinde ölmüş insanlardan oluşan korkunç bir iz bırakmaktadır. Ayrıca, yayıldığı çevredeki hayvanların da büyük çoğunluğunu öldürmektedir. Bu bağlamda, beyaz fosfor tıpkı napalm gibi insanları dehşete düşüren ve bu nedenle ciddi psikolojik etkisi olan bir kitle imha aracıdır.

ABD Ordusu yetkilileri Felluce'ye yapılan büyük ve acımasız saldırıda (Carr, 2008) beyaz fosfor bombası kullanıldığını kabul etmişlerdir.¹² Felluce'de ve daha sonra İsrail Ordusu tarafından Gazze'de beyaz fosfor kullanılması, beyaz fosfor kullanımının yasaklanması için yapılan mücadelenin önemine işaret etmektedir (MacLeod & Rogers, 2007). Bu bağlamda yapılan tartışmalarda, bilimin tanımı gereği yararlı olmadığı ve insanlığı kaosa sürükleyebileceği vurgulanmaktadır (McKinley, 2004). Diğer yandan tartışmalar, ölümcül olan silahların üretiminin ve savaşların nasıl sınırlandırabileceğinden düğümlenmektedir (Kaempf, 2009).

Beyaz fosfor ve yangın bombalarının Irak'ta ne sıklıkla kullanıldığı bilinmemektedir. Dolayısıyla, bu bombaların etkisiyle ölen insanların sayısı da, bu bombaların etkisini gözlemleyerek dehşete düşen insanların sayısı da bilinmemektedir. Bilinenler ise yeterince korkunçtur. ABD Ordusu Irak'a girişi sırasında napalm benzeri etkisi olan yangın bombalarını Irak Ordusu askerlerine, işgal döneminde ise en az bir çatışmada çok sayıda beyaz fosfor bombasını sivillere yönelik olarak kullanmıştır. Bu gerçekler ka-

⁹James W. Crawley. (2003). Officials confirm dropping firebombs on Iraqi troops: Results are 'remarkably similar' to using napalm. San Diego Union-Tribune, 5 Ağustos.

¹⁰ agy.

¹¹ agy. Ayrıca bkz: Blackmore, T. (2006). Cyclic gun-human evolution: Soldiers, guns, machine logic, and the future. Bulletin of Science, Technology & Society, 26: 363-369.

¹² Pentagon reverses position and admits U.S. troops used white phosphorus against Iraqis in Fallujah. Democracy Now, 17 Kasım 2005. http://www.democracynow.org/2005/11/17/pentagon_reverses_position_and_admits_u.

dar korkunç diğer gerçek, APB ve ABD'deki ana akım psikolojinin bu silahların kullanılması konusunda tümüyle sessiz kalmasıdır.

Napalm ve psikolojik etkisi

Napalm bombası ve benzer etkileri olan silahların kullanılmasına psikologların ses çıkarmaması birkaç açıdan dikkat çekicidir. Öncelikle, napalm bombasının savaş yöntemlerini belirleyenler için çekici ve önemli olmasının bir nedeni bombanın yarattığı psikolojik etkidir. İkinci olarak, napalm bombası yeni keşfedilmiş ve etkileri henüz tanınmayan bir silah değildir; II. Dünya Savaşı'ndan beri kullanıldığı bilinmektedir (Cohen, 2007, s.xiv). Napalm özellikle Kore Savaşı sırasında yoğun olarak kullanılmıştır. ABD Hava Kuvvetleri, Vietnam Savaşı boyunca attığı napalm bombasından fazlasını Kuzey Kore'ye ve özellikle kentlere yönelik olarak kullanmıştır. Haziran-Ekim 1950 döneminde 860 bin galon napalm Kuzey Kore'deki hedeflere atılmıştır.¹³

ABD ordusu tarafından sivillere karşı yapılan ve çok sayıda sivilin ölümü ile sonuçlanan bazı saldırılar, savaşın bitiminden yaklaşık 35 yıl sonra başlatılan bir soruşturma süreci ile ortaya çıkmıştır. Bu saldırılardan en azından biri tümüyle napalm bombası ile gerçekleştirilmiştir.¹⁴ Napalm ile yapılan saldırıların çok sayıda Kuzey Kore Ordusu askerini dehşete düşürerek teslim olmaya ittiği ve napalmin psikolojik etkisi ile anılmaya başlandığı belirtilmektedir.¹⁵ Napalm ve diğer bombaların atıldıkları bölgelerde neden oldukları çevre kirliliğinin etkileri üzerinde ise hemen hiç durulmamaktadır (Clymer, 2000).

Sonuç olarak napalm, II. Dünya Savaşı'ndan beri genel anlamdaki korkunç yıkıcı etkisi, özel olarak da korkunç psikolojik etkisi nedeniyle askeri açıdan tercih edilmektedir. Napalm, Britanya, Arjantin (Guber, 2008) ve başka orduların silahları arasında bulunmakta ama özellikle ABD Ordusu tarafından kullanılmaktadır. Gerek etkilediği kitlelerin büyük olması, gerek psikolojik etkisi, gerekse bilinen ve tanınan bir silah olması ışığında, psikolojide ve yakın alanlarda napalm ve etkileri hakkında hemen hiç araştırma yapılmamış olması çok ilgi çekicidir.

Napalm etkisinin fotoğrafı

Napalm bombasının dünya çapında tanınmasına ve hak ettiği kötü üne sahip olmasına neden olan ise ABD Ordusu'nun Vietnam Savaşı boyunca yoğun olarak napalm kullanmasıdır. Ancak napalm bombasının dünya çapında konuşulur olmasını sağlayan, tıpkı Felluce'de çekilmiş görüntülerin televizyonda yayımlanması gibi, gazetelerde yayımlanan bir fotoğraftır. Bu fotoğraf, napalm bombaları atılan bir köyden kaçmaya çalışan ve napalm etkisiyle vücudu yanmış olan çırılçıplak bir çocuğun fotoğrafıdır (Hariman & Lucaites, 2003). Fotoğrafi köyün dışında bekleyen birkaç fotoğrafçıdan biri olan Nick Ut çekmiştir.

¹³ Escobar, P. (2010). The last frontier of the Cold War. Asia Times Online. <http://www.atimes.com/atimes/Korea/LB27Dg01.html>.

¹⁴ Choe Sang-Hun. The New York Times, 3 Mart 2008. Bkz: <http://www.informationclearinghouse.info/article20412.htm>.

¹⁵ Napalm. New World Encyclopedia. <http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Napalm>.

Fotoğrafta yer alan çocuğun adı Phan Thi Kim Phuc'tur. Phan Thi Kim Phuc'un yaşadığı köye o gün dört napalm bombası atılmış ve bu bombaların etkisiyle vücudu çok ciddi derecede yanmıştır.¹⁶ ABD Ordusu ve yönetimi, bu bombaların Güney Vietnam'daki köye yanlışlıkla atıldığında ısrar etmiştir. "Kaza ile atılan napalm" terimi giderek orduların gerçeği çarpıtmalarına ilişkin bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır (Hariman & Lucaites, 2003).

1972'de Kim Phuc'un başına gelenler aslında Vietnam'da birçok çocuğun başına gelenlerden hiç farklı değildir. Kim Phuc'u farklı kılan, fotoğrafının çekilmiş olmasıdır. Choi (2009) bu gibi fotoğrafların sivillerin savaşta yaşadıklarının bilinmesi açısından önemine dikkat çekmekte ve Kore Savaşı sırasında sivillerin öldürüldüğünün çok az bilinir olmasında benzer fotoğrafların eksikliğinin rol oynadığını belirtmektedir. Napalmın Kore Savaşı ile değil, Vietnam Savaşı ile birlikte anılır olması büyük ölçüde Kim Phuc'un fotoğrafının dünyada bilinir ve konuşulur olması ile ilişkilidir.

Bu fotoğrafın ABD'deki etkisi ayrıca vurgulanması gereken bir öneme sahiptir. Fotoğrafın yarattığı güçlü duygusal etkinin önemine dikkat çekilmekte (Fasensfest, 2009) ve belleklere kazınan bu fotoğrafın (Lingis, 2006; Wineburg, Mosborg, Porat & Duncan, 2007) kitlelerin Vietnam Savaşı'na destek vermemeye başlamasında ve savaşın bitmesinde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir (Chandran, 2006; Zelizer, 2005). Hariman ve Lucaites (2007; aktaran Griffin, 2009) napalm bombası mağduru Vietnamlı küçük bir kızın fotoğrafının savaş karşıtlarının bir çeşit simgesi durumuna geldiğini vurgulamaktadır. Zelizer (2005) istenmeyen gelişmeleri önlemek için savaş fotoğraflarına yasak getirilmesinde bu sürecin etkili olduğuna da dikkat çekmektedir.

Kim Phuc'u farklı kılan diğer özellik, fotoğrafının çekilmesinin hemen ardından fotoğrafı çeken Nick Ut tarafından bir hastaneye götürülmesi ve ölmemesidir. Napalm etkisiyle vücudu yanan başka çocuklar gibi ölmesi beklenen Kim Phuc, 17 ameliyat geçirdikten ve 14 ay hastanede kaldıktan sonra kurtulmuştur. Kendisi ile 2004 yılında yapılan bir görüşmede, geçen onca zamana dek hâlâ acı çektiğini söylemiştir. Napalmdan kurtulduğu için şanslı olduğunu ve kendisi kadar şanslı olmayan çocuklar için ça-

¹⁶ Omara-Otunnu, E. (2004) Napalm survivor tells of healing after Vietnam War. <http://www.advance.uconn.edu/2004/041108/04110803.htm>.

lışmayı bu nedenle çok önemsedğini özellikle vurgulamıştır.

Kim Phuc'un bu etkileyici deneyimi, napalmin ne denli yıkıcı ve kalıcı bir etkisi olduğunu gösteren birçok örnekten yalnızca biridir. Napalm, kullanılmaya başlandığından beri çok büyük sayıda, belki de milyonlarca insanın ölümüne ve korkunç acılar çekmesine neden olmuştur. Napalm, savaşı yaşayan kişilerin belleğine kazınan bir deneyim olmakla birlikte (Cherot, 2009), yalnızca savaşı yaşayan kuşaklar için değil, savaştan sonra gelen kuşaklar için de önemlidir (Lin, Suyemoto & Kiang, 2009). Öte yandan, napalm bombardımanlarından sonra çevrenin yaşanmaz duruma gelmesi de söz konusudur. Ancak napalmdan diğer canlıların ve doğanın nasıl etkilendiğine ve bunun insanları nasıl etkilediğine ilişkin herhangi bir araştırma da bulunmamaktadır.

Napalm ve psikoloji

Napalm, ölüm veya korkunç acılar ile eşanlı bir silahtır ve milyonlarca insanı doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Napalmin kullanılmasında psikolojik etkisinin önemli bir tercih nedeni olduğu da bilinmektedir. Daha önemlisi, napalm dünya çapında bilinen bir silahtır. Bu denli ölümcül ve tanınmış bir silah ve bu silahın psikolojik etkileri hakkında psikoloji literatüründe araştırmalar olmaması üzerinde ısrarla durmak yararlı olacaktır.

Psikoloji veri tabanlarında napalm veya napalmin psikolojik etkileri üzerine yapılmış herhangi bir araştırma bulunmamaktadır. Napalm bombası ve kitle imha silahlarını ele alan bir tartışma (Nopar, 1967) bir tıp dergisinde yayımlanmıştır. Bu yazıda, savaşı iş edinmiş bir kurum olan orduda çalışan bir profesyonelin napalm gibi silahların kullanılması sonucu mesleki ilkeleri ile çelişki yaşadığı ve bir açmazda düştüğü saptanmaktadır.

Napalm değinen diğer yazılarda (D'Amato, 1967; Zur, 1987) ise napalm yalnızca bir örnek olarak veya üzerinde durulmadan verilmektedir. Dünya çapında tanınan Carl R. Rogers (1972) ise insanla dolu köylere napalm bombası atılmasına değinmekte ama napalmin yol açtığı bireysel ve toplumsal acılar ve napalm gibi silahların yasaklanması gibi konuların üzerine gitmemektedir.

Özetle, araştırmaların büyük önem taşıdığını sürekli vurgulayan ana akım psikolojide, yaklaşık 55 senedir kullanılmakta olan ve ölüm veya korkunç acılar ile eşanlı napalm hakkında araştırma yapılmadığı görülmektedir. Napalm üzerine tartışmalar bile çok enderdir. Eleştirel yaklaşımla yazılmış, değişik disiplinlerdeki makalelerde bile napalm ve benzeri silahların korkunç etkileri çok ender olarak ele alınmaktadır (örn., Everett, 2005; Huxman & Bruce, 1995).

Paul Duckett (2005) psikolojinin – ana akım dışında görünen akımlar da dahil olmak üzere – şiddet karşısında çok sessiz kaldığını ve gerek Irak, gerekse Afganistan'da süren savaşa verilen tepkilerin çok zayıf olduğunu saptamıştır. Psikolojinin anlamaya çalıştığı insandan yana olabilmesi için bu sessizliğin ve zayıflığın üzerinde ısrarla durulması gerekmektedir.

Tam da bu noktada, araştırmaların büyük önem taşıdığını sürekli vurgulayan ana akım psikolojinin kimin yanında olduğunu ele almak gerekir. Napalmin yol açtığı acılara, psikolojik etkisine ve napalmin kullanıldığı bölgelerdeki insanlara hem uzak olan, hem de uzak duran ana akım psikoloji, napalm veya başka silahları kullanan – ya da kullanmak zorunda bırakılmış – askerlere büyük ilgi göstermektedir. Yukarıda ele alındığı üzere, APB'nin kurumsal yaklaşımı tümüyle bu yöndedir.

Öte yandan araştırmacıların yaklaşımı, APB ve diğer kuruluşlardan ayrı olarak incelenebilir. Bu incelemede de farklı bir sonuca varılamamaktadır. Sonuç olarak ana akım

psikoloji, savaşa gönderilen askerleri yakından ve yetkin yöntemlerle inceleyen araştırmalar üretmektedir (örn., Adler, Bliese, McGurk, Hoge & Castro, 2009; Batten ve ark., 2009; Iversen ve ark., 2008; Marx, Doron-Lamarca, Proctor & Vasterling, 2009). Bu gibi araştırmalar hemen her açıdan desteklenmekte ve önemli görülmektedir. Bu yoğun ilgi ve yöntemsel yetkinlik, kapsamlı araştırmalar ile psikolojik açıdan incelenen askerlerin gönderildikleri yerlerde yaptıkları ve verdikleri zarar söz konusu olduğunda ortadan kalkmaktadır. Napalm gibi silahlar hakkındaki sessizlik ve var olan diğer göstergeler, ana akım psikolojinin saldıran ve güçlü olan tarafın yanında durduğunu göstermektedir.

Napalm, çıkarlar ve kurumsal engeller

Ana akım psikolojinin napalm bombalarının yol açtığı korkunç ölümler ve acılara hiç ilgi göstermemesi ile 11 Eylül 2001 ardından ABD yönetimi tarafından “Teröre Karşı Savaş” adıyla yürürlüğe konulan saldırgan politikalara muhalefet etmemesi arasında bir ilişki olduğu açıktır. Ana akım psikolojinin en güçlü olduğu ülkelerde, özellikle ABD’de, psikologlar uzun süredir ordu ile işbirliği yapmaktadır. ABD’de psikolojinin geçtiği evreleri inceleyen yazarların büyük çoğunluğu (örn., Altman, 1987) bu işbirliğinden söz etmekte ama kapsamlı olarak eleştirmemektedir.

Bu işbirliğinin ortaya çıkmasını ve sürmesini sağlayan birden fazla etken ve dinamik olduğu hemen belirtilmelidir. Bu yazı bağlamında özellikle önemli olan, kurumsal bağlılıkların da temelinde yer alan çıkarlardır. Orduda, bir gizli serviste veya orduya hizmet veren kuruluşlarda çalışan psikologların çıkarları, onların hangi doğrultuda çalışacaklarını büyük ölçüde belirlemektedir. Çok sayıda psikoloğun orduda çalışması ve Savunma Bakanlığı, ABD Ordusu ve yan kuruluşlardan aktarılacak olan büyük fonların varlığı, ana akım psikolojinin savaş endüstrisi ile yakın ilişkide kalması için güçlü nedenlerdir.

Savaş endüstrisi ile doğrudan ilişkisi olmayan araştırmacılar açısından bakıldığında ise, önemli bir etken araştırma fonlarının elde edilebilmesidir. Araştırma fonları bulamayan araştırmacılar, ana akım psikolojide başarısız görülmekte ve buldukları kurumlarda kalabilmeleri, kadro bulabilmeleri güçleşmektedir. Devlet kurumları tarafından verilen fonları kullanan araştırmacıların, bu kurumların fon vermeyi istemeyeceği konularda (örn., napalmin etkileri) araştırma yapamaması aslında şaşırtıcı değildir. Savaş karşıtı çalışmaları – hem araştırmalar, hem de eylemlilik anlamında – olan psikologların “sakıncalı” damgası yemesi gibi olasılıklar da bulunmaktadır. Napalm ve diğer silahlar özelinde düşünüldüğünde, savaş endüstrisi tarafından üretilen ölümcül silahlar üzerine araştırma yapmak için devletten veya devlete yakın çizgideki başka kuruluşlardan destek almak pek mümkün görünmemektedir.

Öte yandan, araştırmacıların istenmeyen konularda araştırma yapmalarını engelleyen kurumsal engeller, üniversite içerisinde de bulunmaktadır. Psikologların ordu vb. kurumlarla daha fazla işbirliği yaptıkları dönemler, özellikle olağanüstü dönemler (örn., II. Dünya Savaşı) ise bu dönemlerde üniversitelerde de olağanüstü koşulların var olabileceği göz önünde tutulmalıdır.

Olağanüstü dönemlerde ortaya çıkan kafa karışıklığından, korku dolu düşünsel iklimden ve medya aracılığı ile yürütülen kampanyalardan psikologların etkilenmesi ve daha yanlı davranmaları da söz konusudur. Yazının başında belirtildiği üzere, 11 Eylül 2001 sonrasında birçok psikolog doğrudan, çok daha fazla psikolog ise dolaylı olarak etkilenmiştir. Bu etkilenmenin bir göstergesi, birçok makalede “Teröre Karşı Savaş” söylemiyle birlikte kullanılan “ulusal güvenlik” söyleminin eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden veya dikkatsizce kullanılmasıdır (örn., Davies, Steele & Markus, 2008).

Özetle, ana akım psikolojinin anayurdu olarak görülebilecek ABD’de, napalm bombası

gibi konularda araştırma yapılmasını engelleyecek kurumsal engellerin oldukça güçlü olduğu kabul edilmelidir. ABD’de ordu ile kurumsal bağlılığı olan ve genel anlamda savaş endüstrisi ile çıkar ilişkisi içinde çok sayıda psikolog bulunmaktadır. ABD Ordusu ve genel olarak savaş endüstrisinden aktarılacak olan büyük fonların varlığı, ana akım psikolojinin savaş endüstrisi ile çatışmaktan uzak durmasını sağlamaktadır.

Savaş endüstrisi ile ilişkisi olmayan araştırmacıların napalm gibi konulardan uzak durmaları için gerekli kurumsal engeller, tipik bir sansür sürecine gerek olmadan, etkili olabilmektedir. Ortaya çıkan tablo, napalm gibi konuların doğal ve kendiliğinden istenmeyen konular gibi görünmesini sağlamaktadır.

Medya ve şiddet

Napalm gibi sakıncalı veya uzak durulan konuların er ya da geç medya tarafından ele alınacağı ve haber değeri taşıdığı sürece tümüyle unutulmasının söz konusu olmadığı varsayılabilir. Bir diğer deyişle, napalm gibi konuların psikolojide veya sosyal bilimlerde ihmal edilmesinin er ya da geç medya tarafından kapatılacak bir eksiklik olduğu söylenebilir. Bu varsayımın gerçekçi olduğu söylenemez. Gerek bu gibi ihmal edilen konulara eğilinmesi, gerekse bu konularda derinlemesine incelemeler yapılması açısından medyadan çok şey beklememek gerekir (Hariman & Lucaites, 2003). Daha bağımsız ve daha eleştirel yayın politikası izleyen kuruluşlar bile savaşları ele alırken ciddi yanlışlıklar sergileyebilmektedir (örn., Choi, 2009).

11 Eylül 2001 sonrasında egemen medyanın yanlı ve saldırgan yayın yapması beklenebilecek bir tutumdur. Irak’a yapılan saldırılar ve Irak’ın işgali sürecinde ABD’de ve savaş destekleyen ülkelerde medyanın çok kötü bir sınav verdiği bilinmektedir (Kuttub, 2007). Savaş karşıtı eğilimin güçlü olduğu ülkelerde bile, savaş karşıtı yayınların Iraklıların yaşadıklarını anlamaya yardımcı olamadıkları ve basmakalıp “öteki Iraklı” imgesinden uzaklaşamadıkları belirtilmektedir (örn., Konstantinidou, 2007).

Üniversiteler ve şiddet

Ana akım psikolojide görülen yanlışlıklar ve bu makalede ele alınan napalm ve diğer ölümcül silahlar konusundaki suskunluk, üniversitenin yüce değerler ile eşleştirildiği söylemlerle hiç kuşkusuz çelişmektedir. Tam da bu nedenle, bu çelişkinin psikolojiye özgü veya rastlantısal bir sorun olmadığına üzerinde durulması gerekmektedir. Ana akım psikolojinin sakıncalı konulardan uzak durmasına yardımcı olan kurumsal engeller, hiç kuşkusuz, başka bilim dalları için de geçerlidir.

Üniversitelerin “ıslah edilmesi” gereken kurumlar olduğu fikri uzun süredir gündemdedir (Giroux, 2007) ve üniversitelerde şiddet gibi konularda sessizlik sağlanabilmesi için gerekli koşullar ve işleyiş büyük ölçüde sağlanmıştır (Değirmencioğlu, 2008a, McKinley, 2004; Slaughter & Rhoades, 2004). Türkiye’de 12 Eylül Rejimi’nin kurduğu ilk anayasal kurumun Yüksek Öğretim Kurulu olması ve üniversitelerin ıslahı açısından büyük başarı elde edilmesi bu bağlamda anlaşılmalıdır (Değirmencioğlu, 2008b).

Bugün gelineen noktada, napalm ve napalm gibi silahların kitlesel etkilerinin araştırılmaması, napalm üreticisi Dow Kimyasalları (Huxman & Bruce, 1995) vb. silah üreten büyük şirketlerin ve bu silahları kullanan büyük güçlerin tartışılmaması; bunun yerine “intihar eylemcisi”, “ölümün aracı”, “teröristler” gibi terimlerin kullanıldığı araştırmaların (örn., Fierke, 2009) öne çıkması doğal karşılanmaktadır. Aynı çerçevede, Norveç’teki gençlerin uzaklardaki savaşlardan nasıl etkilendiğinin araştırılması (Dyregrov & Raundalen, 2005) ama bu savaşların hedefi durumundaki bireylerin veya halkların yaşadıklarının incelenmemesi rahatsız edici görülmektedir.

Türkiye’den bir örnek vermek gerekirse, üniversite sınavları nedeniyle sınav kaygısı

üzerine araştırmalar yapılması doğal karşılanırken, üniversite sınavını ele alan veya sınavın üzerine giden çalışmaların eğitim fakültelerinde bile yapılmıyor olması şaşırtıcı bulunmamaktadır. Eleştirel düşünme, kuşku, sınama gibi temel bilimsel süreçler, barış ve sosyal adalet gibi konular söz konusu olduğunda kullanılmamaktadır.¹⁷

11 Eylül 2001 sonrasında bilim ve özel olarak psikoloji, işkencenin ve şiddetin mükemmelleştirilmesi amacına hizmet etmiştir (Welch, 2009). Bu süreçte bilimin küresel düzeyde saldırgan politikalara nasıl hizmet ettiği ve sorunun bu politikalarda ve bilimin kötüye kullanılmasında olduğu ise özellikle 2007'den başlayarak daha fazla tartışılmıştır. Küresel "Teröre Karşı Savaş" sürecinde bilimin, barış, haklar ve özgürlükleri yeterince gündemine almadığı kolayca söylenebilir. Diğer yandan, napalm gibi bilimin yeterince eğilmediği konulara inanç ekseninde eğilen çalışmalar (örn., Northcott, 2007; Winright, 2009) olması, bu tartışmanın gerekli olduğunun ve bilimin olması gereken noktadan gerilere kaydığının bir diğer göstergesidir.

Ana akım psikolojinin ve diğer bilimlerin şiddet ve "güvenlik" konusundaki sorunlu tutumunun bir örneği de okulda şiddetin yükselmesi ile Türkiye'de yaşanmıştır. Ana akım psikoloji okulda şiddet kullanılmasına hiçbir zaman güçlü bir şekilde karşı çıkmamıştır. Şiddet ancak bir çeşit "okulda şiddet seferberliği" ilan edilince, psikoloji, psikolojik danışmanlık ve eğitim yönetimi gibi alanlarda daha çok konuşulmuştur. Bu alanlarda ana akım olarak adlandırılacak çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalarda, okulda ve toplumda şiddeti kurumsallaştıran dinamikler ve okulda öğrencilerin herhangi bir söz hakkı olmaması gibi temel sorunlar tümüyle göz ardı edilmiştir (Değirmencioğlu, 2007). Okulda şiddeti engellemek isteyen bilim insanların çoğu, şiddeti üreten kurumları ve uygulamalarını sorgulamadan tümüyle bu kurumlara uygun çözümler üretmeye çalışmışlardır. Yine bu süreçte, özel güvenlik hizmetlerinin okullara daha fazla girmesi için kapılar açılmış ve bir süre sonra Milli Eğitim Bakanlığı devlet okullarında polis bulunması uygulamasını başlatmıştır. Okullara özel güvenlik ve daha sonra polis sokulmasında bilim insanlarının desteği önemli rol oynamıştır. Bu kişilerden Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde önemli konumlarda görevler üstlenenler de olmuştur. "Okul polisi" uygulamasının ardından gerek ana akım psikoloji, gerek psikolojik danışmanlık, gerekse diğer alanlarda hemen hiçbir muhalefet sergilenmemiştir.

Sonuç ve Tartışma

Ana akım psikolojinin baş temsilcisi ve dünyadaki en güçlü psikoloji meslek örgütü olan Amerikan Psikologlar Birliği (APB), 11 Eylül 2001 ardından ABD yönetiminin başlattığı saldırgan politikalar ile uyumlu bir politika izlemiştir. Bu politikanın yarattığı en görünür sorun, işkenceli sorgulamalarda psikologların bulunmasının APB tarafından etik olduğunun savunulmasıdır. Bu sorunun yol açtığı tartışmalar, ABD'de ana akım psikolojinin bilimden, mesleki etikten veya sosyal adaletten çok, çıkar ilişkileri ile uyum göstermeye yatkın olduğunu göstermiştir.

Irak'ın işgali sürecinde ana akım psikolojinin sessiz kalması da bu uyumlu politikanın bir parçasıdır. APB, bu süreçte savaşa ve işgale karşı çıkmamış; savaşın bilinen etkileri üzerine tek bir açıklama bile yapmamıştır. APB üyesi çok sayıda psikologun orduda ve Irak'ı işgal eden birliklerde yer aldığı göz önünde tutulduğunda, bu tutum şaşırtıcı değildir. APB, savaşta bir taraf durumundadır. APB yayınlarında kullanılan söylem, orduyu toplumun hizmetinde bir kurum olarak tanımlamakta ve psikologlara "hizmet edenlere hizmet etme" görevi biçmektedir.

Bir meslek bülteni olan APA Monitor'da yer alan yazılar, fotoğraflar ve haberler, APB'nin işgalden beslenmeye çalıştığını göstermektedir. Bu yaklaşımın, bilim etiği,

¹⁷ "3 Saat: Bir ÖSS Belgeseli" üzerine Serdar M. Değirmencioğlu ve Can Candan ile röportaj. Eleştirel Pedagoji, 2009, Yıl 1, Sayı 2, 78-80.

meslek etiği veya sosyal adalet ile bağdaşması söz konusu olamaz. Bu yaklaşım, tümüyle APB'nin ve ordu içinde veya ordu ile çalışan psikologların çıkarları tarafından belirlenmekte ve hem Iraklıların, hem de ABD ordusu askerlerinin karşı karşıya kaldıklarının umursanmaması anlamına gelmektedir. APB, askerlerin yararını düşündüğünü yinelese de, açıktır ki askerlerin yararı ancak savaşa engel olunarak gözetilebilir. APB, savaş ve işgal ile ortaya çıkan sorunlara engel olmaktansa, travma sonrası stres bozukluğuna yönelik müdahaleler gibi çarelerin psikologlar tarafından orduya pazarlanması ile ilgilenmektedir.

APB ile ABD Ordusu arasındaki ilişki oldukça güçlüdür ve ABD Ordusu APB üzerinde şaşırtıcı düzeyde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, APB'nin ve ana akım psikolojinin ABD Ordusu'nun Irak'a girişi sırasında napalm benzeri yangın bombalarını kullanmasına tümüyle sessiz kalması şaşırtıcı değildir. Napalm konusundaki sessizlik, gerek ana akım psikolojide gerekse marjinal akımlarda yeni değildir. Oysa, napalm bombasının ABD Ordusu tarafından kullanılmasının bir nedeni bombanın yarattığı psikolojik etkidir. Psikolojinin yarım yüzyılı aşan bir süredir kullanılmakta olan napalm hakkındaki suskunluğu, eleştirel yaklaşımların ana akım psikolojinin karanlıkta kalan ilişkilerini açığa çıkarmasının önemine işaret etmektedir.

Bu yazıda ele alınarak incelenen örnekler, ana akım psikolojinin güçlünün ve ezenin yanında olduğunu göstermektedir. Bu elbette, ana akım psikolojinin her ülkede veya bölgede tümüyle bu çizgide olduğu veya ana akıma yakın her psikoloğun bu genellemeye uyduğu anlamına gelmez. Ancak ana akım psikolojinin anayurdunun ABD olduğu veya psikolojinin en kurumsallaşmış olduğu ülkenin ABD olduğu kolaylıkla söylenebilir. Bu nedenle, gerek ana akım psikolojinin ABD'de izlediği çizgi, gerekse dünyanın en güçlü mesleki psikoloji kuruluşu APB'nin politikaları dünya çapında etkili olmakta ve önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, APB'nin 11 Eylül 2001 sonrası geliştirilen savaş politikalarına tümüyle uyumlu bir yaklaşım sergilemesi ve özellikle savaştan psikologlara ve kendine pay çıkararak yararlanmaya çalışması, psikolojiyi ve tüm psikologları ilgilendirmektedir. Ancak sorun, yalnız 11 Eylül 2001 sonrası ile sınırlanamaz. Napalm konusundaki büyük sessizlik, ana akım psikolojinin kimi soruları özellikle ele almadığını ve bir savaşta napalm bombaları kullananlara, bu bombalardan zarar görenlerden daha çok ilgi gösterilmesini hiç sorgulamadığını göstermektedir.

Ana akım psikoloji, yöntem konusunda aşırı titiz bir gelenek geliştirmiş ve kurumsallaştırmıştır. Gerek kavramsal tartışmalara, gerek kavramların kullanılabilir kılınmasına, gerekse yöntem seçimine ayrılan zamanın ve gösterilen titizliğin, giderek temel sorunlardan ve halkın ya da halkların temel gereksinimlerinden uzak bir disiplin oluşturduğu yeterince açıktır (Martín-Baró, 1996). Bu çeşit bir bilim geleneğinin (ya da geleneklerinin), bir yandan üniversitelerin "ıslah edilmiş" düşünsel iklimi ve paraya odaklanan işleyişi, diğer yandan fon akışı gibi kurumsal engeller ile bir araya geldiğinde, napalm gibi çok önemli konulara hiç ilgi gösterilmemesini sağlayan çarpıcı bir vurdumduymazlığa varması tümüyle anlaşılabilir. Bu durumun değişmesi için gerekli önemli adımlardan biri, eleştirel çalışmalar ile var olan deliklerin deşifre edilmesi, bilinir kılınması ve özellikle psikoloji öğrencilerinin dikkatine sunulmasıdır.

Napalmın yol açtığı acılara, psikolojik etkisine ve napalmın kullanıldığı bölgelerdeki insanlara hem fiziksel ve kültürel olarak uzak olan, hem de onlara psikolojik olarak uzak duran ana akım psikolojinin, başka silahlar konusunda da sessiz kaldığı ortadadır. Tıpkı napalm gibi, Vietnam ile birlikte anılır olan "Agent Orange" da psikolojide ele alınmayı beklemektedir. Bu yazıda napalm üzerinde durulmasının ilk nedeni, napalmın psikolojik etkisi nedeniyle tercih edilen bir silah olmasıdır. Diğer neden ise, bir küçük kızın napalm etkisine maruz kalmasının hemen ardından, yanmış vücu-

du ve dehşete düşmüş benliği ile fotoğraflanmış olmasıdır. Ana akım psikolojinin geliştirmiş olduğu vurdumduymazlık ve içinde bulunduğu kurumsal çıkar ilişkileri o kadar güçlüdür ki, dünya çapında etkisi olan bu fotoğraf ana akım psikolojiyi hemen hiç etkileyememiştir.

Bu bağlamda, bu çalışmada ele alınan sorunlar ve ortaya konan sonuçların, başka çalışmalara yol açacağı ve psikolojide var olan diğer deliklerin eleştirel anlamda ele alınması için yol açacağı umulmaktadır. Yukarıda belirtildiği üzere, "Agent Orange" bu deliklerden biridir. Ders kitaplarında ve başka kaynaklarda sık sık adı geçen "Vietnam Sendromu", aslında savaş ve emperyalizm ile ele alınması gereken ve bilimsel olmayan bir terimdir.¹⁸ Bu gibi deliklerin listesi uzatılabileceği gibi, farklı ülkelerdeki benzerleri de ele alınmalıdır. Türkiye'den bir örnek vermek gerekirse, Diyarbakır'a giden bir yolcu uçağı düştüğünde, İstanbul'daki İngiltere Konsolosluğu bir bombalı saldırıya uğradığında veya şiddetli depremler sonrasında ortaya çıkan dehşet verici duruma müdahale etmeyi kendilerine görev bilen birçok psikolog, aynı tarihlerde veya aynı kentlerde gerçekleşen başka bombalı saldırılar sonrası oluşan dehşet verici durumlara ve bu durumlardan etkilenen sivillere yardım etmemeyi tercih etmektedir. Depremlerden daha sık gerçekleşen ama depremler kadar ölümcül olan grizu faciaları ardından psikolojik destek sağlanması ise hiç gündeme gelmemektedir.

Son olarak, ana akım psikolojinin merkez-çevre ilişkisine değinmek yararlı olacaktır. Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de ana akım psikoloji büyük ölçüde devşirmeye eğilimlidir. Bu eğilim, ana akım psikolojinin merkezinde geliştirilen ve kurumsallaştırılmış olan geleneklerin büyük ölçüde kopyalanması ve benimsenmesi ile sonuçlanmaktadır. Bu elbette tek yönlü bir dinamik değildir. Baskın geleneklere uygun olmayan çalışmalar, ana akım psikolojinin merkezi tarafından önemsenmemekte ve kabul edilmemektedir. Sonuçta, devşirmeci eğilim oyunu kurallarına göre oynamak anlamına geldiği için daha başarılı ve etkili görünmektedir.

Devşirmeci eğilimin baskın yöntemleri benimsemesi gibi, kabul gören konuları da benimsemesi ve kimi konulara sırt çevirmesi söz konusudur. Bu çeşit devşirmecilik, naptalm gibi çok önemli konulara ilgi göstermemeye neden olan çarpıcı vurdumduymazlıkların da benimsenmesi anlamına gelmektedir. Oysa Irak'a veya Vietnam'a coğrafi veya kültürel anlamda daha yakın psikologların, ABD'deki psikologlara göre daha farklı öncelikleri, daha farklı kavrayışları olması ve daha farklı bir psikoloji üretmeleri beklenebilir. Bu bağlamda, eleştirel çalışmaların deşifre etmesi gereken sorunlardan birinin devşirmecilik olduğu ortadadır.

Kaynaklar

Adler, A.B., Bliese, P.D., McGurk, D., Hoge, C.W. & Castro, C.A. (2009). Battlemind debriefing and battlemind training as early interventions with soldiers returning from iraq: Randomization by platoon. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 77(5)*, 928-940.

Altman, I. (1987). Centripetal and centrifugal trends in psychology. *American Psychologist, 42(12)*, 1058-1069.

Batten, S.V.; Drapalski, A.L., Decker, M.L., DeViva, J.C., Morris, L.J., Mann, M.A. & Dixon, L.B. (2009). Veteran interest in family involvement in PTSD treatment. *Psychological Services, 6(3)*, 184-189.

Cain, D.J. (2002). A time for reflection. *Journal of Humanistic Psychology, 42*, 7-15.

¹⁸ Gezgin, U. B. (2008). Asya-Pasifik'te Bu Hafta (63): Amerikancı 'psikoloji' Asyalı 'böcek'lere karşı. *Evrensel Hayat Eki*, Sayı 220, 21 Eylül 2008.

- Carr, M. (2008). The barbarians of Fallujah. *Race & Class*, 50, 21-36.
- Cherot, N. (2009). Storytelling and ethnographic intersections: Vietnamese adoptees and rescue narratives. *Qualitative Inquiry*, 15, 113-148.
- Chandran, S.D. (2006). Book Review: Understanding Terrorism: Challenges, Perspectives, and Issues. *International Criminal Justice Review*, 16: 71-72.
- Choi, S. (2009). The new history and the old present: Archival images in PBS documentary Battle for Korea. *Media, Culture & Society*, 31, 59-77.
- Cohen, M. (2007). *101 ethical dilemmas*. Taylor & Francis e-book (ISBN : 0203480554).
- Clymer, M. (2000). Notes on war. *Simulation*, 74, 46-49.
- Costanzo, M., Gerrity, E. & Lykes, M.B. (2007) Psychologists and the use of torture in interrogations. *Analyses of Social Issues and Public Policy (ASAP)*, 7(1), 1-14.
- D'Amato, A.A. (1967). Psychological constructs in foreign policy prediction. *Journal of Conflict Resolution*, 11, 294-311.
- Davies, P. G., Steele, C. M. & Markus, H. R. (2008). A nation challenged: The impact of foreign threat on America's tolerance for diversity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(2), 308-318.
- Değirmencioğlu, S. M. (2008a) Kara delikler: Eğitim, öğrenme ve demokrasi birbirlerinden nasıl koptu? M. Hesapçioğlu, E. Korkmaz, S. Dünder, B. Gülen Morhayim & M. Çavuş (haz.), 1. *Uluslararası Alternatif Eğitim Sempozyumu*. Ankara: Nobel Yayın (159-170).
- Değirmencioğlu, S. M. (2008b) Kamusaldan özele dönüşen olanaklar ışığında üniversitede demokrasi. S. Akyol, M. K. Coşkun, Z. Yılmaz, M. B. Aydın & R. Altunpolat (haz.) *Dönüştürülen Üniversiteler ve Eğitim Sistemimiz*. Ankara: Eğitimsen (35-60).
- Değirmencioğlu, S. M. (2007) Toplumsal yapı, kültürel doku ve inançlar ışığında şiddet ve öğrencilerin okuldaki rollerini yeniden düşünmek. *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*. Ankara: Eğitimsen (169-208).
- Duckett, P. S. (2005). Globalised violence, community psychology and the bombing and occupation of Afghanistan and Iraq. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 15(5), 414-423.
- Dyregrov, A. & Raundalen, M. (2005). Norwegian adolescents reactions to distant warfare. *Behavioural and Cognitive Psychotherapy*, 2005, 33, 443-457.
- Everett, M. (2005). Infantilizing Iraq and destroying 'Satan'. *Journal of Psychohistory*, 32(4), 302-318.
- Fasensfest, D. (2009). Notes from the Editor. *Critical Sociology*, 35, 5-6.
- Fierke, K.M. (2009). Agents of death: The structural logic of suicide terrorism and martyrdom. *International Theory*, 1, 155-184.
- Giroux, H. A. (2007) *Eleştirel Pedagoji ve Neoliberalizm*. (çev. Barış Baysal). Ankara: Kalkedon Yayınları.
- Griffin, M. (2009). Book review: Robert Hariman and John Louis Lucaites, No Capti-

on Needed: Iconic Photographs, Public Culture, and Liberal Democracy, 2007. *Journalism*, 10, 539-542.

Guber, R. (2008). The Malvinas executions: (Im)plausible memories of a clean war. (çeviri: Mariana Ortega Breña). *Latin American Perspectives*, 35(5), 119-132.

Hariman, R. and Lucaites, J.L. (2003). Public identity and collective memory in U.S. iconic photography: The image of 'Accidental Napalm'. *Critical Studies in Media Communication*, 20(1), 35-66.

Huxman, S. S. & Bruce, D. B. (1995). Toward a dynamic generic framework of apology: A case study of Dow chemical, Vietnam, and the napalm controversy. *Communication Studies*, 46, 57-72.

Iversen, A.C., Fear, N.T., Ehlers, A., Hacker Hughes, J., Hull, L., Earnshaw, M., Greenberg, N., Rona, R., Wessely, S. & Hotopf, M. (2008). Risk factors for post-traumatic stress disorder among UK Armed Forces personnel. *Psychological Medicine*, 38, 511-522.

Kaempf, S. (2009). Double standards in US warfare: Exploring the historical legacy of civilian protection and the complex nature of the moral-legal nexus. *Review of International Studies*, 35, 651-674.

Konstantinidou, C. (2007). Death, lamentation and the photographic representation of the Other during the Second Iraq War in Greek newspapers. *International Journal of Cultural Studies*, 10, 147-166.

Kuttab, D. (2007). The media and Iraq: A blood bath for and gross dehumanization of Iraqis. *International Review of the Red Cross*, 89, 868, 879-891.

Lin, N.J., Suyemoto, K. L., & Kiang, P. N. (2009). Education as catalyst for intergenerational refugee family communication about war and trauma. *Communication Disorders Quarterly*, 30, 195-207.

Lingis, A. (2006). The effects of the pictures. *Journal of Visual Culture*, 5, 83-86.

MacLeod, I.J. & Rogers, A.P.V. (2007). The use of white phosphorus and the Law of War. *Yearbook of International Humanitarian Law*, 10, 75-97.

Marx, B.P., Doron-Lamarca, S., Proctor, S.P., & Vasterling, J. (2009). The influence of pre-deployment neurocognitive functioning on post-deployment PTSD symptom outcomes among Iraq-deployed Army soldiers. *Journal of the International Neuropsychological Society*, 15, 840 - 852.

Martín-Baró, I. (1996). *Writings for a Liberation Psychology*. (Eds. A. Aron & S. Corne). Cambridge, MA: Harvard University Press.

McKinley, M. (2004). The co-option of the university and the privileging of annihilation. *International Relations*, 18, 151-172.

Nopar, R. E. (1967). Plagues on our children. *Clinical Pediatrics*, 6(2), 63-73.

Mendoza, P. (2007) Academic capitalism and doctoral student socialization: A case study. *The Journal of Higher Education*, 78(1), 71-96.

Northcott, M. (2007) The weakness of power and the power of weakness: The ethics of war in a time of terror. *Studies in Christian Ethics*, 20, 88-101.

Olson, B., Soldz, S. & Davis, M. (2008). The ethics of interrogation and the American Psychological Association: A critique of policy and process. *Philosophy, Ethics, and Humanities in Medicine*, 3:3. Bkz: <http://www.peh-med.com/content/3/1/3>.

Rogers, C.R. (1972). Some social issues which concern me. *Journal of Humanistic Psychology*, 12, 45-60.

Schechter, L.R. (2008). From 9/11 to Hurricane Katrina: Helping others and oneself cope following disasters. *Traumatology*, 14(4), 38-47.

Slaughter, S., & Rhoades, G. (2004). *Academic capitalism and the new economy: Markets, state, and higher education*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.

Soldz, S. (2007). Psychology and coercive interrogations in historical perspective: Aid and comfort for torturers. *Counterpunch*, 13 Nisan 2007.

Welch, M. (2009). American 'pain-ology' in the war on terror: A critique of 'scientific' torture. *Theoretical Criminology*, 13, 451-474.

Wineburg, S., Mosborg, S., Porat, D., & Duncan, A. (2007). Common belief and the cultural curriculum: An intergenerational study of historical consciousness. *American Educational Research Journal*, 44, 40-76.

Winright, T. (2009). The morality of cluster bombing. *Studies in Christian Ethics*, 22, 357-381.

Zelizer, B. (2005). Death in wartime: Photographs and the "Other War" in Afghanistan. *Harvard International Journal of Press/Politics*, 10, 26-55.

Zur, O. (1987). The psychohistory of warfare: The co-evolution of culture, psyche and enemy. *Journal of Peace Research*, 24, 125-134.

Napalm Düştüğü Yeri Yakar: Psikoloji Kimin Yanında?

Serdar M. Değirmencioğlu

Ana akım psikolojinin baş temsilcisi olarak görülen ve dünyadaki en güçlü psikoloji meslek örgütü olan Amerikan Psikologlar Birliği (APB), 11 Eylül 2001 ardından ABD yönetiminin başlattığı saldırgan politikalar ile uyumlu bir politika izlemiştir. İşkenceli sorgulamalarda psikologların bulunmasının APB tarafından etik olduğunun savunulması ve bunun yol açtığı tartışmalar, ABD'de ana akım psikolojinin bilimden, mesleki etikten veya sosyal adaletten çok, çıkar ilişkileri ile uyum göstermeye yatkın olduğunu göstermiştir. Irak'ın işgali sürecinde ana akım psikolojinin sessiz kalması da bu şekilde anlaşılmalıdır. APB bu süreçte savaşa ve işgale karşı çıkmamış; Iraklı askerler ve özellikle savaşın siviller üzerindeki bilinen etkileri üzerine bir açıklama bile yapmamıştır. APB üyesi çok sayıda psikologun orduda yer aldığı ve Irak'ı işgal eden ordunun içerisinde psikologların da bulunduğu göz önünde tutulduğunda, bu tutum şaşırtıcı değildir. Irak'ın işgali sonrasında APB yayınlarında yayımlanan yazılar ve kullanılan söylem incelendiğinde, APB'nin orduyu toplumun hizmetinde bir kurum olarak gösterdiği ve psikologların "hizmet edenlere hizmet etmesi" söylemini kullandığı görülmektedir. APB yayınları, APB'nin işgalden beslenmeye çalıştığını göstermektedir. APB ile ABD Ordusu arasındaki ilişki oldukça güçlüdür. ABD Ordusu APB üzerinde şaşırtıcı düzeyde güçlü bir etkiye sahiptir. Bu bağlamda, ana akım psikolojinin ABD Ordusu'nun Irak'a girişi sırasında napalm benzeri yangın bombalarını kullanmasına tümüyle sessiz kalması şaşırtıcı değildir. Napalm konusundaki sessizlik, gerek ana akım psikolojide gerekse eleştirel akımlarda yeni değildir. Oysa, napalm bombasının ABD Ordusu tarafından kullanılmasının bir nedeni bombanın yarattığı psikolojik etkidir. Psikolojinin yarım yüzyılı aşan bir süredir kullanılmakta olan napalm hakkındaki suskunluğu, eleştirel yaklaşımların ana akım psikolojinin karanlık ilişkilerini açığa çıkarmasının önemine işaret etmektedir.

Napalm Cihê ku Dikeve Dişewitîne: Psîkolojî Li Aliyê Kê Ye?*Serdar M. Değirmencioğlu*

Komeleya Psîkologan a Amerîkayê (KPA) ku yek ji organîzasyonên herî bihêz ên cihanê ye û wek nûnera psîkolojiya serdest-rêbaz tê qebûl kirin, li pey 11 Îlona 2001ê polîtîkayên wekî yê hikumeta Amerîkayê ên êrîşkar meşandin. Di vepirsînên îşkencekarî de amadebûna psîkologan ji aliyê KPA ve etîk tê dîtin û ji ber vê yekê jî niqaşên dora vê meseleyê nişan didin ku li YDAYê (Yekîtiya Dewletên Amerîkayê) psîkolojiya serdest-rêbaz ji zanistê, etîka pîşeyîyê û dada civakîyê zêdetir bi têkiliyên menfeatî re ahengdar e. Di prosesa dagirkirina Iraqê de bêdeng mayîna psîkolojiya serdest-rêbazê jî divê bi vî awayî were fêmkirin. KPA di vê pêvajoyê de qet li dijî şer û dagiriyê derneketiye: Di derbarê leşkerên Iraqî û nemaze bandorên diyar ên li ser sivîlan de jî qet daxuyanî nedan. Gava em dibînin ku gelek psîkolog ên ku namzeta KPAyî ne di artêşê de cih girtine û li aliyê din jî di artêşa ku Iraqê dagir kiriye de jî psîkolog hene, ev helwest me evqas şaş nake. Piştî dagirkirina Iraqê dema em nivîsên ku di weşanên KPAyî de hatin weşandin û îfadeyên ku tên bikaranîn vedikolin, dibînin ku KPA artêşê wek saziya xizmeta civatê şanî dide û îfadeya "xizmetkirina psîkologan ji kesên ku xizmet dikin re" bi kar tîne. Weşanên KPA şanî dide ku KPA hewl dide ji bo ku ji dagiriyê hêz werbigire. Têkiliya navbera KPA û artêşa YDAYê pirr xurt e. Artêşa YDAYê li ser KPAyê xwedî bandoreke mezin e. Di vê têkiliyê de, em ji ber bêdeng mayîna psîkolojiya serdest-rêbazê li hemberî bikaranîna bombeyên wekî napalm dema artêşa YDAYê diket hundirê Iraqê mat nabin. Di meseleya napalmê de bêdengî, hem di psîkolojiya serdest-rêbazê de hem jî di rêbazên rexneyî de ne tiştêkî nû ye. Lê belê yek serdema bikaranîna bombeya napalmê ji aliyê artêşa YDAYê jî tesîra wê ya psîkolojîk e. Bêdengiya psîkolojiyê ya di derbarê napalmê de ku ew ji nivsedsal zêdetir tê bikaranîn, girîngiya ku rêbazên rexneyî têkiliyên tarî yê psîkolojiya serdest-rêbazê derdixine holê şanî me dide.

Napalm Hurts Where It Falls: Whose Side is Psychology on?*Serdar M. Değirmencioğlu*

American Psychological Association (APA), the strongest professional organization in the world and main proponent of mainstream psychology, adopted policies in line with the war-mongering policies the USA administration implemented following September 11, 2001. The APA position that involvement of psychologists in interrogations where torture was used is ethical and the debates that followed in professional circles have shown that mainstream psychology in the USA is prone to side with special interests rather than science, professional ethics or social justice. The fact that mainstream psychology remained silent as Iraq was invaded should be understood as an indication of this tendency. APA did not oppose the war and the invasion of Iraq, and did not issue a single statement regarding the effects of war on Iraqi soldiers and particularly civilian populations. This attitude is not surprising given the fact that many APA members are part of the US Armed Forces and some were part of the invading forces. Articles published in APA's Monitor on Psychology and the discourse employed therein indicate that APA framed the military as an institution in the "service of the public" and used a discourse regarding "psychologists serving those who serve". APA publications clearly demonstrate that APA tried to benefit from the invasion. The relationship between APA and the US Armed Forces is quite strong and the latter has a surprisingly strong influence on the former. In this context, it is not surprising that mainstream psychology was completely silent regarding the use of napalm bombs as the US Armed Forces entered Iraq. The silence regarding the use of napalm, however, is not new. Mainstream psychology and even its critics have remained silent regarding napalm despite the fact that one reason why napalm has been preferred by the US Armed Forces is its psychological effect. Psychology's silence regarding a weapon that has been used for more than half a century attests to the importance of critical approaches in revealing the dark side of psychology and the power relationships it contains.

Porto Riko'da Psikoloji Etiğini Sömürgecilikten Arındırmak*

Carlos Rivera**

Herhalde Porto Riko'da psikoloji etiğinin hiçbir zaman bu kadar etikten uzak bir kişi tarafından ele alınması söz konusu olmamıştı. Mart ayında Amerikan Psikologlar Birliği (APB) Etik Ofisi Yöneticisi Dr. Steven Behnke psikoloji araştırmalarında ve uygulamalarında etik üzerine konuşmak üzere Porto Riko'ya gelecekti. Bilindiği üzere Behnke, APB'nin psikologların işkenceli sorgulamalarda aktif rol almasını destekleyen korkunç tutumunu savunmuş ve bu tutumun ortaya çıkmasında rol almıştı. Ben, bir diğer öğrenci ve birçok psikolog, Behnke'nin Porto Riko ziyaretine karşı çıkmak için bir kampanya başlattık.

Behnke'nin ziyareti haberi bizlere ulaşmadan bir süre önce, Ocak ayında Dr. Serdar M. Değirmencioğlu bölümümüze davet edilmişti ve savaşın psikolojisi üzerine bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında psikologların savaş konusunda sergilemesi gereken tutum ve Irak Savaşı gibi savaş senaryoları söz konusu olduğunda psikologların, özellikle de ABD'deki psikologların, yaptıkları üzerinde durmuştu.

Dr. Değirmencioğlu medyanın savaş gerçeğini çarpıtarak yansıtmaması ve ana akım medyanın etkisinden kurtulabilmek için kullanılabilecek, yansıtılmayan gerçeklerin ve yerel önceliklerin aktarılmasını sağlayabilecek bir köprü işlevi görecektir farklı iletişim yollarına gereksinim olduğu üzerinde özellikle durmuştu. Porto Riko'yu ziyaretinin amaçlarından birinin, Türkiye-Porto Riko arasında böyle bir köprü kurmak olduğunu vurgulamıştı.

Bu konuşmada Steven Behnke önemli bir yer tutuyordu. Bu sayede Behnke'nin psikolojinin savaşa hizmet etmesindeki rolü hakkında bilgi edindik. Behnke'nin Porto Riko

* *Decolonizing Ethics in Puerto Rico* başlıklı metin Türkçe'ye Serdar M. Değirmencioğlu tarafından çevrilmiştir.

** Porto Riko Üniversitesi Psikoloji Bölümü Doktora Öğrencisi

ziyaret edeceğini duyduğumuzda biz öğrenciler ve bazı psikologlar çok endişelendik. Kendimize sorduk: Behnke'yi kim veya hangi kuruluş davet etmişti? Etik üzerine bir seminer vermesinin amacı neydi? Bu seminerlerin yararı ne olacaktı; seminerlerden kimler yararlanacaktı?

Bu soruları hep birlikte tartıştıktan sonra Behnke'nin kim olduğunu ve neden gelmesi gerektiğine ilişkin bilgi yaymak üzere bir kampanya başlatmaya karar verdik. Behnke'yi davet eden kurumsal yapıyı saptadık ve deşifre ettik. Davet, APB'nin işleyişine yakın duran Porto Riko Üniversitesi Psikolojik Araştırmalar Enstitüsü'nden gelmişti ve Porto Riko Psikoloji Birliği bu davete destek vererek ulaşım ve konaklama giderlerini karşılamayı üstlenmişti.

Elde ettiğimiz bilgileri birçok kuruluşa (Af Örgütü, ACLU, Savaş Karşıtı Anneler gibi) dağıttıktan ve bize destek verebilecek önemli kişileri saptadıktan sonra, konunun ele alınacağı Porto Riko Psikoloji Birliği Yönetim Kurulu toplantısına katıldım. Yönetim Kurulu toplantısında öğrenci temsilcisi olduğum bulunuyordum.

Kurul geçmişte muhafazakâr bir çizgi izlemişti ve Porto Riko Psikoloji Birliği'nin APB'de fahri üyeliği bulunuyordu. Toplantıda Behnke'nin savaş yanlısı tutumu açıklık kazandı ve yönetim Behnke ziyaretine vereceği desteği geri çekmeye oy çokluğu ile karar verdi. Bu karar Behnke'nin ziyaretinin iptal edilmesine yol açtı.

Bilginin demokratikleşmesi değişim için gerekli koşulları yaratabilir ve sağlam bilgilere dayanan uygulamaların gerçekleşmesini kolaylaştırabilir. Bilgiyi ve iletişimi kontrol eden kuruluşlar (örn., büyük medya) hangi haberlerin sunulacağına ve hangilerinin sunulmayacağına, kendi çıkarları doğrultusunda karar veriyorlar. Bilginin dolaşımının sağlanması kurumsal yapıların gerçek niyetlerinin anlaşılmasında çok yararlı olabilir. Niyetlerin önünden gizlilik perdesinin kaldırılması ile psikoloji gibi disiplinlerdeki etik ilkelerin uygulanması kolaylaşacaktır.

Porto Riko'da son aylarda verdiğimiz mücadeleden çıkardığımız bu dersi sizlere *Eleştirel Psikoloji Bülteni* aracılığıyla aktarmak istedik.

Tanımlarla Politikleşen Psikoloji: Öznellik ve Politğin Psikolojikleştirilmesi

Bariş Özgen Şensoy

Güneş Kayacı

Zeynep Gülüm

Baran Gürsel

İpek Demirok

80 sonrasında ortaya çıkan liberal politikaların sonucunda, “benlik” ve “bireysellik” gibi kavramlar yeniden tanımlandı ve ön plana çıkarıldı. Aynı zamanda, sistem içerisinde nasıl dolaşımına gireceği önemli oranda belirlendi. İnsan, kendi kendine yatırım yapan, “kendine has” özellikler yaratan ve bunlar aracılığıyla öne çıkan, bireysel becerilerini paraya dönüştürmekten çekinmeyen, her zaman ve her koşulda güçlü ve hırslı biri olarak tanımlanıp, yeni bir yaşantı biçimi arzulanır kıldıkça, psikolojinin pratik uygulamaları önem kazanmış oldu. Psikoloji de bu yeni insan anlayışının meşrulaştırılmasında ve doğallaştırılmasında sık sık atıfta bulunulan bir disiplin haline geldi.

Psikolojinin İnsanına Dair

Psikoloji insan deneyimini araştırır: Davranışın ve zihnin bilimi olarak tanımlanır. Çoğu zaman bireyi yalıtılmış bir şekilde incelediğini iddia eder ve bu iddiası aracılığıyla toplum içindeki diğer söylemlerle ilişkilendirir. Psikolojinin söylediklerinin, insanı toplumsallığından uzak, diğer bir deyişle insanı “olduğu gibi” (as such) anlayabilen bir disiplinin söylediklerinin kabul edilmesi bile psikoloji disiplinin politik konumunun belirlenmesinde önemli bir varsayımdır. Psikoloji yalnızca dünyayı anlayan bir disiplin olarak düşünülemez; dünya içerisinde anlamlandırılır ve kurgulanır da. Hem sosyal bir gerçekliğin ürünüdür; hem de sosyal bir gerçekliğin oluşturulmasında bir araçtır. Hem sosyal gerçekliklerden etkilenir; hem de gerçek olanın belirlenmesinde aktif bir rol oynar. Hem disipline edilmiştir, hem de disipline edicidir.

Psikoloji kurgulanışı itibarıyla dış dünyayı anlamaya hazır, bilme, algılama ve hissetme konusunda bir problemi olmayan bir özneyi varsayar. Bu özne Kartezyen bir öznedir; çünkü deneyimi dünyadan ayırıştırılmıştır ve psikolojinin icat ettiği metodoloji aracılığıyla deneyimi ölçülebilmekte ve bu ölçüm hakikati yansıtabilmektedir (psikolojinin öznesinin ontolojik ve epistemolojik konumuna dair bir tartışma için bakınız, Arkonaç, 1999). Dünya ile arasına bu kadar net sınırlar kabul çekilmiş ve varlığı

kendiliğinden menkul bu özne tahayyülü, akla Descartes'ı getirirse de; insan deneyiminin sosyal dönüşümü bu açıdan psikolojinin ortaya çıkışında belirleyici olarak değerlendirilebilir.

Psikanaliz, psikolojiden farklı bir özne ortaya koysa da, metodolojisi ve temel varsayımları psikolojininkinden farklı olsa da, psikolojiyle çeşitli noktalarda benzerdir. Bu benzerlikler yalnızca deneyimi anlama ve adlandırma iddiası noktasında değildir; ikisi de deneyimi anlayacak araştırmacının kendini dış dünyadan, toplumsal ilişkilerden yalıtmayı başarmış bir uzman olmasını bekler. Wundt'un 10 bin içebakış yapmış psikologu (Schultz & Schultz, 2008), uyararı doğru anlayabilecek; analizden geçmiş psikanalist ise transferansın ortaya çıkmasını sağlayabilecek ve katharsis'e dönüştürebilecek birer teknikerdir.

Psikolojinin içinde gelişen akımlar da, psikolojinin insanı tekil bir varlık olarak almasının ortaya çıkardıklarını tartışma konusu yapmıştır daha sonrasında. Sosyal olguların sosyal olmayan biçimlerde açıklanmasına karşı, bilişselcilik insanın dünyaya ait yaklaşım ve düşüncelerini de hesaba katmayı önerir. Sosyal inşacılar ise, bilgiyi dış dünyaya ait bir gerçeklik olarak düşünmek yerine, toplulukların kendi üretimleri olarak alır ve araştırma alanı olarak zihni değil, söylemi incelemeyi ön plana koyar (Arkonaç, 1999).

Marx, kapitalist üretim ilişkilerinin temel bir unsuru olarak işçinin saf emek haline gelmesinden bahsetmişti. Eskiden topraktan ve feodal ilişkilerden bağımsız olarak düşünülmemeyen insan, artık saat başına ücretlendirilmiş emeğini istediği fabrikaya satıyordu ve bunun sonucunda hayatını sürdürmeye devam edebiliyordu. İnsan deneyiminin temel bir parçası olan emek insandan yalıtılarak, ölçülebilir bir "şey" haline dönüştürülmüştü. Emeğin toplumsal hayatta ölçülebilir ve metaya dönüştürülebilir bir şey olarak gerçekleşmesi, insan deneyiminin de sınıflandırılabilir ve karşılaştırılabilir olduğunu düşünen psikoloji disipliniyle uyumluluğu dikkat çekicidir. Bu açıdan, psikolojinin varsaydığı özne metodolojik bir tercihin ötesinde bir duruma işaret eder; araştırdığı insan, kapitalist ilişkilerin var ettiği yeni insanla da uyumludur.

Kapitalin ve iktidarın içinde psikoloji

Psikoloji ve psikanalizin insana dair kavramsallaştırmaları, bu bilgilerin uygulanma alanlarını da çoğalttı. Freud'un bilinçaltında tatmin edilmeyi bekleyen arzular düşüncesi, Amerika'da reklamcılıkta kullanıldı. Davranışçılığın insanı etki-tepki ekseninde çalışan bir mekanizma olarak düşünmesi, toplum mühendisliği fantezilerini ayakta tuttu. Psikoloji deneyleri ve psikolojinin ürettiği bilgiler, "bilinçli olma"nın toplumsal hayatı dönüştürmek için ideal yol olması, kapitalist ilişkilerin, eşitsizliğin, heteroseksizmin, yabancı düşmanlığının, açgözlülüğünün ve hırsın doğallığı olarak yorumlanırsık sık.

Psikolojinin yalnızca kapitalist sistem ve ulus devlet için birtakım araçlar sağladığını ve toplumsal süreçlerin saf bir yansıması olduğunu söylemek, resmin bir kısmını kaçırmak olur. Psikoloji aynı zamanda özneyi belli bir şekilde kurgular ve onu yeniden inşa eder. Althusser, iktidarın kendini var ettiği ve maddileştirdiği yer olarak, bireyin deneyimini işaret etmiştir. Egemen, bireye seslenmenin ötesinde bir şey yapar; aynı zamanda kendi iktidarını var etmek için, bireye bir özne olarak ihtiyaç duyar (Althusser, 2003). Althusser'in bu düşüncesi, Lacan'ın öznenin ancak ötekinin alanında var olarak mümkün olabileceğini hatırlatıyor. Lacan'a göre, dünyayı saf bir biçimde algılayan bir öznenin ve herhangi bir biçimde böyle bir algılamadan söz edilemez: Dil ve ödipal yaşantı, öznenin dil içerisinde şekillenen bir kurgu olmasını zorunlu kılar (Tura, 2007, sf. 152-153). Lacan, her deneyimin toplumsal bir imgelem içinden yaşantılandığını belirtirken, Althusser iktidarın kendi araçlarını kullanması için öznele-

re seslenmesini ortaya koyarak, iktidarı araştırmak için bir yöntem önermiş olur. Alt-husser, iktidarın maddileştiği noktaları, ideolojik aygıtları araştırırken yolu bir şekilde psikolojiyle kesişir: İnsan deneyimi kendiliğinden politiktir ve bu deneyimin kendisi de bir mücadele alanıdır.

Örneğin, kendisi de bir psikiyatrist olan Frantz Fanon (2008), siyahın yaşantıladığı şeyin politik ve toplumsal olarak kolonyalizm sürecinde nasıl aşırı-belirlendiğini ortaya koyar ve siyah olmaya dair bir metafiziğin, beyazlar tarafından silah yoluyla çoktan imkansız hale getirildiğini belirtir. Hegel ve Sartre gibi düşünürlerin ötekilik hakkında söylediklerinin, siyah deneyimi söz konusu olduğunda çoğu zaman geçerli olmadığını, zira siyah olmanın her zaman bir yadsıma olmak durumunda bırakıldığını söyler. Siyah deneyiminin çeşitli boyutlarını tasvir eder ve Hook'un (2005) işaret ettiği şekliyle bunları politikleştirir. Hook, Fanon'un yazdıklarından yola çıkar ve psikolojik olanın politikleştirilmesinin üç şekline işaret eder: Tarihsel gerçekliğe dikkat çekmek, psikolojiyi güç ilişkilerinin işleyiş şekillerini ifade etmek için kullanmak ve psikolojik olarak açıklandığı iddia edilen fenomenlerin politik olarak nasıl daha iyi açıklanabileceğini göstermek.

Empati İş Başında: Sözün Neresindesin?

İdeolojinin psikolojinin, birçok psikoloji okulunun ve psikologun iddia ettiğinin aksine, bu kadar içinde yer almasına örnek olarak, psikoloji metodolojisiyle çalışılabilen empati kavramına bakalım ve görmeye çalışalım. Söylem içerisinde kullanılan empatiyle, psikolojik metotlarla kavramsallaştırılmaya çalışılan empatinin arasında nasıl ilişkiler olabilir ve bu ilişkiler bize toplumsal hayata dair neler söyleyebilir, anlamaya çalışalım.

Empati, psikolojide diğer insanın zihinsel ve duygusal durumunu anlama ve bunu hesaba katarak davranmak olarak tanımlanmıştır. Empatinin kökeni konusundaki farklı görüşler bile, politik konumlanmaların izlerini taşır: Bir görüşe göre empati vahşi doğamızı bastırmamız için geliştirmek zorunda kaldığımız sosyal bir zorunlulukken, diğer görüş insanlarda empatinin de en az şiddet kadar içgüdüsel ve genetik olabileceğini söyler (De Waal, 2008, sf. 13-16). Bilim insanları arasında uzun süre ilk görüş hâkimdir ve insan doğasının acımasızlığına dair bu inanç, empatiyi barış, adalet ve huzuru getirecek bir psikolojik fenomen olarak öne çıkarmıştır. Gruen, (2006) empatiyi "içimizdeki insaniyetsizlikle aramıza duvar ören bir engel" olarak tanımlamıştır.

Gruen, sonrasında dünyadaki adaletsizlikleri ve şiddeti empatinin yitimine bağlayarak, suçu tek tek bireylere dağıtır: Uygarlığa dair bir eleştiri yapma gereği duymaz. Irkçılık ve şiddet gibi sorunların kökeninde kişinin "kendi kurban oluş durumuna duyulan nefreti" yatmaktadır Gruen'e göre. İşkence ise, kendi çocukluk acılarının intikamını başkalarından çıkarmak isteyenlerin ortaya çıkardığı bir şeydir. Bütün bu şiddetin ve adaletsizliğin çözümüyse, "içimizdeki çocukla ilgili anıları canlandırmak ve duygudaşlığın meşruluğunda ısrar ederek kendimizi çocuklarımıza adamak"tan geçer.

Dünyadaki adaletsizliğin ve şiddetin kökeninin, insanın "içinde" olması ve bunlarla başa çıkmada duygulara önem vermenin yeri gibi konular hakkında birçok psikologun fikir beyan ettiğini görüyoruz ve kendilerini de fikir beyan etmekte oldukça meşru görüyorlar. "Milgram deneyi"nin yeniden yapılması üzerine fikri alınan sosyal psikolog Çiğdem Kağıtçıbaşı, şöyle demişti: "Öncelikle daha çok birey düzeyinde bir olay bu. Genel olarak ideolojilerden ya da benzeri olgulardan çok fazla etkilenmiyor. Deneylerde daha temel insan davranışları söz konusu. Genel politikalarla o kadar ilgili bir şey değil. Burada insanın otoriteye karşı itaate yönelme eğiliminin yüksek olduğu görülüyor. (...) Bu konular insanlara, anlatılarak farkında olmaları sağlanmalı ve insan eğilimlerini daha iyi anlamaları öğretilmeli. Ve en önemlisi de karşısındaki ile em-

pati kurarak bunun üstesinden gelmesi sağlanabilir. Ayrıca grup dinamikleri de kullanılabilir.”

Milgram deneyinde bireylerin otorite altında işkence uygulamaktan çekinmemesini iki türlü okunabilir: insanın doğası itibarıyla otoriteye itaat etme eğilimi olduğu ya da otoritenin olduğu yerde işkence meşru bir araç olarak kullanılabilmesi. Psikologlar bu iki yorumdan ilkinin tercih etmektedir. Böylelikle, işkence kurucu devlet şiddetine ait bir teknoloji olmaktan çıkarılıp, uygulayıcıları bazı yeterince olgunlaşmamış bireyler olan bir sınır ihlali olarak sunulmaktadır. İşkencenin sistematik doğası ve politik işlevi, sözün dışında bırakılmaktadır. Burada bizim için söz konusu olan tartışma, bilimsel geçerlilik veya hakikate ulaşma iddiası değildir: İşkencecilerin nasıl bir ruh halinde olduğuyla ilgilenmekten çok, böyle bir açıklamanın içinde yaşadığımız toplumsal gerçeklikte nelere işaret edebileceğini anlamaya çalışıyoruz. Yakın tarihinde 12 Eylül ve Diyarbakır Cezaevi gibi işkence örnekleri olan bir toplumda (ya da Irak'taki işkence fotoğraflarının internette dolaştığı, 15 yaşında çocukların polise taş attığı için öldürüldüğü bir dünyada) bilimsel olmak ve bireysel olanı görünür kılmak iddiasıyla işkenceyi bir empati yitimi olarak açıklayan psikoloji ideolojiktir; zaten politik iklim meseleyi bilimsel hakikati bulmanın çok ötesine taşımıştır. Adorno'nun (2007) *Minima Moralia*'da bahsettiği, “Hitler benim için patolojik bir vakadır” diyen hekimin durumunu hatırlatır bilim insanının durumu: İşkencenin psikopatolojisi, göstergesi olduğu sistematik şiddetin yanında develede kulaktır (sf. 61).

Empatinin, devlet şiddetini bireylere dağıtarak görünmez kılmasını sağlamak amacıyla söyleme dâhil edildiği örnekler çoğaltılabilir: 1 Mayıs'ta, kimin kime empatik davranması gerekmektedir? Ertuğrul Günay, “Niye polisle çatışınlar ki, hiç zengin çocuğu polis gördünüz mü? Hepsi emekçi çocukları. Çatışacaklarına halay çeksinler. Çatışma olunca, kaldırım taşı atılınca karşıdaki de delikanlı insan, yanlışlıklar yapabiliyor zaman zaman.” diyerek, polis şiddetinin kaynağı olarak devrimcileri işaret etmekten ve onları patolojikleştirmekten çekinmemiştir. Kime ne kadar empatik olunacağını Kültür Bakanı belirlerken, empatik davranışın kime nasıl yönlendirileceğini de “projeler” belirler çoğu zaman. “Gönül Köprüsü” projesinde, katılımcılara Doğu'da yaşayan çocukların metroyu ve denizi, Batı'da yaşayanların da tarım ve hayvancılığı görebilmesi için katkıda bulunma çağrısı yapılmaktadır. “Zor durumda” bulunan çocuklar medeniyet, “iyi durumda” bulunan çocuklar ise “ülke gerçekleri” konusunda bilgilenerken ideal yurttaşlar olacaktır: İyi yurttaş da, bu durumu anlayabilen, çocukların gözünden durumu görebilen ve bunun için sistem içi yollardan harekete geçen kişidir. Bir empatik davranış çağrısıyla, iyi yurttaşın ne olduğu ve iyi yurttaş olmanın yöntemleri kodlanmıştır.

Empati, öte yandan birçok sefer yüzleşme ve diyalogun iktidar tarafından belirlenmiş sınırlarının yeniden değerlendirilmesi için bir çağrı olarak kullanılmıştır. Örneğin, 1984–1999 yılları arasındaki düşük yoğunluklu savaş sürecinde zorunlu göçe maruz bırakılanların hikâyelerinin yer aldığı “Göç Hikâyeleri” isimli bir derlemede de, altbaşlık “Acıyı gören insan başkasını acıtmaz” şeklinde belirlenmiştir. Zorunlu göç mağdurlarının yaşadıklarını anlattıkları kitabı, bir yüzleşme çağrısıdır. Kürt sorunu üzerine yazan bazı yazarlar (örn. Karakoçan, 2009), ayrıca Ahmet Türk ve Emine Ayna gibi bazı politikacılar, empatiyi sorunun çözümünde önemli bir unsur olarak işaret etmişlerdir. Empati, bu bağlamda Kürt halkı adına mücadele edenlerin muhatap kabul edilmesi ve Kürt halkının yaşadıklarının ifade edilebilmesi için uygun bir ortamın yaratılması için bir imkânın öncüsü olarak ortaya konulur. Burada empati, yaşananların ifade edilebilmesi ve yeni bir zemin yaratılabilmesi için bir ortaklık fırsatı olarak düşünülür; iktidarın dayattığı konuşma zeminini ve dili tartışmaya açmaya çalışma mücadelesinde ondan yararlanılır.

Kavramlar İçin Mücadele, Mücadele İçin Kavramlar

Psikoloji, sosyo-politik bir gerçeklik içinde var olur ve psikoloji bilgisi üretmek, bu gerçekliğe dair olduğu kadar gerçekliğin içinde var olarak bilgi üretmektir. Psikoloji, bununla beraber kapitalist ilişkilerin ve ulus devletin söylemlerini yeniden üretebilir, bunları meşrulaştırılabilir veya bunların daha iyi bir şekilde işlemesi için yöntemler araştırabilir. Daha fazla bilimselliğin psikolojiyi objektifleştirerek bu politik çıkmazdan kurtaracağını düşünmek yerine, dayanışma ve toplumsal mücadele için bir psikoloji pratiği ve teorisi geliştirmenin yollarını aramanın derdindeyiz. Nasıl ki empati kimi zaman devletin disipline edici ideolojik bir aygıtı, kimi zamansa iktidarın görünmez kılmaya çalıştığı deneyimleri konuşmak için alan yaratma sürecinde bir unsur olarak dolaşıma giriyorsa; psikolojiyi de toplumsal barış ve adalet mücadelesi için seferber etmenin yollarını araştırabiliriz. Bu araştırmanın, bir psikoloji yapma biçiminin tercihi olduğu kadar, aynı zamanda politik bir konumlanış olduğuna inanıyoruz.

Referanslar

- Adorno, T. W. (2007). *Minima Moralia*. (A. Doğukan, O. Koçak, çev.) Metis: İstanbul.
- Althusser, L. (2006). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. İthaki Yayınları.
- Arkonaç, S. A. (1999). *Psikolojide insan modelleri: Eski-yeni*. Alfa: İstanbul.
- De Waal, F. (2008). *İçimizdeki maymun*. Metis Yayınları.
- Fanon, F. (2008). *Black skins, white masks*. (R. Philcox, çev.) Grove Press: New York.
- Göç-Der. (2008). *Göç hikayeleri*. Göç-Der: İstanbul
- Gruen, A. (2006). *Empatinin yitimi: Kayıtsızlık politikası üzerine*. Çitlembik: İstanbul.
- Hook, D. (2005). A critical psychology of the postcolonial. *Theory & Psychology*, 15, sf. 475-503.
- Karakoçan, D. (2009, 23 Temmuz). *Çözüm aralığı ve empati ihtiyacı... Günlük Gazetesi*. <http://www.gunlukgazetesi.com/haber.asp?haberid=76966> adresinden ulaşılmıştır.
- Schultz D. P. & Schultz S. E. (2007) *Modern psikoloji tarihi*. Kaknüs: İstanbul.
- Tura, S. M. (2007). *Freud'dan Lacan'a psikanaliz*, Kanat: İstanbul.

Web sayfaları

Ertuğrul Günay'ın açıklamaları için:

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=254666>

Çiğdem Kağıtçıbaşı'nın yorumu için:

<http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/469997.asp>

Ahmet Türk'ün açıklamaları için:

<http://www.yuksekovahaber.com/haber/turk-esitsek-empati-kuralim-21601.htm>

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=5.10.2009&ArticleID=957652>

Emine Ayna'nın açıklamaları için:

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay&Date=&ArticleID=947560>

Tanımlarla Politikleşen Psikoloji: Öznellik Ve Politğin Psikolojikleştirilmesi

Barış Özgen Şensoy, Güneş Kayacı, Zeynep Gülüm, Baran Gürsel, İpek Demirok

Psikoloji, bilgisini oluştururken insana dair birtakım varsayımlara dayanır. Bu varsayımlar, çoğunlukla evrensel ve tarihten bağımsızmışçasına sunulsa da, tarihsel ve sosyal koşulların ürünü olarak ortaya çıkar ve toplumun şekillendirilmesinde kavramsal araçlar olarak dolaşıma girer. Bu kavramlar sıklıkla güç ve sömürü ilişkilerinin devam ettirilmesinde kullanılmakla beraber, bu ilişkilerden mağdur olanların lehine olacak bir düşünce için seferber edilmeye çalışılmış ve çeşitli şekillerde politik bağlarla ilişkilendirilmiştir. Psikolojik bir kavram olarak düşünülen ve çalışılan empati bu çerçevede incelenerek, değişik politik bağlamlarda kazandığı anlamlar soruşturulacak ve psikolojinin eşitlikçi bir mücadele için bilgi üretme imkanları araştırılacaktır.

Psikolojiya Ku Bi Pênasan Polîtîze Dibe: Subjektîfî û Psikolojîkirina Polîtîkayê

Barış Özgen Şensoy, Güneş Kayacı, Zeynep Gülüm, Baran Gürsel, İpek Demirok

Psikolojî dema zanînên xwe çêdike, xwe li hin hîpotezan derbarê mirovan radigire. Ev hîpotez, bi piranî wekî gerdûnî û ji dîrokê azad dan pêşkêşkirin jî, wek berhema mercên dîrokî û civakî tîn holê û di şêwandina civatê de wekî amrazên têgînî dikevin pêş. Ew têgîn pirrî caran her çiqas di domandina têkiliyên hêzdarî û kolonyalist de tîn bikaranîn jî, ji bo pêkhatina fikrekê ku dê leha kesên ji van têkiliyan mexdûr bûn bibe hatin holê jî û bi awayên cihêreng bi pêwendiyên polîtîk re têkilî hat pê kirin. Empatî di vê çarçoveyê de wekî têgîniyeke psîkolojîk tê fikîrîn û li ser tê xebitîn were nîqaşkirin. Wateyên xwe yên ku di nav pêwendiyên cihêreng yên polîtîkayê de qezenc kirine bîn pirsîn û bo têkoşîneke wekhevîxwaz derfetên hilberandina zanîne bîn vekolîn.

Psychology Politicized with Definitions: Subjectivity and Psychologization of the Political

Barış Özgen Şensoy, Güneş Kayacı, Zeynep Gülüm, Baran Gürsel, İpek Demirok

In construction of its knowledge, psychology relies on a certain set of assumptions about humans. These assumptions are usually offered as if they are universal and independent from their historical context, although they are the products of historical and social conditions and they are circulated as conceptual instruments for societal regulation. These conceptualizations are frequently used to protect the hegemonic relations of power and exploitation. In this article, we have focused on these concepts in their context for the oppressed people of these relations. As a psychological concept, for example, empathy is analyzed in this framework, its meanings in different contexts are questioned and opportunities in struggle for an egalitarian society within the discipline of psychology are researched.

Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi?: Sosyal İnşacılıkta Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik Bir Tercih

---

Berk Efe Altınal

1995 yılında Loughborough Üniversitesinden Edwards, Potter ve Ashmore'un kaleme aldıkları "*Ölüm ve Mobilyalar; Retorik, Politika ve Rölativizme karşı Dip-çizgi Argümanları üzerine*" isimli makale, o güne kadar Sosyal İnşacı görüş içerisinde var olan bir ayrışmayı somut hale getirdi. Makale bir manifesto üslubuyla yazılmıştı; sert ve zaman zaman alaycı bir dille rölativizmi savunuyordu. Yayınlanır yayınlanmaz Sosyal İnşacılık içerisinde önemli bir tartışmaya yol açtı, bu makaleye destek veren pek çok makale yazıldığı gibi karşı çıkan da pek çok makale yazıldı. Bu epistemolojik ayrışmanın hem yöntemsel farklılıkları hem de politik sonuçları olacaktı.

Bu makalede yapmayı amaçladığım şey, iki seçenektен birisini ön plana çıkartıp savunmak değil, hem rölâivist anlatıyı hem de buna getirilen eleştirel realist cevapları karşılaştırmalı ve diyalektik olarak açıklamak ve bu epistemolojik tercihleri, ortaya çıkartmış oldukları politik, ahlaki ve yöntemsel sonuçlarla incelemek.

Bahsi geçen tartışma insanın gerçekliğe dair bilginin tamamına hâkim olduğunu veya olabileceğini iddia eden kaba bir realizm ile gerçeklikle ilgili hiçbir şeyi bilmediğimizi ya da bunu umursamamak gerektiğini iddia eden radikal rölâivist kutuplar arasında geçmiyor. Bahsi geçen realistler, gerçekliğin inşası fikrine uzak durmayan, öte yandan metnin ileri kısımlarında ayrıntıyla değineceğim dip-çizgilerin de korunması gerektiğini savunan kişiler (Parker, 1999); rölâivistler ise kendilerini ılımlı inşacılar, pragmatik pragmatistler ve metodolojik rölâivistler olarak tanımlıyorlar. (Edwards, Potter ve Ashmore, 1995)

Rölativizmin sosyal inşacı görüşle birlikte anılması, hatta rölâivist tarafın kendisini "inşacı" olarak anması (ve bu esnada realistlerin gerçekte inşacı olmadıklarını ima etmeleri) normal bir durum. Zira Sosyal İnşacılık, kendisini dayandırmakta olduğu post-yapısalcı ve post-modern kuramları kullanarak psikoloji biliminin katı pozitivist-empirist doğa bilimi olma hevesine eleştiriler getirmek ve bu bilimin "keşfettiği" ger-

çeklerin aslında sosyal olarak inşa edilen ve çoğunlukla iktidar odaklarının yararına olan bilgiler olduklarını göstermek üzere yola çıkmıştı.

Şimdi sırasıyla rölativist ve eleştirel realist argümanları inceleyeceğim.

Rölativistler

Söylem Analizi üzerine çalışmalar yapan pek çok araştırmacının ortak noktası, dilin şeffaf olduğunu ve bir araç olduğunu söyleyen katı realist görüşe karşı çıkıyor olmalarıdır. Sosyal İnşacı görüşe göre, biz gerçekliğin eksik ya da farklılaştırılmış bir görüntüsünü görmeyiz, gerçekliği bizzat gündelik konuşmaların içerisinde inşa ederiz. Bu anlayışa göre gerçeklik kolektif-sosyal bir üründür. Sosyal inşacılar, realist de olsalar, rölativist de olsalar bu konuda hemfikirdirler.

Rölativistleri diğerlerinden ayıran nokta ise “dip-çizgi argümanları” olarak adlandırılan ve gerçekliğin bir de “inşa edilmeyen”, metnin dışında hâli hazırda mevcut olan bir dip noktası olabileceğini iddia eden görüşü kökten reddetmeleridir.

Bu dip-çizgi argümanları iki farklı yapıya sahiptirler; ilki “mobilyalar” olarak adlandırılan *reddedilemez gerçeklikler* (sözelimi masanın, taşların, doğadaki nesnelere vs. gerçek olmaları), ikincisi ise “ölüm” olarak adlandırılan *reddedilmemesi gereken gerçeklikler* (sözelimi soykırımın, zulmün, yoksulluğun gerçek olmaları). Yani rölativizme yönelik ilk itiraz ontolojik, ikinci itiraz etik zeminde dile getirilmektedir.

Mobilyalar ve Ölüm

“Rölativistler gerçekliğin, doğrunun, bilişin, bilimsel bilginin, teknolojik gelişmelerin, sosyal yapının ve bunun gibi şeylerin sosyal inşasından bahsetmeye başladıklarında, realist rakipleri önünde sonunda masalara vurmaya başlıyorlar, Holocaust’u gündeme getiriyor, taşlardan, silahlardan, ölümden, sefaletten, masalardan ve sandalyelerden bahsetmeye başlıyorlar.” (Edwards, Ashmore & Potter, 1995, s 26).

Edwards, Ashmore ve Potter, *Ölüm ve Mobilyalar* (1995) isimli makalelerinde bu argümanları yapısökümüne uğratırlar. Realistler masaya vurarak ve oradan çıkan (ve bir konuşma olmayan) tak tak sesine dayanarak “Ne yani, şimdi masanın da mı gerçekliğini reddediyorsunuz?” diye sorarlar. Oysa rölativistlere göre bir masanın metnin dışında özel bir gerçekliği mevcut değildir. “Şizofreni” ne kadar gerçek ise “masa” da en fazla o kadar gerçektir. Bu, masanın maddi gerçekliğini reddettikleri anlamına gelmez. Rölativistler idealist değildirler. Masanın gerçekliğinin rölatif olduğunu söylemek, onun belli bir bağlam içerisinde (sözelimi realistlerle rölativistler arasında geçen bir tartışmada), dilin içerisinde ona “masa” ismi verildiği ve mesela kategorik olarak bir sandalyeden ya da bir sehpadan ayrıldığı için ayrı bir nesne olarak dilde yer bulduğunu söylemek demektir. Aynı madde bir marangoz tarafından üretimi sırasında, bir eskici tarafından satın alınması sırasında başka başka şekillerde inşa edilecektir. Dolayısıyla tartışılan şey masanın (ya da doğadaki herhangi başka bir somut nesnenin) maddi gerçekliğinin gerçekliği değildir.

Yapısökümüne uğratılan diğer dip-çizgi gerçeklik ise Ölüm başlığında ele alınan *reddedilmemesi gereken gerçeklikler* kategorisidir. Bu kategoride yer alan ve reddedilmemesi gerektiği söylenen gerçekler belli etik kaygılar uyandıran öğeler arasından seçilmekte. Sözelimi, rölativizme karşı çıkanlara göre, kadınların maruz kaldıkları eş dövme, klitoral sünnet, namus cinayetleri gibi olaylar, yoksulluk, ezilen, baskı altına alınan insanlar, savaş, cinayetler, katliamlar ve soykırımlar reddedilemez biçimde gerçektirler. Bunu dile getirenlerin amacı aslında rölativizmin ahlakî sorumluluklarından kaçtıklarını ve Feyerabendyan bir “her şey uyar” anlayışını temsil ettiklerini ima

etmektedir. Rölativistler, dünyada yaşanan bu tür kötü olaylara –işbirlikçi olmakla değil ancak- sessiz kalmakla suçlanmaktadır. Zira bir meselede taraf tutmak, belli bir fikrin doğruluğunu savunmaya başlamayı gerektirmektedir; bu da gerçekliğin rölatif olduğunu savunan ve tüm görüşlere eşit mesafede duran rölativist etiğin dışına çıkmak demek olmaz mı?

Rölativistler ise bu suçlamaya, kendilerinin realistlerden çok daha güçlü ses çıkarabileceklerini söyleyerek cevap veriyorlar. Rölativizm, artık hiçbir şeyin, inşa edilmeden, kurgulanmadan, değişmez bir şekilde doğru olmadığı bir dünya sunuyor. Buradaki tek gerçeklik, bilinen haliyle gerçeklik, o da belli bir inşaya ya da konsensüse dayanıyor. Sınırın nerede çizileceği belli değil; atom parçacıkları ile kayalar arasında ya da mobilyalarla faşizm arasındaki sınırlar göreceli. Böylece doğru sayılan her şey sorgulanabilir hale geliyor ve bu çok büyük bir güç.

Realistler ise belli bir çerçeveye sıkışmış kalmış ve kendi gerçeklik anlatıları haricinde kalan her şeyin yanlış olduğunu iddia eden –kutsal gerçekliklerine dokunulmasını isteyen, dindar- kişiler olarak görülüyorlar. Karşılıklarına hoşlanmadıkları ve eleştirmek istedikleri bir görüş çıktığı zaman ise bunlara karşı –ama daima karşı- en uygun araç olan rölativizmin araçlarını kullanıyorlar, ancak bu araçları sadece başka görüşlerin yanlışlıklarını(=gerçekdışlıklarını) ve kendi görüşlerinin hakikiliğini ispatlamak için kullanmaktalar.

Rölâativistler, kendilerinin *her şey uyar* diyen, ahlakî sorumluluktan kaçan ve hiçbir meselede taraf olamayan kişiler oldukları iddiasını kesinlikle reddediyorlar. Politik meselelerin, zamana ve sosyal ilişkilere dayalı olarak inşa edildiklerini söylemek bunların içerisinde belli bir taraf almayı imkânsız hale getirmiyor. Ya da çevremizde gerçek olarak bildiğimiz pek çok şeyin aslında kültürel olarak göreceli oldukları ve dilde inşa edildiklerini bilmek, o kültürün, o dilin içerisinde olmaktan bizi kurtarmıyor.

Elbette katliamlar, soykırımlar, zulümler, savaşlar *oluyor* ve elbette yargıçlar, katiller, hırsızlar, patronlar, yazarlar ve dedektifler *varlar* –diyor rölativistler- ancak unutmamak gerekiyor ki bunların hepsi dilde yaratılan kategoriler ve hepsi bu dilin kategorik sistemlerinin bir ürünü.

Söylemsel Analiz, Söylemsel Psikoloji, Söylemsel İnşacılık

Rölativizmden yola çıkarak oluşturulan bazı söylem analizi biçimleri vardır. Rölativistler, Eleştirel Psikologlardan farklı olarak makro düzeylerdeki iktidar ilişkileriyle ilgilenmezler.

Söylemsel İnşacılar, gazete yazıları, focus gruplar vs. gibi yöntemleri kullanmayı tercih etmemektedirler. Bunun yerine gündelik konuşmaları analiz etmeyi tercih ederler. Acil servis ile yapılan telefon konuşmaları, polis sorguları, terapi seansları önemli kaynaklardır (Potter & Hepburn, 2008).

Odaklanılan konu bu günlük konuşmalarda kullanılan yöntemler ve bu yöntemlerle ne yapıldığıdır. Söylenen şeyin somut gerçekliği değil ancak bu gerçekliğin nasıl inşa edildiğidir. Söylemsel Analiz, geleneksel sosyal psikolojinin temel kavramlarından *tutumların* yapışökümünü yapmış, bu kuramın hatalarını ortaya koymuştur. Bu konuda klasikleşmiş çalışmalardan biri olan ve her daim örnek olarak gösterilen çalışma Yeni Zelanda'da göçmenler ve yerliler hakkında ülkede yaşayan beyazlarla yapılan görüşmeleri içeren çalışmadır. Aynı konuşma içerisinde aynı kişinin bağlam değiştikçe farklı pozisyonlar aldığı ve örneğin birkaç dakika arayla son derece liberal ve son derece ırkçı ifadeleri dile getirebildiği görülmüştür (Wetherell & Potter, 1987).

Bu gibi çalışmalar, kişiliğin yerine kimlik kavramının, tutumların yerine ise pozisyon

alma kuramının savunulabilmesini sağlamış, post-yapısalcı bir sosyal psikolojiyi mümkün kılmıştır. Tüm bu katkıların ne kadar önemli olduğunu reddetmek imkânsızdır.

Söylemsel Psikoloji ise, psikolojinin kavramlarını yeniden değerlendirilmesi ve eleştirisi, psikolojinin ortaya çıkardığı kategorilerin gündelik konuşmalar içerisinde nasıl kullanıldığı ve özellikle bu psikolojik kategorilerle bu gündelik konuşmalarda ne yapıldığının incelenmesine odaklanır (Edwards, 2004). Sözgelimi Edwards'ın duygular üzerine yaptığı çalışma (1997) günlük konuşma alıntılarında insanların duygulara göndermeler yapmakla ne yaptıklarını incelemiştir.

Eleştirel Realistler

Ian Parker'a göre (1999) rölativizm, 70lerde sosyal bilimlerin dile dönüp dili incelemeleri, 80lerden itibaren söylem üzerinde çalışmaya başlamaları sırasında, özellikle iktidarın yararına bilgiler üreten pozitivist geleneksel psikolojinin kavramlarına getirdiği eleştirilerle ve bu zemini uğrattığı yapısökümü ile çok önemli bir iş yapmış, ileri bir adımın atılmasını sağlamıştır. Psikoloji biliminin kültürle ve ideolojiyle iç içeliğini ifşa etmiş, *gerçeğin keşfi* olduğu sanılan bilimin devasa bir inşa, bir anlatı olduğunu göstererek tüm ön kabullerin sorgulanmasını sağlamıştır.

Ancak bir yandan da, alandaki uygulamaları eleştiren kişilerin doğruluk-yanlılık *iddialarında* bulunmalarını engelleyen bir fikrin ortaya çıkmasının ve yaygınlaşmasının sorumlusudur. Çünkü rölativizme göre ortaya atılan her bir düşünce başka bir anlatı daha idi ve durum böyle olduğunda bu anlatılardan bazılarına uzak durmak, onlarla aramıza mesafe koymak için hiçbir geçerli sebep kalmıyordu. Rölativizm, metnin dışındaki bir gerçekliği reddettiğinden, bu anlatılardan herhangi birisinin *daha doğru* olduğunu söylemenin zemini ortadan kalkmıştı.

Parker (1999) bu soruna çözüm olarak salt rölativist bir bakış yerine eleştirel realist bir bakışı önerdi ve 'tarihsel misyonunu yerine getirmiş ve bizi ileriye taşımış ancak nihayetinde *burjuva demokrasininin fikir özgürlüğü saçmalığına* alet olmuş ve gerici hale gelmiş' rölativizmin bu eksikliklerini giderebilecek *ilerici görüşün* eleştirel realizm olduğunu ifade etti.

Eleştirel Realizm nedir?

Eleştirel Realizm, Bhaskar tarafından geliştirilen, kökenleri hem Kantçı görüşe hem de Marksizme dayanan bir epistemolojidir. Anglosakson akademik dünyasında itibarı yüksek olan bir felsefî görüştür. Temel faraziyesi gerçekliğin katmanlardan oluştuğudur. Düşüncenin bir ayağı Marx'a dayanmaktadır (Groff, 2008). Marx, *Kapital*'in üçüncü cildinde "Eğer ki gerçeklik gördüğümüz gibi olsaydı, bilim diye bir şeye gerek kalmazdı" demektedir. Gerçeğin salt görüldüğü gibi olmadığına ancak yine de dipte bir gerçekliğin *var* olduğuna işaret etmektedir. Kant'ın transandantal felsefesinde ise hem *a priori* hem de *a posteriori* formların varlığından söz edilir. Kendinde şeyi olduğu gibi algılamak imkânsızdır, ancak insan bunları sahip olduğu *a priori* kategorileri kullanarak (zaman ve mekânda) sıraya sokarak 'şey' hakkında bilgi edinir. Bhaskar'ın *a priori* formları nasıl ele aldığını ve Marksizm ile ilişkilerini anlatmak kısaca bir değinmenin haricinde bu makalenin sınırlarını aştığından daha fazla uzatmadan bu ekolün sosyal inşacılıktaki yansımalarını ele alacağım.

Eleştirel realizmi kullanan söylem analistleri, beklenileceği üzere, ekollerinin isimlerinin başına Eleştirel kelimesini eklemektedirler (Eleştirel Söylemsel Psikoloji, Eleştirel Söylem Çalışmaları vs.) ve dertleri genellikle iktidara, ezene, zulmedene karşı ezilenden, alternatif söylemden, mazlumdan yana olmaktır. Rölativistlere getirdikleri eleştiriler, mobilya argümanından doğru değil ölüm argümanından doğrudur. Rölativistlerin, aslında idealizme dönmek isteyen bir grup olmadıklarını kabul etmekte-

dirler. Ancak sorunsallaştırdıkları mesele rölativizmin politik-ahlakî zeminde yaratığı kaypaklıktır.

...eğer gerçek tamamıyla rölatif ise, belli başlı söylemlerle, dil oyunları ile ya da sosyal pratiklerle ilişkiliyse, adalet yoktur. Adaletsizliğin kurbanları ve adaletsizliği protesto edenler, muhtaç oldukları son ve çoğunlukla en güçlü silahlarından mahrum bırakılmıştır: gerçekte ne olduğunu anlatmak. (Geras, 1995; akt. Parker, 1999).

Eleştirel realizm, dilin sosyal gerçekliğimizi inşa ettiğini kabul eder; ancak bu inşalar maddi koşulların kısıtlamaları ve olasılıkları dâhilinde olabilir. Eleştirel realistlere göre, materyal pratikler, söylemsel pratiklerden bağımsız biçimde ontolojik anlamda vardırırlar ancak aynı zamanda onlarla ilişki içerisindedirler. Rölativist olmaksızın eleştirel realist olmanın getirisi, analizin söylemsel pratikleri göz önünde bulundurduğu kadar insanların maddi koşullarını da göz önünde bulundurabilmesine yol açan teorik imkanlardır (Sims-Schouten, Riley, Willig, 2007).

Parker, *Söylem Dinamikleri* isimli kitabında (1992) Marx'ın sözlerini neredeyse birebir kopyalayarak ne demek istediğini açıklamaktadır:

“Kapitalist ekonomide, sözgelimi, sanayi işçileri fiziksel olarak diğerleriyle çok vakit geçirecek biçimde konumlanmışlardır, bu sebeple kolektif eylemlerde bulunmaları akla yatkındır. Batılı ataerki toplumlarda kadınlar evde zaman geçirecek şekilde konumlanmışlardır, durum böyleyken kolektif eylemler anlamlı görünmez. Emperyalist yapılarda örgütlenmiş bir toplumda kurbanların ve ezilenlerin düşünme ve tepki verme biçimleri de birbirinden farklı olacaktır” (Parker, 1992; s.36).

Bu alıntıda da görüldüğü üzere, oluşan söylem (birlikte hareket etme ya da bireysel tepkiler geliştirme) fiziksel koşullardan doğrudan etkileniyor görülmektedir. Bu rölativist görüşten oldukça farklı bir görüştür.

Burada, rölativistlerin karikatürize ettiği gibi bir masaya vurmaktan ya da Batı kültürünün bir tabusu haline gelmiş Auschwitz'i yardıma çağırmaktan çok daha farklı bir tavır görülmektedir. Açıkça söylem pratiklerinde iktidar ilişkilerinin, -üstelik çoğunlukla Foucaultcu bir biçimde değil de Marksist biçimde ekonomik (elitlerin, burjuvazinin) sömürünün ortaya koyduğu iktidar ilişkilerinin- rölatif olarak inşa edilen gerçekliğe etkisi sorgulanmaktadır. Bu da metnin dışındaki bir gerçekliğe -dip-çizgi gerçeklere, maddi koşullara- işaret etmeye sebep olmaktadır.

Ölüm ve Mobilyalar makalesinde “kayalar da kültürel dir” deniyor. Bu söz eğer “kaya” kavramının bizim insan deneyimiyle oluşturduğumuz bir kategori olduğunu ima ediyorsa burada Eleştirel Realistlerin reddedeceği bir şey yoktur; ancak bu söz kayaların metnin dışında bir gerçekliğe sahip olmadığına referans veriyorsa o zaman realistler bu sözü şiddetle reddedeceklerdir.

Kısacası, eleştirel realistleri sosyal inşacı yapan şey gerçekliğin dilde inşa edilen boyutunu kabul etmeleri, realist yapan şey ise yaptıkları metin dışı maddi gerçeklik vurgusudur.

Çizgiler nerede?

Eleştirel realistler dip-çizgi argümanlarından bahsediyorlar, ancak bu dip-çizgilerin nereye çekileceğini hangi metotla belirledikleri bir tartışma konusu. Ölüm ve Mobilyalar kısmında yapı sökümüne uğratıldıkları üzere bu çizgiler masaların gerçek oldukları ya da Yahudi Soykırımının gerçekten de yaşandığı gibi yerlerden çekilemiyor. Kal-

di ki bunların oldukça kültürel-rölatif oldukları görülüyor. Yahudi Soykırımı batının güçlü bir tabusu, bunun bir dip-çizgi gerçeklik olduğunu söylemek, Türkiye’de *ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünden* söz etmeye benziyor. Ne de olsa, soykırımın yaşanıp yaşanmadığının nasıl tartışılabildiğini pratik olarak yaşayan, böylesi bir deneyimi olan bir toplumuz.

O halde bu dip-çizgi gerçekliklerinin hangileri olduğuna karar verebilecek bazı meşru zeminlere ihtiyacımız var. Sims-Schouten, Riley ve Willig’in 2007 yılında yaptıkları çalışma bu konuda önemli bir kılavuz oluşturuyor. Araştırma, çalışan kadınlar ve anelik üzerine yapılmış ve veri olarak hem konuşma metinleri hem de incelemenin yapıldığı İskandinav bölgesindeki kadınlık ve annelikle ilgili *söylem-üstü* veriler bir arada ele alınmış. Söylem-üstü gerçeklikler olarak ele alınan şeylerse üç kategoride belirleniyor; somutluk, maddi koşullar ve kurumsal iktidar:

“...eleştirel söylem analizinde ilk adım olarak somutluğun, maddiyatın ve kurumsal iktidarın dert edinilen konuyla ilgili literatürde nasıl yer aldığını incelemeyi öneriyoruz. Örneğin, somutlukla ilgili olarak daha az çocuk sahibi olan kadınların çalışan kadınlar olduklarını gösteren araştırmalar (Foster, Jackson, Thomas, Hunter, & Bennett, 1995); maddiyatla ilgili olarak çocuk bakımı imkanlarının eksikliğinin kadınların çalışmaya geri dönmelerini engelliyor olduğunu öne süren araştırmalar (Witherspoon & Prior, 1991); kurumsal iktidarla ilgili olarak da çocuk bakımını sosyal bir mesele olmaktan çıkarıp kişisel bir mesele haline getiren devlet politikalarının çocuk bakımını daha masraflı bir hale getiriyor olduğunu gösteren araştırmalar (Daniel & Ivatts, 1998).” (Sims-Schouten, Riley ve Willig, 2007: s.106) (Referanslar yazarlara aittir)

Bu tür bir yaklaşımda öne sürülen şey, fiziksel gerçekler, maddi koşullar ve kurumsal iktidarın, söylemlere indirgenemeyeceği, ancak bunların söylemleri şekillendiren söylem-üstü gerçeklikler olduğudur. Metnin dışında bir gerçeklik bulunmamaktadır şeklindeki rölativist iddiaya karşı çıkılmaktadır, metni etkileyen maddi gerçeklikler dikkate alınır. (Speer, 2000).

Ekolün içerisinde iki farklı araştırmacı iki farklı yönde denemeler yapıyor. Bunlardan birisi olan Ian Parker (2001), Lacan’ın dört söyleminin –efendi, üniversite, histerik ve analist söylemlerinin- Eleştirel Psikoloji’de kullanılabileceğini söylüyor. Diğeri ise Van Dijk, o ise kognitif süreçlere odaklanıyor. Bir yandan sosyal inşacı olup da bir yandan da nasıl kognisyondan ya da psikanalizden bahsedilebildiği uzun müddet zihnimi oyalayan ve cevaplar aradığım sorular olmuştur. Şimdi bu sorulara okumalarımın doğru bulabildiğim yanıtlara değineceğim.

Lacan kendisini hiçbir zaman bir Marksist olarak tanımlamadı. Ancak Althusser’e göre hem Marx, hem de Lacan özne ve gerçeklik ile ilgili aynı zeminde (ve Spinoza’dan etkilenerek) sözler söylemektedirler (Sarup, 2004).

Lacan, *Bilim ve Hakikat* isimli makalesinde maddi neden olarak fallik imleyen kurumunun “tarihsel maddecilik ile bağdaştığını” söyler (Chiesa, 2009). Eleştirel realizmin gerçekliğin katmanları olduğu faraziyesi, Lacan’ın imgesel ve simgesel düzen kuramlarına oldukça benzerdir. Lacan’a göre fiziksel ihtiyaçlar imgesel düzenden simgesel düzene geçişte yeni bir şekle bürünür. İmgesel düzen bebeğin henüz dille ilişki kurmadığı dönemde mevcuttur. Dilin öğrenilmesi ile beraber sembolik düzene geçilir. Kişi, hakikatle olan ilişkisini dil dolayımı ile kurduğundan, dil ile üst üste binen metaforlar oluşturduğundan en dipte yatan imgeye bir daha asla ulaşamaz. İmge ile imleyen arasında daima bir gedik olacaktır. Eksiklik (hiç doyurulamayan arzu) fallus ile sembolleştirilir ve tüm bir hayat ona ulaşmaya çalışmakla geçen umutsuz bir mücadelede. Diğer tüm istekler aslında bu eksiklikle (arzu ile) ilişkilidir. Ancak bu eksik-

lik, sembolik düzen dolayımı ile, dil dolayımı ile yaşantılanacaktır. Bu sebeple “ne arzu ederdingiz?” sorusu asla tam olarak cevaplanamayacaktır.

Bu anlayış tıpkı Marx’ın sosyal, politik ve entellektüel hayatın, üretim biçimince belirlenen maddi yaşam koşulları dolayımı ile ortaya çıktığı ve ancak maddi gerçekliklerdeki değişimler ile dönüşmekte oldukları fikri ile benzerlik gösterir. Tüm kültürel yapılar temelde ekonomik alt yapının (yani fiziksel gereksinimlerin nasıl karşılanacağına) üstüne inşa edilmiştir.

“Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, aralarında, zorunlu, kendi iradelerine bağlı olmayan belirli ilişkiler kurarlar; bu üretim ilişkileri, onların maddi üretici güçlerinin belirli bir gelişme derecesine tekabül eder. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun iktisadi yapısını, belirli toplumsal bilinç şekillerine tekabül eden bir hukuki ve siyasal üstyapının üzerinde yükseldiği somut temeli oluşturur. Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak toplumsal, siyasal ve entellektüel hayat sürecini koşullandırır. İnsanların varlığını belirleyen şey, bilinçleri değildir; tam tersine, onların bilincini belirleyen, toplumsal varlıklarıdır.” (Marx, 1979: s24)

Chris Harman (2007), sınıflı toplumun ve kapitalist düzenin tam da bu şekilde dip-te yatan insanın fiziksel ihtiyaçlarını karşılamasına dair inşa edilmiş birer metafor olduklarını öne sürer. Marksist teoride bu yapılara üst yapı denilir.

Böylece Lacan’ın imgesel ve simgesel düzenleri ile Marx’ın altyapı-üstyapı kuramı eleştirel realizmde aynı zemine oturtulmaktadır. Ahlak gibi kurumlara dayanarak yapılan tartışmalar, sözgelimi neyin iyi olduğunu tartışmak, aslında gerçekliği tartışmaktır.

“Lacan, söylemin konuşmaya ve yazıya indirgenemeyeceğini açıkça ifade eder. Ona göre söylem, ‘konuşmanın ötesine geçen zorunlu bir yapı’dır ve ‘belli temel ilişkilere yerleşiktir’. Bu temel ilişkilerin dilde muhteva edildiğini ancak bundan daha geniş olduklarını ve etkili konuşmaların ötesinde olduklarını dile getirir” (Parker, 2001).

Ayrıca Lacan bizzat kendisi ego psikolojisine, ABD’den yayılan psikanalize karşı güçlü eleştirilerde bulunmuş birisidir ve Üniversite Söylemi gibi kendi teorisinde bulunan öğeler psikoloji eleştirisi yapmak isteyenlere önemli araçlar sağlamaktadır (Rogers, 2009). Ancak unutulmaması gereken, psikanalizin verilerinden yararlanılırken bunların da birer sosyal inşa olarak ele alınmasının gerekliliğidir.

Van Dijk ise çalışmalarında kognitif yapılara yer vermektedir (1997, 2006, 2009). Onun kuramı (Eleştirel Söylem Çalışmaları) eleştirel realizmin hem Marksist hem de Kantçı ayağına gönderme yapar. Bir yandan toplumdaki baskın söylemin gücü elinde bulunduran elitlerin söylemi olduğunun altını çizen Van Dijk, öte yandan söylem ile ideoloji arasındaki bağın doğrudan bir bağ olmadığını ve bu bağın arasında bir de zihinsel süreçlerin, kognisyonun yer aldığını öne sürer. Bağlam, sosyal pratiklerin katılımcıların göreceli ve dinamik zihinsel temsillerinden oluşmaktadır. Durumun zihindeki temsili, bağlamı anlamayı, ona adapte olmayı ve söyleme katkı yapmayı sağlar. Bu çeşit bir tarif sosyal bağlam, söylem ve kognisyonu (zihni) bir araya getirebilmenin tek yoludur. Söylem-biliş-toplum üçgeninde klasik söylem analizi modelleri hep söylem yapılarına ve toplum yapılarına odaklanır. Bu söylenenlerin anlamı toplumun dışında bir söylemin ya da bilişin mümkün olabileceği değildir. Aksine, insanlar olarak dil kullanıcıları olduğumuzdan ve grup ve toplulukların üyeleri olduğumuzdan temsillerimiz de bu sosyal yapılardan doğru oluşur.

Sonuç: İssiz bir ormanda bir ağaç devrilirse...

Rölativistler ve Eleştirel Realistler geçen zaman içerisinde Sosyal İnşacılığın iki farklı temel dalı olarak ve elbette kendi içlerindeki bölünmelerle beraber farklı uygulamalar ve farklı alanlar geliştirdiler. Sosyal İnşacılığın bu iki farklı anlatısı bir daha uzlaşamaz biçimde birbirinden ayrılmış gibi görünüyor. Ancak hiçbir zaman ortaya çıkarttıkları veriler birbirleriyle çelişen ya da birbirlerini yalanlayan veriler değil. Eleştirel Söylem Analistleri ya da Eleştirel Söylemsel Psikoloji çalışanlar iktidar ilişkilerinin arkasındaki makro yapılarla ilgili önemli veriler sunarlarken, Rölativist Loughborough ekolü Konuşma Analizi yönteminden ödünç aldıkları kavramlarla mikro düzeyde çalışmalar yapıyor, gerçekliğin gündelik konuşmalarda nasıl inşa edildiklerine bakıyorlar.

Tartışma ve ayırım skolâstik ya da anlamsız değil, zira nesnel gerçekliğin sorunsallaştırılması veya tamamen söyleme atfedilip atfedilemeyeceği sorunu teorik bir sorun değil pratik bir sorun. Bu yüzden sorunun çözümü de ancak pratikte mevcut. Bu iki ekolün arasında seçim yapmak demek (i) nasıl bir yöntem kullanacağımıza, (ii) neyle ilgili sonuçlara ulaşacağımıza karar vermek demek aslında. Bu da araştırmaya başlarken hangi amaçlarla başladığımız, ne gibi politik ilgilerimizin olduğu ve aslında sorumuzun ne olduğuyla ilgili. Pratikteki bu sonuçları göz ardı ederek, “doğru” herhangi bir yöntemin olduğunu ya da iki yöntemden birini seçmenin “yanlış” olacağını söylemek gerçekten anlamsız olur. Her iki epistemolojik anlayış da kendi alanlarında farklı yöntemler geliştirmiş ve göz ardı edilemeyecek bilgiler üretmiştir.

“Bana kalırsa, inşacılığın (ve rölativizmin) sınavı, şu ayırmadan çıkıp da elimizi biraz (gerçek!) araştırma ile kirlettiğimiz zaman başlayacak.” diyor Speer “Özette, eğer inşacılık dansa davet idiye, artık dansa başlamanın zamanı!” (2000: s. 528)

Söylem Analizi henüz yolun başında olan devasa bir alan ve bu alanda farklı farklı ekollere ve çalışmalara her zaman yer var.

Referanslar

Burr, V (2004), *Social Constructionism*, London:Routledge

Chiesa, L (2009), Lacancı Hakikatin Marksist Maddecilik Olarak Olası Ele Alınmış Biçimini Önceleyen Düşünceler, *Mono Kurgusuz Labirent 2009 Yaz Lacan Sayısı (3:VI-VII; syf.551,562)*

Edwards, D. (1997), *Emotions, on M.Wetherel & S. Taylor's Book, Discourse Theory and Practice (p. 236-246)*, London: Sage Publications (2006)

Edwards, D. (2005), *Discursive Psychology, in K.L.Fitch & R.E. Sanders' The Handbook of Language and Social Interaction (p. 257-273) Erlbaum 2005*

Edwards, D.; Ashmore, M & Potter, J. (1995) Death and Furniture: The rhetoric, politics and theology of bottom line arguments against relativism, *History of the Human Sciences, 8*, 25-49.

Edwards, D.; Ashmore, M & Potter, J. (1999) Regulating criticism: some comments on an argumentative complex, *History of the Human Sciences, 12:4*, 79-88.

Gruff, R (2008), *Situating Critical Realism Philosophically, Department of Political Science St. Louis University*

Harman, C (2007), Dialectics of Morality, *International Socialist Journal, Issue 113*(January 2007)

Marx, K (1979), *Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı*, Sol Yayınları (çev. Sevim Belli)

McLennan, G (2001), 'Thus': reflections on Loughborough relativism, *History of the Human Sciences 2001; 14; 85*

Parker, I (1992), *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and individual Psychology*, London, Routledge (Online on Google Books Internet Preview)

Parker, I (1999) 'Critical psychology: critical links', *Annual Review of Critical Psychology, Vol. 1*, pp. 3-18 (ISSN: 1464-0538)

Parker, I. (1999) Against relativism in psychology, on balance, *History of the Human Sciences, 12:4*, 61-78.

Parker, I. (2001) 'Lacan, Psychology and the Discourse of the University', *Psychoanalytic Studies (issn: 1460-8952), 3, (1)*, pp. 67-77

Parker, I (2009), Critical Psychology and Revolutionary Marxism, *Theory & Psychology 2009; 19; 71*

Potter, J. & Hepburn, A., (2008) Discursive Constructionism, *In Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. (Eds). Handbook of constructionist research (pp. 275-293)*. New York: Guildford

Rogers, A. G. (2009) 'A Place for Lacan in Critical Psychology? Four Memos and a Gap', *Annual Review of Critical Psychology, 7*, pp. 5-15

Sarup, M (2004), *Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm*, Bilim ve Sanat Yayınları:İstanbul

Speer, S (2000), Let's Get Real? Feminism, Constructionism and the Realism/Relativism Debate, *Feminism & Psychology, 2000; 10; 519-530*

Van Dijk, T (1993), Principles of Critical Discourse Analysis, *on M.Wetherel & S. Taylor's Book, Discourse Theory and Practice (p. 300-317)*, London:Sage Publications (2006)

Van Dijk, T (1997), Cognitive context models and discourse, *In M. Stamenow (Ed.). Language Structure, Discourse and the Access to Consciousness . (pp. 189-226)*. Amsterdam: Benjamins, 1997

Van Dijk, T (2006), Discourse, context and cognition, *Discourse Studies, 8(1)*, 159-177, 2006.

Van Dijk, T (2009), Critical Discourse Studies; A sociocognitive Approach, *In Ruth Wodak & Michael Meyer (Eds.), Methods of critical discourse analysis. (pp. 62-85)*. London: Sage, 2009

Wetherell, M. (2006), Debates in Discourse Research, *on M.Wetherel & S. Taylor's Book, Discourse Theory and Practice (p. 380-399)*, London:Sage Publications

Willig, C (2007), Critical Realism in Discourse Analysis: A Presentation of a Systematic Method of Analysis Using Women's Talk of Motherhood, Childcare and Female Employment as an Example, *Theory & Psychology 2007; 17; 101*

Rölativizm mi, Eleştirel Realizm mi?: Sosyal İnşacılıkta Yöntemsel ve Politik Sonuçları Olan Epistemolojik bir Tercih*Berk Efe Altınal*

Sosyal İnşacı psikoloji içerisindeki önemli bir ayrışma Rölativizm ile Eleştirel Realizm yaklaşımları arasındaki ayrışmadır. İki yaklaşım arasındaki ayrım, 'dip çizgi'nin yani sözün inşasından önce var olan bir gerçekliğin olup olmadığına dair farklı görüşleridir. Eleştirel realizm, dilin sosyal gerçekliğimizi inşa ettiğini kabul eder; ancak bu inşalar maddi koşulların kısıtlamaları ve olasılıkları dâhilinde olabilir. Rölativistler ise bu görüşe karşı çıkarlar, bu gerçekliklerin de dilde yaratılan kategoriler ve hepsinin dilin kategorik sistemlerinin ürünü olduğunu söylerler. Bu yazıda bu ayrışmanın taraflarından birini ön plana çıkarıp savunmak yerine iki yaklaşımı epistemolojik duruşları ve bu duruşun getirdiği politik, ahlaki ve yöntemsel sonuçları açısından inceledim. Ardından her bir yaklaşımı temsil eden kuramcılarının kendi analizlerinde ne gibi yöntemler kullandıklarına değindim.

Rolatîvîzm an Realîzma Rexneyî?: Tercîheke Epîstemolojîk a ku di "Konstraktîvîzma Civakî" de Xwedî Encamên Polîtîk û Metodîk e.*Berk Efe Altınal*

Di nava psîkolojiya sosyo-konstraktîvîzmê de cudatiyeke girîng di navbera nêrinên Rolatîvîzm û Realîzma Rexneyî de heye. Ev cudatî di derbarê "xêza kûr", ango beriya avakirina gotinê rastînek hebû an tûnebû de dîtînen cihêreng e. Realîzma rexneyî qeubul dike ku rastîna civakî zimên ava kiriye, lêbelê dibe ku ev avakirin di nava zêfanî û kêmasiyên mercên madî de bibin. Rolatîvist jî li dijî vê nêrinê dibin û dibêjin ku ev rastî jî kategoriyên ku nav zimên tên afirandin in û ev bi tevahî jî berhema sistemên kategorîk ên zimên in. Di vê nivîsê de li şûna ku ji wan nêrinan bi tenê yekê wan derxînim pêş û vê biparêzim de, min her du nêrin li gorî helwestên wan yê epîstîmolojîk û encamên polîtîk, etîk û metodîk ên ku bi rêya van helwestan hatin holê vekoland. Dûre jî ez li ser teorîsyenên ku temsîlî van her nêrinê dikin di analîzên xwe de metodên çawa bi kar anîne sekinîm.

Relativism or Critical Realism?*Berk Efe Altınal*

An important debate in Social Constructionist psychology is the debate between the Relativists and the Critical Realists. Whether or not there is a reality which is not constructed through language is one of the central points of this debate. The argument for critical realism accepts that our social reality is constructed by language; but that construction would only happen under the certain limitations of the material conditions and certain possibilities. However, relativists disagree with this argument and they counter that the social realities are constructed by the categories in language. In this article, I have not defended or promoted one of the approaches, but instead I have tried to focus on the epistemological positions and the political, ethical and methodological implications of these positions. The arguments of leading researchers in this debate and their analytical methods are reviewed.

“Meslek Yasası“ Ahirete İntikal Eder mi?

Kâmuran Kızlak

Lâfi uzatmamak için başlığa cevabımı hemen vereyim ki nedenine ve nasılına ilişkin sözlerimi ilerleyen bölümlerde rahatça edebileyim: Eder, Psikoloji camiası bilimsel ve entelektüel çalışmalarına bu derece üst düzey bir “ülkesine yabancılaşma” hali, “steril akademisyen” ürkekliği ve aldırmaçlığı ile devam ederlerse kanımca ahiret’in ötesine bile intikal eder.

Velev ki ben yanıldım ve devlet erkânının ve yasa koyucuların aklından aşağıdaki gibi bir takım düşünceler geçti:

“Demokrasi ‘örgütlü toplum’ demektir ve bu meyanda ‘Demokratik Kitle Örgütleri (Sivil Toplum Örgütleri –STÖ) demokrasilerin bir nevi toplum içine uzanan kökleridir, yaşamsal organlarıdır. Bir ülkenin ne kadar demokratik olduğunu anlayabilmenin en kestirme yolu o toplumun ne kadar örgütlü olduğu, STÖ’lerinin siyasal iktidarlar üzerinde ne kadar baskı grubu oluşturabildiği ve yönetimi paylaşabildiğine bakmaktır (...) Demokratik ülkelerde her şey yasaya tabidir, yasadışı iş olmaz...”

Benim iyi tanıdığımı düşündüğüm ve o yüzden de bir türlü yıldızımın barışmadığı devlet ve bugüne kadar gördüğümüz siyasi iktidarların aklından böyle düşünceler samimi olarak kolay kolay geçmez. Bu türden zararlı hayaller ancak benim gibilerin aklına düşer. Yine de biraz iyimser olalım ve varsayalım ki böyle düşündüler ve bir “Psikologlar Meslek Yasası” çıkardılar.

Korkarım ortaya öyle bir yasa çıkar ki “biz ne yaptıkta başımıza böyle bir yasa sardık” dedirtebilir ve bir yirmi beş yıl da o yasadaki kurtulmanın mücadelesiyle geçer. Demokrasi standartları ve kurumları yerli yerine oturmuş bir İskandinav ülkesinde yaşamadığımızı göre, böyle bir sonuç benim için sürpriz olmaz.

Bu memlekette devletin “sivil toplum kurumları”na dair işleri bir örgütü mümkün olduğunca yetkisiz bırakmak ve devletin denetimi altında nefes almasını zorlaştırmak/ etkisizleştirmek niyetiyle yürüdüğünden, ortaya bahsettiğim gibi bir sonuç çıkarsa bu hiç yadırganmamalı. Söz konusu olan kurum eğer yarı-resmi sayılabilecek bir meslek örgütüyse, o zaman durum daha da ciddi demektir.

***

Devlet bizi tan eyleme...

Geçen yirmi beş yılda (belki de fazlası) yasa koyucu zevata meramımızı onlarca defa anlatmamıza rağmen, bir türlü bizi anlamadıkları ve hakkımızı teslim etmedikleri için ne kadar kızsak, bir daha oy vermesek, boykot etsek ve hatta aleyhlerine çalışsak bile yeridir.

Aslında bence en iyisi, bu adamları topluca gidip “Anıtkabir”e şikâyet etmek.

Ulu Önder’in gösterdiği yolda ilerleyen, lâik, yüzü batıya dönük, çağdaşlığın mutlaka “batı kültürü” demek olduğunu gayet iyi bilen -ve o yüzden kendini bir türlü memleketine ait hissedemeyen -“modern Cumhuriyet yurttaşı” Psikologlar olarak yapmamız gereken budur.

Onun işaret ettiği Batıcılığı ve tabi ki çağdaşlık istidadını kişiliğimizin bir parçası haline getirdiğimizi yaptığımız araştırmalarla ve yayınlarla zaten göstermiş durumdayız. Benim master tezim de dâhil olmak üzere, yaptığımız araştırmaların neredeyse tamamı batıda yapılan çalışmaları esas alarak ve onları test etmek için yapılan işler. Tabi ki bunlar bilimin “evrensel doğası” yüzünden oluyor, bilmiyor değilim. Nedendir bilmem, o “doğa”nın yerkürenin batı dışındaki başka bir tarafıyla sanki pek alâkası yokmuş gibi görünüyor. Biz farkında olmadan bilim de batının bir tür ihraç ürünü falan mı oldu nedir.

İşi insanı anlamak olan bir mesleğin uleması ve ileri gelenleri nasıl olur da yaşadığı ülkeye, onun gerçeklerine, sorunlarına bu kadar bigâne kalır ve anlamaktan uzak olur, anlaşılır gibi değil.

Muhtemelen Ulu Önder’in işaret ettiği yolda hızlı gidip fazla batılılaştıkları içindir, on-dandır. Gündüz Vassaf Hocanın daha veciz bir şekilde ifade ettiği gibi “Batı yayınlarını takip ede ede galiba memleket gerçeklerinden de kopmuşlar.” (1)

Gündüz Hoca’nın yaptığı da iş hani. Vietnam (bu yakınlarda Irak) savaşından dönen Amerikan askerlerinin yaşadığı “Post Travmatik Stres Bozukluğu” üzerine yapılan araştırmaları okumak ve öğrencilere aktarmak varken, kalkıp Diyarbakır, Mamak gibi insanlık suçu işlenen 12 Eylül cezaevlerinde yatanların yaşadıkları travmaları ya da memlekette yirmi beş yıldır yaşanan acının yol açtığı travmaları, öfkeleri, korkuları bir ucundan bile olsa tutup araştırmak Psikoloji ulemasına yakışır mı hiç?

Veya Amerika’da “siyah ırk” ve “Hispanik”lere yapılan ayrımcılıklar hakkındaki araştırmaları okuyup bilgi dağarcığına istiflemek varken, bizim memlekette herkesin gözü önünde yaşanan aynı minvaldeki durum hakkında biraz kafa yormak, üzerine iki lâf edilebilecek çapta bir araştırma yapmak Psikoloji ulemasını (ve tabi ki camiayı) neden ilgilendirsin ki? (Bir iki istisna çalışma olduğunu Eleştirel Psikoloji Bülteninden öğrendim –dolayısıyla, söz meclisten dışarı.)

Bu da soru mu yani şimdi, elbette ki ilgilendirmez. Böyle yakıcı mevzularla ilgilenme-

yi bizim “steril ulema” ve camianın ileri gelenleri zül kabul ederler. Asıl olan “steril bilim” yapmak veya çeviri kitaplar yayınlamaktır (test standardizasyonu işini de unutmayalım tabi ki). Bahsettiğim türden “aykırı” işlere “elitler” değil bizim gibi “avam” ve destursuzlar kafa yorar. O da zaten bilimden sayılmaz.

Ulema ve mesleğin ileri gelenleri de kalkıp politik kokular yayan ve üstlerine vazife olmayan böyle işlerle uğraşırlarsa, o zaman “elit Bilim insanı” ile “avam”ı nasıl ayıracağız, değil mi ama?

İnsanın aklına “bu kadar sıkı ‘bilim adamlığı’ ve ‘elitlik’ iddiasında olanların, durmadan çeviriler yapmak yerine, neden çevirdikleri o kitaplar kalitesinde bile olsa ‘özgün’ bir eser ortaya koymadıkları” sorusu takılmıyor değil hani. Bunca yıllık dirsek çürütme ve bu kadar araştırma yüz ağartıcı ürünler olarak çoktan ortaya çıkmalıydı.

Nedense, yazının burasında durup dururken aklıma Anti-psikiyatri akımının öncülerinden İskoç Psikiyatrist Ronald D. Laing’in* “Mistifikasyon” hakkında söyledikleri geldi. Kişisel gözlemlerinden-deneyimlerinden süzdüğü bilgileri “savunma mekanizmaları” gibi kısıtlayıcı literatür bilgileri ile ifade etmek yerine daha doğrudan ve oto-sansüre takılmadan söyleyen bu “aykırı” alim bu konuda mealen şöyle bir şeyler söylüyor: “Mistifikasyon, her hangi bir durumun veya konunun bir mantık çerçevesinde çarpıtılarak yorumlanması ve gerçeğin bulanıklaştırılmasıyla ortaya çıkan bir kafa karışıklığı, zihin bulanıklığı halidir.” (2)

Umarım bu yazıyı okuyanların aklından “ne yani bizim ulemanın ve camianın ileri gelenlerinin de kendi durumlarına ve yaptıkları işlere ilişkin bir “Mistifikasyon” yaptığını mı ima ediyorsun?” gibi düşünceler geçmez.

*Bir not: Bu dâhinin adını ne lisans ne de yüksek lisans eğitimim sırasında ulemadan hiç duymadım. Daha sonraları kendi okumalarım sırasında keşfettim. Kimse bize Dr. Laing okunmadan ne anti-Psikiyatri, ne de Varoluşçu Psikoloji tam anlaşılabilir demedi.

Yukarıda bahsettiğim minvaldeki “riskli” konulara, bu memleketin aydını/entelektüeli olmanın gereği ve sorumluluğu olarak, bu zamana kadar hep Psikiyatri camiası el attı. O yüzden de onların ciddiye alınmasında ve sözlerinin geçmesinde garipsenecek bir şey yok.

Bizim camiaya da “neden meslek yaşamızı çıkarmıyorsunuz, bizi neden ciddiye almıyorsunuz, Psikiyatrist’ler yasa çalışmamıza nasıl oluyor da durmadan taş koyabiliyorlar, bak nümeyiş yaparız ha!” mealinde sızlanmak kalmış gibi görünüyor.

Camiada, özellikle ulemeda, görülen “steril bilim adamlığı” kılıfına bürünmüş “ürkekliğin” devletin hışmına uğramaktan çekinmekle alâkalı olduğunu sanıyorum. O yüzden suyu bulandıracak şeyler yapmamaya ve parmaklarının ucuna basarak yürümeğe de özen gösterirler.

Tabi ki “yadırgayıcı-küçümseyici bakış” biçimindeki camia içi mahalle baskısının da farkındayım ve bunun, biraz farklı şeyler yapma niyeti olanlar varsa bile, onların üstünde sinsi bir baskı oluşturduğunu düşünüyorum.

Bir diğer ve kanımca en önemli sebep, devlet sahipliği iddiasındaki çatık kaşlıların “pseudo ideoloji”si “Kemalizm” ile olan sıkı gönül bağları. Ulemeda gördüğüm bu “entelektüel derinliğe” onbeş yıl kadar önce Psikoloji camiası arasında dolaşırken bir anlam veremedim, bugün de veremiyorum.

***

Bizi anlamıyorsun devlet-i âli

“Balina avcılığının tanzimi hakkında” bir uluslararası yasayı bile meclisten geçiren yasa koyucular bir “Psikologlar Meslek Yasası” çıkarmakta neden sürekli ayak sürür dururlar, bir türlü anlamam.

Bırakın karasularımızı, çevremizdeki denizlerde bile bulunmayan bir balığın avlanmasını yasaklayacak kadar feraset sahibi olan devlet büyükleri bunca yıldır derdini anlatmaya çalışan Psikologların meramını neden anlamazlar acaba?

Şimdi gidip “neden bizi bir türlü anlamıyorsunuz, varlığımızı hissettirmek ve sesimizi duyurmak için ne yapmamız lazım?” desek, “Psikolog kimdir, tam olarak ne iş yapar, Psikiyatır’dan farkı nedir?” gibi cahilce sorularla belki de yüzüncü kez karşılaşma olasılığı korkarım oldukça yüksek.

Hatta, “memlekette bunca şey olurken, bir alt üst oluş yaşanırken tüm bu olup bitenler hakkında sizden neden iki satır bir şey duymadık? Bu konularda yaptığınız araştırmalar, hazırladığınız raporlar, düzenlediğiniz konferanslar neler?” gibi iğneleyici ve fazlasıyla can sıkıcı sorular duymak da olası.

Ben yine de böyle sorularla karşılaşma olasılığının az olduğu kanaatindeyim. Zira, bizim devlet erkânı ve sistem politikacıları nazarında etliye sütlüye karışmayan, gözünün önüne olan bitene “hay Allah, ben nasıl da fark etmedim?” diyenler ve tam da “devlet” gözüyle görenler makbuldür. Fakat işin kötü tarafı şu ki; bu makbul kabul ettiklerini ciddiye almazlar.

Kalkıp adamlara bilimin ne ve nasıl bir şey olduğu, Psikoloji camiasının bazı önemli bilimsel araştırmalara kafa yormak ve bir yolunu bulup onları yurtdışı dergilerde yayınlamakla meşgul olduğunu anlatmak kanımca zaman israfından başka bir şey olmaz. Çünkü bunlar onları ne ilgilendirir, ne de anlamaya çalışırlar.

Araştırmaları yapanların çoğunun bile ne yaptığını pek anlayamadığı, bütünsel bilgiyle bağlantısını kurmakta zorlandığı, belki de ipin ucunu kaçırdığı o fazlasıyla ayrıntıyla dalmış araştırmalar onları niye ilgilendirsin ki?

Psikoloji bilimi ve Psikologlar hakkında biraz fikir sahibi olmaları için Muzaffer Şerif’in ismini hatırlatmak ve onun çalışmalarından bahsetmek belki yardımcı olabilir. Lâkin, devlet nazarında “makbul” adamlar sınıfında olmadığından, en iyisi savunamayacağımız ve gurur duyarak sahip çıkamayacağımız bir dâhinin ismini hiç anmamak. Kendi aramızda anısını her daim yâd ediyormuş ve kendisine derin bir minnet hissi besliyormuş gibi yapmak sanırım yeterli olur.

Keşke birileri çıksa ve hocanın “aydın/entelektüel olmanın sorumluluğunu hissettiğinden ve bilimsel disiplinini ülkesinde yaşananları anlamak için kullanmak istediğinden devletin şerrine uğradığını” anlatsa. Elbette çok iyi olur; ama bir devlet yetkilisi çıkıp “öyle olsa Kemalist-Atatürkçü olurdu” derse, işin içinde dilhun olmak da var.

Bu memleket bir iki tane Muzaffer Şerif gibi bilim adamı daha yetiştirebilse, Psikoloji camiası da onlara destek olabilse ve sahip çıkabilseydi, onların entelektüel ağırlıkları ve saygınlıkları vesilesiyle meslek yasası çıkmalı belki de kırk yıl olmuştu.

***

"Aaa Klinik Psikologa bak, hariçten gazel okuyor!"

Dernek ve Psikoloji camiasından uzaklaşalı (bazı dostlar hariç) ve zamanımın çoğunu Uzak Doğu'da geçirmeye başlayalı on yıldan fazla oldu. Bu süre içinde ne dernek, ne meslek yasası, ne de bilimsel araştırma anlamında bir şey yapmadım. Bunca zaman içinde yaptığım tek şey okumak ve yazmak.

Kendimi bir-iki Amerikan veya İngiliz araştırmacısını izlemek gibi bir sıkıntıdan kurtardığım için de çok mutluyum. Şimdi dilediğim gibi okuyup, istediğim gibi yazıyorum. Edindiğim ve üzerine epeyce bir şeyler kattığım Klinik Psikoloji bilgilerimi de memlekette yayınlanan yazılarımda kullanıyorum. Hissettiğim iç huzuru ve mutluluk nedeniyle olsa gerek, bu arada belki de yirmi defa af çıkmasına rağmen, terk ettiğim bir doktora programına dönmek aklımın ucundan bile geçmedi.

Henüz camia ve dernekle ilişkimin olduğu zamanlarda, dernek efradının başarılı faaliyetlerine tanık olmadığımı söylersem haksızlık etmiş olurum. Kendileri açısından istikbal vadeden fakat benim nedense bir türlü bir pırıltı göremediğim "parlak beyinleri" heba olmasınlar diye master ve doktora programlarına, ellerindeki "araştırma projelerine" ve akademik kadrolara yerleştirmek gibi başarılı kolonileşme faaliyetlerinin hakkını teslim etmem gerekiyor.

Bu nevi kolonileşme faaliyetlerini ben geç fark edebildim. Sanırım o zamanlar epeyce olumlu düşünen, iyi niyetli bir adamdım ve dolayısıyla gözlerim baktığımı değil gönlümden geçeni görüyordu. Münafıklık ruhuma galiba sonradan girdi. Kōng Fū Zī (Konfüçyüs), Taoizm, Budizm gibi Uzak Doğu felsefelerine kafa yormak muhtemelen ben de aksi tesir yaptı.

Kolonileşme konusunda başarılı faaliyetlerde bulunan o dernek efradının meslek yasasını çıkartma başarısını da göstereceklerine dair derin ümidim vardı. Ben bu işi onlara havale etmiş olmanın rahatlığıyla, bir kenarda yan gelip yatmayı, bir zaman sonra da yolumu ayırarak basıp gitmeyi ve diğer mesleğime geri dönmeyi seçmiştim. Şimdi hatırladım, o zamanlar bir ucundan galiba ben de biraz tutmuştum.

Birkaç gün önce bir web sitesinde derneğin düzenlediği "Meslek İçi Eğitim Kursları"nda kolonileşmeden bahseden bir başka eleştiri yazısı okudum.(3) Bir meslek örgütünün özellikle bu türden eleştirilere muhatap olmasının o örgütün (ve dolayısıyla bir ölçüde mesleğin) istikbali açısından hiç hayra alamet olmadığını iyi bilirim. Mesleğin en hassas, duyarlı, en iyi dinleyen-anlayan kesimi oldukları rivayet edilen Klinikçilere yönelik bu eleştiri onlar için bir nevi "hassasiyet testi" yerine bile geçebilir. Bunca yıldır Klinikçilikten uzak biri olarak ben bile anlayabildiğime göre, onların anlamaması herhalde abes olur.

Bu anlattıklarımın sonra burada yazdıklarım bir nevi hariçten gazel okumak gibi anlaşılabilir, ne de olsa başımı alıp gitmiş bir adamım. Varsın isteyen öyle anlasın, ben öyle olmadığını biliyorum. Yazıyı okuyup bizim Ankara'daki öğrencilik dönemimizi hatırlayanlar çıkarsa, burada iki lâf etmeye hakkı olan az sayıdaki insanlardan biri olduğumu da teslim ederler herhalde.

***

Son söz niyetine...

Bu uzun yazı sanırım şöyle özetlenebilir:

Yukarıda yazının bir yerinde söz ettiğim gibi "ülkede bunca travma, bir alt üst oluş yaşanırken, bu ülkenin akademisyenleri, uzmanları vs olarak siz nasıl bir

sorumluluk hissettiniz ve bunun gereği olarak ne yaptınız ki şimdi meslek yasası istiyorsunuz?” sorusunu başkaları bize sorup mahcup etmeden, bizim kendimize sormamızın zamanı çoktan geldi, hatta geçti bile.

Yirmi beş-otuz yıldır savsaklanıp duran bir meslek yasası aslında bu sorunun örtük olarak sorulmasından başka bir şey değil. Şimdi bu soruyu duyma ve anlama zamanı.

Bu soruya vereceğimiz cevaplardan sonra meslek yasasını hak ettik mi diye düşünebiliriz. Kendi lehimize vereceğimiz cevapların çoğu beklentilerimizi, arzularımızı yansıtabileceği için pek bir anlamı olmayabilir. Malûm, savunma mekanizmaları insanın gerçeği değerlendirme yetisine zarar verir... O yüzden ciddi bir özeleştirme ve silkelenmeye ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bu yüzden de “Eleştirel Psikoloji”ye çok iş düşüyor.

Psikologlar Derneği bu haliyle maalesef mesleğin önünü tıkayan bir statüko kurumuna haline gelme tehlikesini taşıyor, hem de ciddi olarak. Tam da devlete karşı ağızını açıp gözünü yumması gereken bir konuda bile “idare-i maslahatçılığı” seçenlere benim bildiğim kadarıyla bu memlekette statükocu denir.

Şunu söylemeye çalışıyorum: İşi insan olanların “Çocuk İstismarı” hakkında yayınladıkları son bildiriye okuduktan sonra, bu kadar diplomatik, soğuk, boş lâfla dolu ve içinde insana dair bir şey bulunmayan o bildiriye bir diplomatik krizi örtbas etmek için acaba Dışişleri Bakanlığı falan mı yayınladı diye geçti aklımdan. Zira, bırakın Klinik psikologluğu-yani profesyonelliği, bir insan olarak sorumluları ve bu tür sorunlara yol açan koşulları teşhir etmekten özenle kaçınan öyle bir metin benim elimden çıkamazdı. Kazara çıksa bile, yaptığımdan dolayı uykularım kaçardı.

Sadede geleyim, elbette meslek yasası için faaliyetlere devam etmek, mücadelesini sürdürmek gerekiyor ama bir eski dostumun şu sözünü akıldan çıkarmadan:

“Bedava peynir sadece fare kapanında bulunur.”

Linkler ve Kaynaklar:

(1) <http://www.elestirelpsikoloji.org/eleps/eleps/toplumsalisle.html>

(2) Laing, R. D. (1997) *The Politics of Experience & The Bird of Paradise*. London: Routledge.

Laing, R. D. (2001) *The Divided Self - An Existential Study in Sanity & Madness*. Oxon: Routledge.

(3) <http://www.sosyalhaklar.org/haberler/Turk-Psikologlar-Derneği-Hakkındaki-Tespit-ve-Oneri-Raporu-ELEPS>

“Meslek Yasası” Ahirete İntikal Eder mi?

Kâmuran Kızlak

Psikoloji mesleği/Psikologlar’a dair bir yasal düzenleme çabası Türk Psikologlar Derneği için uzun bir hikayedir. Bununla birlikte, şu ana kadar tatmin edici bir sonucun ortaya çıktığını söylemek oldukça zor görünmektedir. Bunun için çeşitli nedenler bulunabilir veya ifade edilebilir. Aslında, gerekli faaliyetleri yürüten kişiler tarafından bu nedenler zaten ifade edildi. Bildiğim kadarıyla, belkide tüm psikologlar söz konusu yasal düzenlemenin yasa koyucular tarafında “bilinmeyen bir geleceğe” ertenlenmesinin (defalarca) nedenleri hakkındaki açıklamaları zaten duymuşlardır veya aşınadılar. Yani, açıklanan nedenleri burada tekrar anmaya gerek olmadığına inanıyorum. Benim düşünceme göre, Psikologların bu gerekli

yasal düzenlemeye sahip olma haklarının yasa koyucular tarafından gözardı edilmesinin nedenleri sözedilen nedenlerin ötesine gitmektedir. Bu yazıda, yasa koyucuların gözardı etmek-ertelemek için öne sürdükleri düşüncelerin Psikoloji camiasının ülkede yaşanan sorunlar/acı veren değişimlere-yaşantılara karşı sergiledikleri “steril tutumlar” ve bilimsel pratikleri olduğu ileri sürülmektedir.

“Qanûna Pîşeyê” Derbasî li Axiretî Dibe?

Kâmuran Kızlak

Ji bo Komeleya Psîkologên Tirk (Türk Psikologlar Derneği) hewldana çêkirina qanûnek di derbarê Pîşeya Psîkolojî/Psîkologan de çîrokeke dîr û direj e. Ligel vê, heya niha encameke baş û têr tije derketiye holê bê gotin jî rastî pirr zor e. Ji bo vê dibe ku gelek serdem bîn peydakirin an jî bîn îfadekirin. Ya rastî jî ew serdem ji hêla kesên ku xebatên hewceyî meşandin ve jixwe hatin îfadekirin. Weke ez dizanim, belkî hemû psîkologan di derbarê serdemên taloqkirina çêkirina vê qanûnê heya “pêşerejoke nediyar” de daxuyanî bihîstin an jî haya wan ji van a heye. Ji ber vê yekê hewce nake em wan serdeman ku hatine ravekirin, careke din jî li vir binên zimên. Li gorî fikra min, serdemên paşçavkirina xwedîbûna mafên psîkologan bo çêkirina vê qanûnê durî ji serdemên ku danin li ber çavên me ne. Di vê nivîsê de tê pêşniyazkirin ku ramanên ji aliyê qanûnçêkeran bo taloqkirin-paşçavkirinê hatin derpêşkirin “helwestên sterîl” û pratîkên zanîstî ne. Ew jî ji pîrsgirêkên welêt/guherîn û jiyanên biêş re ji hêla civata Psîkologan tîn nîşandan.

Shall “Professional Legislation” Pass to the Hereafter?

Kâmuran Kızlak

Struggling for a professional legislation for Psychologists is a long lasting story for Turkish Psychological Association. However, it seems very difficult to say that a satisfactory progress has achieved. Several reasons can be stated for this failure. In fact, several explanations have already been provided by the people who have carried out the necessary business for legislation. As far as I know, almost all Psychologists have already heard about explanations or are familiar with the stated reasons for suspending the so-called the legislation to the “unknown future” by the legislators (several times). I believe there is no need to mention the expressed reasons here once more. In my opinion, the reasons for disregarding the rights of Psychologists to have the necessary legislation go beyond the stated explanations. In this text, it is claimed that the most of the disregarding ideas expressed by legislators are closely associated with Psychological Society’s “sterile attitudes” and scientific practices towards the current social problems and painful changes happening in the country.

Eleştirel/Muhafif Bir Psikoloji Örgütüne İlişkin Tezler

Sertan Batur

Giriş

2008 yılının yaz aylarında düzenlenen Eleştirel Psikoloji Sempozyumu sonrasında yaşanan gelişmeler Türkiye’de ilk defa eleştirel ve muhafif yönelimli psikologları psikolojinin ve psikologların sorunlarına pratik çözümler bulmak üzere bir araya getirdi. Bu bir araya geliş, İstanbul ve Ankara’da düzenli toplantılarla ve tartışmalarla bir araya gelen psikologların ve psikoloji öğrencilerinin öncülüğünde bir süredir kurumsallaşma/dernekleşme yoluna girmiş durumda. Bu yazının amacı her şeyden önce böyle bir sürecin olası sıkıntılarına ve dinamiklerine işaret etmek.

Yazının amacı daha önce yaşanmış tartışmaları yeniden açarak bunlara açıklama getirmek yerine, tartışmaları meta düzeye taşıyarak, muhafif bir psikoloji örgütüne ilişkin düşünceleri dile getirmek. Dolayısıyla bu yazı pratiğe yönelik kimi „tehlikelerden“ bahsettiğinde şu ya da bu kişinin görüşünü ya da pozisyonunu değil, *genel olarak pozisyonları* tartışmayı amaçlıyor. Aynı zamanda yazı dilinde kullanılan “olmalıdır” tarzı ifadeler, yazarın düşünme ve tartışma sürecini kapattığı ve belli bir doğruyu bulduğu anlamına gelmemektedir. İfadenin bu şekilde kurulması yazarın sadece *şu an için* ulaştığı araştırma ve tartışma düzeyini yansıtır. Zaten metnin yazarı inanmaktadır ki, sürekli kendi pozisyonlarımızla tartışma halinde olmamız eleştirel bir yöntemin ilk kaçınılmaz kuralı olarak görünmektedir.

Yazı esas olarak üç birincil ve bunları oluşturan çok sayıda ikincil tezden oluşuyor. Tezler (özellikle birinci tez) her ne kadar oldukça soyut ve teorik düzlemde yazıldıysa da, dikkatli bir okuma burada anlatılanların pratikle doğrudan ilişkisinin farkına varacaktır.

Bu açıklamalar ışığında bir eleştirel/muhafif psikoloji örgütüne ilişkin tezlerimizi tartışmaya başlayabiliriz.

Tez 1: Mücadelenin ilk adımı analizdir

Gerek mesleki gerekse bilimsel/ideolojik mücadele olsun, dünyayı değiştirmeye yönelik her girişim önce onu tanımakla mümkündür. Marx'ın *Feuerbach Üzerine Tezler*'inin geniş bir tartışması bu yazının kapsamının dışında olsa da, dünyayı değiştirme etkinliğinin onu yorumlamayı dışlamadığı, tam tersine yorumun değiştirme etkinliğinin önkoşulu olduğu kabul edilecektir. Sorun bu yorumun, yani ilk analizin nasıl yapılacağı sorunudur.

Burada özellikle ekonomik indirgemeciliğin tehlikelerine dikkat çekmek gerekiyor. Toplumun sınıflara bölünmüşlüğü ve toplumsal sistemin bilimsel ve mesleki topluluklarda yeniden yansıtılması bilgisi sadece çok geniş bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla psikologların mesleki ya da bilimsel topluluk olarak içinde bulunduğumuz dünyadaki yerlerini analiz etmeye psikolojinin ve psikologların reel toplumsal üretim ve iktidar ilişkileri içinde kapsadıkları alanı analiz etmekle başlamak gerekir. Bu bize mesleki ve bilimsel mücadelenin dinamiklerini ve sınırlarını sunacaktır. Nasıl bir uçağı uçurabilmek için yerçekimi kanunundan haberdar olmak yeterli değilse, spesifik olarak belli bir bilimsel ya da mesleki mücadeleyi yürütmek için de toplumsal yaşamı anlamının yolunun sınıfsal yapıları çözümlenmesi gerektiğini ve tarihin sınıf savaşımı ile ilerlediğini söylemek yeterli olmayacaktır. Kapitalist toplum çoklu iktidar ilişkileriyle en yukarıdan en aşağıya kadar bütünsel bir ilişkiler sistemini ifade eder ve böylesi bir sistemi çözümlenmeye başlarken, çözümlenmeyi yapan öznenin öncelikle kendisinin bu sistem içinde kapladığı alanı tespit edebilmesi gerekir. Bu özne eğer bu sistemi değiştirme niyetini taşıyan bir psikologsa, bu durumda analizin ilk adımı psikolojinin ve psikologların mevcut sistem içindeki konumlarını tartışmak olmalıdır. Çünkü psikoloji tarihsiz bir disiplin değil, tarihin belli bir kesiminde (daha somut söylersek kapitalizmin emperyalist aşamaya ulaşmaya başladığı 19. Yüzyılın ikinci yarısında), kapitalist toplumun belli sorunsallarını ele almak ve çözümler üretmek üzere ortaya çıkmıştır. Bu sorunsallar kabaca iki başlık altında toplanabilir: 1. İş verimliliğinin artırılmasıyla ilgili *ekonomik, askeri ve idari problemler*, 2. Sınıflı toplumun değerler sisteminin, insan tasarımının ve normlarının yaratılmasıyla ilgili *arı ideolojik problemler*. Bunlardan ilkinin olgusal olarak gözlemek daha kolaydır. İkincisi daha üstü örtük bir şekilde, arka planda, teorik düzeyde yürür. Hiperaktivite'yi "tedavi etmek", bir yandan ortalama okul performansını, diğer yandan çalışan ailenin işten arta kalan zamanı ertesi gün verimli çalışabilmek için yorulmadan geçirmesi gibi iş verimliliğini arttırmak gibi bir temel amaç barındırır. Ancak bu çaba, kendi içinde bir insan tasarımı ve aynı zamanda bir "normal çocuk" kurgusunu da içerir. Üstelik eğitim sisteminin performansa endekslenmiş olmasını, rekabetin ve aslında her biri ünik olan öğrencilerin birbiriyle karşılaştırılmalarını hepimizin normal kabul etmesini bekler. "Hiperaktif" olarak etiketlenmiş çocuklara psikolojik müdahalenin eleştirisinde bu iki yandan sadece birine, yani salt ekonomik ya da salt ideolojik yana odaklanmak psikolojinin toplumsal bağlamının diğer kısmını göz ardı etmek anlamına gelir.

Bununla birlikte 1940'lı yılların ırkçılık tartışmalarında olduğu gibi, farklı ulusal toplulukların ya da farklı tarihsel dönemlerin norm sistemleri farklılıklar taşıyabilir ve tarihin belli bir kesiminde örneğin liberal teoriler, faşist teoriler karşısında ilerici hatta eleştirel bir görünüm alabilirler. Ancak burada da daha ilerici görünen teorinin ve öngördüğü pratiğin değerler sistemini sınıflı toplumun aktüel gereklerine göre yeniden düzenleme görevini yerine getirdiğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu yüzden de her tartışmayı somut tarihsel ve toplumsal bağlamı içinde ele almak, doğru bir analiz için ilk koşul olarak görülmektedir.

Bu tartışma bize kabaca şu sonucu verir: Psikologlar bir yandan birçok alanda ücretli sınıfın bir parçası, ama aynı zamanda da sınıflı sistemin devamının aracı durumundadırlar. Psikologların mevcut sınıflı toplum içindeki temel çelişkisini bu ikili pozisyon

ifade eder. Bir taraftan psikologların *kurtuluşu* ait oldukları ücretli *sınıfın kurtuluşuna* bağımlıdır, diğer yandan psikolog olarak kendi öz etkinlikleri sınıflı toplumun yeniden üretilmesini ve böylece kendi toplumsal konumlarının da yeniden üretilmesini sağlar. Bu içsel bağlantı ve çelişki açıkça görülmedikçe, psikologların sınıf konumlarından kaynaklı girişecekleri herhangi bir ekonomik ya da mesleki mücadele, sadece kendilerine verilen toplumsal görevlerini daha iyi yapmaları, yani sınıflı toplumun dolayısıyla kendi sınıf konumlarının da *daha iyi koşullarda* yeniden üretilmesi anlamına gelir.

Üstelik psikologlar sınıflı toplumu yeniden üretme işini sıklıkla belli bir iktidar konumu içinde yerine getirirler. Bu iktidar konumu sıklıkla onların kendi sınıfsal konumlarını ve öz çıkarlarını gerçekçi bir şekilde algılamalarının önüne geçer. Psikolojinin toplumsal-tarihsel bir analizinden ayrılmış, başka bir deyişle eleştirel bir teorik etkinlikten ayrılmış bir mesleki mücadele bu anlamda psikologların sınıflı toplum içinde kendilerine verilmiş iktidar konumlarını, bu iktidar ilişkilerinin dezavantajlı tarafında bulunan diğer işçiler ve ezilen gruplar aleyhinde güçlendirmeye yarar. Dolayısıyla psikologların mesleki mücadelesi, aynı zamanda psikolojiyi gerektiren sorunsallara karşı bir mücadeleyi gerekli kılar. Bu bize psikologların mücadelesinin salt sendikal/mesleki bir mücadele olamayacağını, bu mücadelenin hem mesleki hem bilimsel araştırma alanında sürdürülecek bir eleştirel psikoloji mücadelesi olması gerektiğini gösterir. Özel okuldaki kendi çalışma koşullarının iyileştirilmesi için mücadele veren bir psikolog, çıkarlarını hizmet vermeyi amaçladığı öğrencilerin ve öğrenci ailelerinin özel okul sistemine karşı olan çıkarlarıyla birleştirmedeği sürece, kazanacağı haklar sadece özel okul sisteminin daha nitelikli koşullarda işlemesi anlamına gelecektir. Böylece psikolog ister istemez sonuçta hizmet vermek istediği öğrencilerin ve öğrenci ailelerinin değil, onları yabancılaştıran özel okul sisteminin çıkarlarına hizmet etmiş olacaktır. Bu temel çelişkiyi vurgulamak ve psikologların sınıflı toplum içindeki çelişkili konumlarını sürekli olarak meslektaşlar için görünür kılmak, onların daha iyi çalışma koşulları için mücadelesinin ve nihayetinde sınıflı toplumsal sisteme karşı bütün çalışan sınıfların ve ezilen grupların ortak mücadelesinin ayrılmaz bir bileşeni olmak durumundadır. Bu anlamda Marx'a analogiyle denebilir ki, *psikologların kurtuluşu, toplumun psikolojiden kurtuluşuyla mümkündür*. Ancak giderek daha çok psikolog kendi toplumsal konumuyla ilgili özdüşünümsel bir konumlanış aldığı sürece, sistemin kendisini psikologlar üzerinden yeniden üretiş toplumsal olarak gözler önüne serilebilir, psikoloji üzerindeki mistik perde kaldırılabilir ve psikoloji bir disiplin olarak kurtuluşçu amaçlara bağlanabilir. Bu hem bir meslek dalı, hem de bir temel araştırma alanı olarak uzun süreli bir ideolojik mücadeleyi gerektirir. Bu ideolojik mücadele, psikolojinin tarihsel varoluşunu kavramak ve dolayısıyla sınıflı toplumun psikolojiye ve diğer toplumsal bilim disiplinlerine çizdiği sınırların ve ideolojik tasarımların ötesine geçmeli, disiplinler üstü bir kavrayışa önem vermeli ve mevcut psikolojiyi Hegelci anlamda aşmalıdır. Toplumun psikolojiden kurtuluşu ile vurgulanan şey bu *aşma* sürecidir. Bu aşma sürecini öz etkinliğine yansıtmadığı sürece, her politik girişim, istediği kadar sol bir söylem taşısrsa taşısın, objektif olarak sınıflı toplumun psikolojiye yüklediği görevleri yerine getirdiği ölçüde sistemi sürdürücü ve koruyucu bir işlev edinmiş olur. Türk Psikologlar Derneği'nin yönetici kademesindeki birçok bireyin *kişisel* olarak "solcu" politik tercihleri bulunmasına karşın, bir bütün olarak *kurumu* sınıflı topluma bağlayan bu özdüşünümselliğin reddedilmesi yani geleneksel pozisyonların pratikte savunulmasıdır.

İdeolojik ve teorik mücadeleye yapılan bu vurgu hiçbir şekilde pratik uygulamada alternatif arayışını ya da pratik sorunları çözmeye çalışmayı yadsımaz. Ancak pratikte atılan her adımın bu ideolojik-teorik bağlam içinde ele alınmasını içerir. Mesele ortadaki sorunlara çözüm aramak değil, sistemi eleştirinin merkezine almadan getirilen her çözümün sistem içinde bir istikrar yaratıyor gözükmesine karşın, bu istikrarın yanıltıcı olduğu ve toplumsal sorunların çözümlerinin psikolojik düzlemde değil, toplumsal düzlemde aranması gerekliliğidir. Üstelik geçici istikrarlar yarattığımızda so-

runların toplumsal karakterinin üzerinin örtülmesine de katkıda bulunmuş oluruz. “Hiperaktivite” örneğini düşündüğümüzde: “Hiperaktiviteyi” ilaçlarla “tedavi edip”, söz konusu çocukların daha yüksek okul başarısı yakalamalarını sağladığımızı varsaysak bile, bunu yaptığımızda çocukların rekabetçi okul sisteminde ya da erkek ege-men aile sisteminde yaşadıkları sorunları ortadan kaldırmış olmayız, sadece daha iyi rekabet edebilmelerini, ya da sisteme entegre olabilmelerini sağlamış, üstelik mevcut sistemin entegre olunması gereken bir sistem olarak normalleşmesine de katkıda bulunmuş oluruz vb. Dolayısıyla analize bağlamdan başlamak ve tartışmanın hareket noktası olarak şu ya da bu nedenle rekabetten ayrı düşmüş çocukları değil rekabetçi, otoriter, çocukların özneliğini hiçe sayan bir eğitim sistemini kabul etmek toplumsal sorunların toplumsal çözümü için de uygun yöntem olarak görülmektedir.

Bu ideolojik mücadele gerekliliği teorik ve pratik mücadelenin, yani araştırma ve uygulamanın diyalektik bir bütünlük içinde kavranmasını, teorinin pratikle ve pratiğin de sürekli pratikle sınanmasını gerektirir. Bu sınanma sürecinin metodolojik sorunları, bu yazının kapsamının dışında olmakla birlikte tartışılmayı hak eder.

Tez 2: Örgütlenme yavaş ama emin adımlarla gerçekleştirilmeli, kapsayıcı ve bütünleştirici olmalıdır.

Bu teorik arka planla birlikte örgütlenme sorunu zorlu ve uzun erimli bir süreci beraberinde getirecektir. *Uygulama ve araştırma* arasındaki ayrımın aşılmasına ve psikolojik araştırmanın toplumsal yararlılığın ön planda tutularak sürdürülmesine yönelik vurgu bu anlamda önem kazanır. Bu, örgütlenmenin amacıyla bağlantılıdır. Eğer örgütlenmenin amacı yukarıda belirtildiği gibi psikologların kapitalist üretim ve iktidar ilişkilerine *daha iyi koşullarda* katkıda bulunması değil de, toplumsal sistemle birlikte kendi bilinçlerini ve toplumsal konumlarını da değiştirmesiye, bu bir yandan hem uygulamadaki mesleki sorunların, hem de araştırmaya ilişkin teorik sorunların iyi kavranmasını ve doğru bir şekilde bir araya getirilmesini gerektirir. Akıldan çıkarılmaması gereken şey, *sistem dışı* bir psikolojinin olmadığı, dolayısıyla psikolojinin hangi alanıyla uğraşırlarsa uğraşsınlar, meslektaşların sistemi yeniden üretmek dışında bir seçeneklerinin olmadığıdır. Dolayısıyla psikolojinin şu ya da bu alanında çalışmak kimseye toplumsal konum itibarıyla bir üstünlük sağlamadığı gibi, daha aşağı bir konum da getirmez. Orduda çalışan bir psikologla, sokak çocuklarına yardım eden bir projede çalışan bir psikologun bu anlamda toplumsal konumları ve sınıfsal çıkarları onları bir araya getirir. Her ikisi de ücretli çalışmaktadır ve her ikisi de mevcut sistemde iş verimliliğini artırmak ve sistemin normlarını yeniden üretmek gibi işlevler yerine getirir. Bu saptama olumsuz bir anlam içermez. Tam tersine olumlu anlamda ortaklıklara ve sorunlara işaret eder. Bu yüzden örgütlenme sadece teorik olarak değil, pratikte de alandaki *bütün* meslektaşların kendi sorun ve toplumsal koşullarını ifade etme koşullarını garanti altına almak durumundadır. Yoksa örgütlenme çabasının mücadeleyi belli bir noktanın ötesine götürme şansı olmayacaktır. Bu nedenle örgütlenme *kapsayıcılığı ve şeffaflığı* ön plana almalı, her koşulda “dar grupçuluk” suçlamasından başışık kalabilmelidir.

Bu noktada psikologların mücadelesine ön ayak olmak isteyen örgütün *bilinç* götürme sorunuyla yeniden yüzleşmesi gerekir. Bilinç götürme, toplumsal üretim ve iktidar ilişkileri hakkında belli bir iç görüye ulaşmış insanlar topluluğunun bu iç görüyü *henüz bilinçlenmemiş* olanlara *öğretmesi* süreci değildir. İnsanlar arası ilişkiler “öğreten” ve “öğrenen” gibi biri aktif, diğeri pasif özne-nesne ilişkileri değildir. Bilinç götürme süreci, öncelikle *kendi* toplumsal konumunu, *kendi* toplumsal ilişkileri yeniden üretme etkinliğini çözümlenme çabasında olanların, bu çabalarını başkalarının da *kendi* konumlarıyla ilgili bilinçlenme süreçleriyle *bir araya getirmeleri*, kendi yaşadıkları süreçte edindikleri deneyimle diğerlerine *eşlik etmeleridir*. Bu eşlik etme süreci başkalarının çıkarlarını onlardan daha iyi bilme, ya da hazır bulunmuş bir doğruya onla-

rı yönlendirme süreci değil, diğerlerinin bilinçlenme sürecindeki deneyimlerinin de yardımıyla kendi konumunu daha iyi analiz edebilme sürecidir. Yani bir kolektif etkinliktir. *Bilinç kazanma süreci* sonu olmayan sürekli bir hareketi ifade eder ve eğer bu süreç belli bir aşamada donar ve henüz bu süreci kazanmamış olanlar üzerinde bir iktidara dönüşürse, bu aynı zamanda mevcut iktidar ilişkilerini pekiştiren ve dolayısıyla yeni bir bilinç kazanma sürecini gerektiren bir durumu ortaya çıkartır. Eğer muhalif bir örgüt kendisiyle bu özdüşünsel ilişkiyi kopartır ve sistem içinde yeni bir iktidar odağına dönüşürse, bu onu artık muhalif olmaktan çıkartacak ve kendini nasıl adlandırır adlandırır onu sistem içi iktidar ilişkilerini yeniden üreten bir aygıtla dönüştürecektir. Kapitalist sistemin en güçlü yanlarından biri kendine muhalif aygıtları kendi içinde özümseyebilmesidir.

Bu, pratikte şu anlama gelir: *Örgütlenme süreci uzun soluklu, kapsayıcı, güçlü bir teorik ve pratik zemin üzerinde duran, uygulamanın ve araştırmanın farklı sorunlarına ilişkin geniş bir bakış açısına sahip, meslektaşların deneyimlerinden öğrenmeye ve sürekli olarak onlarla birlikte, hem onların konumlarını hem de kendi konumunu tartışmaya, dolayısıyla değişmeye açık, taban demokrasisine dayalı ve çoğulcu bir örgütün oluşma süreci olmalıdır.* Atılacak adımların iyi düşünülmesi, diğer meslektaşlarda yaratacağı etkinin dikkate alınması gerekir. Meslektaşlar adına onların sorunlarının ve çıkarlarının ne olduğuna karar veren, bir anlamda “başkalarının yaşamlarının uzmanı” olma iddiası taşıyan bir örgüt, insanları pasif, etkinlikten uzak, sadece toplumsal ilişkilerin bir kurbanı olarak algılayan geleneksel psikolojinin sınırlarını aşamamış olacaktır. İnsanların sorunlarının, eylem olanaklarının ve onları şu ya da bu eylemde bulunmaya ya da bulunmamaya yönelten şeyin onlarla birlikte araştırılması ve bu deneyimin pratik eyleme yansıtılması geleneksel meslek örgütlerinin karşısına çok daha güçlü bir öz örgütle çıkılması anlamına gelir. Gerçekten dönüştürücü olan da ancak böyle bir örgüt olabilir.

Ancak kapsayıcılık aynı zamanda meslektaşlarla iletişimin iki yanına da sonuna kadar açık, doğru bir iletişim kanalı yaratabilmeyi gerektirir. Bunun biçimi bizi bu yazının üçüncü tezine getirir.

Tez 3: İçerik radikal, söylem yumuşak olmalı, eleştiri ve özeleştiri ön planda tutulmalıdır

Alana ve kendine yönelik düşünsel bir tutum, sistemin köklü bir değişikliğe uğraması yolundaki radikal amacı, bu değişiklik süreci içinde mümkün merteye çok meslektaşın etkin bir şekilde yer almasını sağlayacak ve onlara yeni yabancılaşma alanları yaratmadan, kendi öz eylem yeteneklerinin farkına varma, bilinçlerini ve etkinliklerini yeniden yapılandırma olanağı tanıyacak bir söylemle ve örgütlenme biçimiyle bütünleştiği sürece teoride kalmaya mahkûmdur. Bu, söylemde yumuşaklık, örgütlenmede esneklik, çoğulculuk ve aktif bir şekilde işleyen bir taban demokrasisi gerektirir. Hem bireyler olarak, hem de örgüt olarak *doğruyu bulmuş olmak* iddiasından uzak durmak ve diğer pozisyonları dikkate almak bu noktada büyük önem taşır.

Tek bir muhalif ve eleştirel konumun olmadığı, karmaşık toplumsal ilişkiler zincirinin farklı problemlerine vurgular yapan farklı eleştirel ve muhalif psikolojiler olduğunun göz önünde tutulması, bu farklı pozisyonların ortak bir eylem zemininde toplanması, en azından demokratik süreçlere aktif katılımlarının güvence altına alınması örgütün düşünsel ve pratik tartışmasının çok yönlü sürebilmesinin koşulu olarak görülmektedir. Bu sadece yönetmeliklerle sağlanacak yönetsel bir sorumluluk değil, örgütün yabancılaştırıcı etkisini minimuma indirmeyi hedefleyen bütün bireylerin temel tutumu olmak durumundadır. Eğer konuşma hakkı formel olarak tanınıp, şu ya da bu üyenin söyleminde gizli bulunan şiddetle, ya da mevcut toplumsal iktidar ilişkilerinin ezilenlerde yarattığı psişik durumların dikkate alınmamasıyla işlemez hale getiriliyorsa, böylesi bir haktan bahsetmek mümkün değildir. Dolayısıyla örgütün savunma

mekanizmalarının eleştiriye değil, eleştiriye engelleyecek tutumları önlemeyi hedeflemesi gerekir. Farklı muhalif konumları bile bir araya getiremeyen bir örgütün yukarıda bahsedilen, bütün bir uygulama ve araştırma alanını toplumla birlikte dönüştürme amacına bir parça bile olsun yaklaşamayacağı kabul edilmelidir.

Bu aynı zamanda geleneksel ya da anaakım psikolojiyle ilişkilerin nasıl olacağı sorusuna verilmiş bir yanıtı da içinde barındırır. Geleneksel psikoloji kendisini uygulayan insanların isteği ve iradesi dışında meslek içi belli iktidar biçimleri yaratır. Bu iktidar biçimleri alana yönelik toplumsal bir eleştiri yaygınlaşmadığı sürece, diğer toplumsal süreçlerden de beslenerek meşru bir konumda bulunur. Bu meşruiyet ortadan kaldırılmadan bu iktidar tutumlarına saldırmak ya da hatta bu iktidar konumlarını kendi amaçları için kullanmak dönüştürücü değildir. Bu iktidar konumlarına yönelik bir saldırı çoğunlukla toplumsal meşruiyetlere karşı çıkma nedeniyle marjinalize olma ve izole edilme riski taşır. İktidar konumlarını kendi yararına kullanma çabasıysa, mevcut kurumsal yapıların böylesi amaçlara aykırı olarak kurulmuş olmaları nedeniyle ya çabucak engellenir, ya da kısa süre içinde eylem yeteneğini kaybederek, söylemde radikal, pratikte yabancılaştırıcı pratiklere dönüşür.

Diğer yandan geleneksel psikolojinin tezleri genellikle yanlış değil eksiktir. Bu tezler ya dış dünyanın, insanların ve toplumun bilim öncesi yanlış bir tasarımına, bir ideolojiye dayanır, ya da şeyleri gerçek bağamlarından kopartarak açıklamaya çalışır. Geleneksel psikolojinin bu mantıksal-metodik yanlışını sürekli reflekte etmek, geleneksel psikoloji tezlerinin hangi toplumsal süreçlere denk geldiğini, nasıl bir ideolojiye dayandığını ve toplumsal bağlamdan kopartma işleminin bilimsellik iddiasını nasıl geçersiz kıldığını göstermek çok büyük bir önem taşır. Çünkü geleneksel psikolojiyi uygulayanlar ve teorisini üretenler, kural olarak, kapitalist sistemi ya da şu veya bu iktidar ve baskı ilişkisini yeniden üretmek ya da güçlendirmek amacıyla etkinlikte bulunmazlar. Yaptıklarının topluma ve insanlara yararı konusunda ikna olmuşlardır. Tartışma süreci bu etkinliğin insanlara nasıl zarar verdiğini, amaçtan ne kadar uzak bir yere düştüğünü ortaya serme sürecidir. Bu nedenle sadece geleneksel psikolojinin tarihsel-toplumsal anlamını ve buradan kapitalist sistemin sorunsallarını daha iyi kavramak için değil, aynı zamanda geleneksel psikolojiyi üreten ve uygulayan meslektaşların bilinç kazanma sürecine katkıda bulunmak için de geleneksel psikolojiyle tartışma içinde olmak gerekir. Ancak burada geleneksel psikolojinin eleştirel/muhalif yaklaşımlara yönelik eleştirileri de savunmacı bir şekilde geri çevrilmemeli, eleştirilerin haksız oldukları yerlerde nasıl bir kavramsal çerçeveye dayandıkları ve haksız olduğu iddiasının hangi bilimsel temellere dayandığı açıkça gösterilebilmelidir. Ayrıca geleneksel psikolojinin eleştirel psikolojinin teori ya da pratiğine ilişkin eleştirilerinde her zaman haksız olmak zorunda olmadığı da unutulmamalıdır. Eleştiri kimden ve nasıl gelirse gelsin eleştirinin içindeki potansiyeli ihmal etmek, örneğin söylemdeki uygunsuzluğa kurban etmek, önemli bir değişme ve argümanlarını tekrar gözden geçirme fırsatını israf etmek olacaktır. Sadece eleştiriye açık olmak değil, eleştiriye ve eleştiri aracılığıyla kendini değiştirmeyi arzulamak gerekir.

Geleneksel psikolojiyle tartışma hali, örgütlenme çabasının geleceğini tehdit etmeyecek bir dille ve soğukkanlılıkla yürütülmelidir. Geleneksel psikolojinin temsilcileri sıklıkla özdüşünümsellikten yoksun bir şekilde toplumsal iktidar ilişkilerini yansıtır. Düşüncede, uygulamada ya da söylemde baskıcı olabilirler. Yine de kendi konumları konusunda özdüşünümsellikten *şimdilik* uzak olmaları bu meslektaşları düşmanlaştırmanın, onlarla diyalogun önünü kapatmanın gerekçesi olamaz. Aksi bir tavır *özgürleşme* sürecinin tarih dışı olduğu, doğuştan, biyolojik, aileden vs. gelen nedenlerle kaçınılmaz olduğu gibi gerçekçi olmayan bir insan tasarımı ifade eder. Ayrıca *özgürleşme* sürecinin şurasında ya da burasında bulunuyor olmak kimsenin şiddete maruz kalması, düşmanlaştırılması ve izole edilmesi için bir gerekçe değildir. Hayatın belli bir alanında özgürleşme sürecinde daha fazla yol kat etmiş olmak kimseye bir iktidar

konumu ve üstünlük vermez, ama daha az yol kat etmiş olduğuna inanılanlarla kendi deneyimlerini paylaşma, onlarla diyalog içinde olma toplumsal sorumluluğunu verir. Dolayısıyla tartışmanın hem söylemde, hem de içerikte düzeyini yüksek tutması gereken, eğer örgütlenmenin kapsayıcı ve etkili olmasını istiyorlarsa herkesten önce eleştirel psikologlar olmak durumundadır. Tartışmalar kişisel düşmanlıkları ve ayrılıkları körükleyen bir tarzda değil, geleneksel psikolojinin toplumsal konumunu reflekte eden, tartışılan konunun kimin yararına ve kimin zararına olduğunu aramaya çalışan güçlü argümanlarla, hazırlıklı bir şekilde yürütülmelidir. Unutulmamalıdır ki amaç üretim ve iktidar ilişkilerinin değiştirilmesidir, bu ilişkilerin yarattığı bilinç formlarını yansıtan insanların şiddete maruz bırakılarak tecrit edilmesi değildir. Tecride yönelik bir çaba bütüncül bir mesleki ve ideolojik mücadelenin önünü kapatan, meslektaşları düşman kamplara bölen ve sonuçta geniş çaplı bir dönüşümü kolaylaştırmak yerine, bunu neredeyse imkânsız hale getiren bir eylem olur.

Geleneksel psikolojiyle tartışma sürecinin en önemli önkoşullarından biri, geleneksel psikolojinin gerek teorik yapısının, gerekse de kurumlarının gücünün ihmal edilmeden bu yapı ve kurumların meşruiyetlerinin hangi toplumsal süreçlere dayandığının açıklanabilmesidir. Bu Türk Psikologlar Derneği'nin görece az üye sayısına karşın nasıl tek meşru meslek örgütü niteliğini kazanabildiği sorusundan, psikoloji kongrelerinin nasıl düzenlendiği, dergilerin nasıl yayınlandığı sorusuna kadar bütün bir kurumsal yapının tartışılmasını ve eleştirel psikologların bu yapının neresinde durduklarının saptanmasını gerektirir. Çünkü meşruiyet baskı sonucu değil, belli bir konsensüs sonucu oluşur. Dolayısıyla meşruiyeti ortadan kaldırmanın yolu yeni bir konsensüs yaratabilmektir, ki bu mevcut konsensüsü geçersiz kılacak güçlü argümanlar, kuvvetli bir ideolojik mücadele gerektirir.

Örgütlenme sürecinin politik bir süreç olduğu göz önünde tutulursa, politik söylemin kullanılan tonun sertliğiyle değil, argümanlarının gücüyle, yani ikna ediciliğiyle dikkat çekmek zorunda olduğu kabul edilecektir. Bu yüzden argümanların ayrıntılı bilimsel, toplumsal ve tarihsel analizlere dayanması, politik söylemin bu argümanlara ve sağlam bir teorik duruşla temellendirilmesi önemlidir.

Sonuç

Yukarıdaki teorik konumlanışlardan hareketle bu yazının pratik karşılığı açıktır. Olası bir eleştirel/muhalif psikoloji örgütü ancak alanı ve toplumu toplumsal ve tarihsel bağlamı içinde kavrayan, mesleki mücadeleyi, yeni iktidar konumları yaratan, yabancılaştırıcı ve nesneleştirici değil, kendi eylem olanaklarını keşfetme ve bilinçli öz etkinliğini uygulama kanallarını açan, özneleştirici ve özgürleştirici bir süreç olarak algılayan, teori ve pratiği içsel bir diyalektikle bütünleştiren, uygulama ve araştırma alanları arasındaki ayrımları geçersizleştiren, geleneksel psikolojinin teori ve uygulama sınırlarını aşan, kapsayıcı, çoğulcu ve taban demokrasisine dayalı bir örgüt olmak durumundadır. Ancak böylesi bir örgüt psikologların çalışma koşullarını iyileştirme mücadelesini, onların hizmet etme iddiasında olduğu insanların gerçek çıkarlarıyla birleştirerek bütünlüklü bir mücadele yürütebilir.

Emek, Eleştirel Psikoloji ve Toplumsal Dayanışma Eksenleri Çerçevesinde Psikologların Özörgütü Olma Hedefinde TODAP-Der

---

Baran Gürsel

Toplumsal Dayanışma için Psikologlar Derneği Girişimi (TODAP-Der.) olarak antikapitalist, antiseksist hatlar çerçevesinde psikologların özörgütünü oluşturma çabamızdayız. 2008 yılının Eylül ayında *Eleştirel Psikologlar ve Psikoloji Öğrencileri* imzasıyla başladığımız bir araya gelme çabamıza bugün TODAP-Der. adıyla devam etmekteyiz. Yaptığımız çalışmalar üç eksen üzerine oturmaya hedeflemektedir. Belki de birbirinden kalın çizgilerle ayrılamayacak olan ve bir meslek örgütünün olmazsa olmazları olan bu üç eksen ve bizim bu eksenlerde yaptığımız çalışmalarını şöyle sıralayabiliriz.

Emek Eksenini

Anaakım psikologların tarihine baktığımızda, bizzat psikoloji biliminin ideolojik (modernist-pozitivist) varsayımlarından kaynaklanan toplumdaki ayrışıklığı ve toplumun üzerinde olma algısını görürüz. Bu algının kaynakları ayrı bir tartışma konusudur ama bu algının psikologlar üzerindeki en temel yansıması psikologların üretim ilişkilerinden bağımsız olduğu illüzyonudur. Emek eksenli çalışmalarımız tam da psikologların üretim ilişkileri içerisindeki ekonomik konumunu tanımlamak, bunu işi yapmak ve bu gerçeklik üzerinden üretilen bir mücadele perspektifi üzerine kuruludur. Hastanelerde, okullarda, rehabilitasyon merkezlerinde, belediyelerde, ücretli çalışan konumunda olan psikologlar gün geçtikçe güvencesiz çalışma koşulları ve işsizlikle daha fazla terbiye edilmektedir. Çalışma ve çalışmama (işsizlik, öğrencilik) süreçlerinde sınıfsal konumları proleter olarak adlandırılabilir, sınıfsal çıkarları da işçi sınıfının çıkarıyla paralel olan bizler, yani psikologların çoğunluğu, emek eksenli çalışmalarımızın temelini bu sınıfsal konumun idrak edilmesi ve güvencesiz çalışma koşullarına karşı mücadele üzerine kurmaktayız. Psikologların hepsini kapsama niyetinde olsak da her meslek bütününde olduğu gibi psikologlar arasında sınıfsal çıkarlar açısından uyumsuzluklar elbette mevcuttur. Biz kendi hattımızı işçi, işsiz ve öğrenci psikologların –ki psikologların çoğunluğunu bu kesimler oluştururlar- tarihsel çıkarları üzerinden var etmekte ve ideolojik yönelimimizi bu sınıfsal ve tarihsel çıkarlar üzeri-

ne kurmaktayız.

Bu eksendeki çalışmalarımızdan biri, alanda çalışan psikologlara ve öğrenim gören psikoloji öğrencilerine uygulamakta olduğumuz “*Hak İhlalleri Anketi*” ve bunun aracılığıyla yürüteceğimiz kampanyadır. Güvencesiz ve güvensiz çalışma koşullarımız hakkında bilgi ve istatistik edinme aracı olacak olan bu ankete ek olarak sendikalarla ve hukukçularla paneller düzenleyerek hak ihlalleri ve güvencesiz çalışmaya karşı nasıl mücadele edebileceğimizi birlikte tartışacağız. Emekten yana bir meslek yasası talebimizin de psikologların büyük çoğunluğunu temsil edeceğini düşündüğümüz ayağı, bu ayağıdır. Bu eksendeki diğer işlerimizden bazıları belediyeden 55 psikologun atılması üzerine taşeronlaştırmaya karşı yaptığımız basın açıklaması, çıkacak meslek yasasının güvenceli çalışmayı içermesi, ücretsiz eğitimleri içermesi taleplerimiz ve bu yönde yaptığımız araştırma ve tartışmalardır.

Eleştirel Psikoloji

Anaakım psikolojinin tarihine baktığımızda alsında psikoloji biliminin, içinde ortaya çıktığı tarihsel koşullar ve güç ilişkileriyle sıkı sıkıya bağlı olduğunu, ideolojik varsayımlar üzerine kurulu olduğunu görmekteyiz. Psikoloji biliminin modernist-pozitivist, bireyci, ataerkil, ayrımcı varsayımlar üzerine kurulan bir bilim olmasıyla derdi olan bizler, çalışmalarımızın ikinci eksenini anaakım psikoloji bilgisi ve pratiğinin eleştirisi üzerine kuruyoruz.

Kendi tanımladığı patolojiyi kendi araçlarıyla tedavi etmeyi amaçlayan, toplumsal normları genel geçer normal olarak sabitleyen, izole bir birey tanımı üzerinden bilgi üreten, toplumsal koşul ve mücadeleleri yok sayan anaakım psikoloji toplumsal eşitsizlikleri kendi tanımlarıyla yeniden üretmekte, toplumun dışlanan kesimlerinin dışlanmalarını meşrulaştırmaktadır. Kendi tanımladığı “şizofren”i tecrit etmek, ona pozitif aklı dayatmak; eşcinselliği, transeksüelliği “tedavi etmek”; mücadeleyi ve ezilen şiddetini patolojikleştirmek; kadının arzu nesnesi olduğu, erkeğin cinsel “muktedirlik” algılarını meşrulaştırmak; aykırı olana deli gömleği dikmek... Bunlar tabii ki salt egemen psikolojinin kendine görev edindiği görevler değildir, ama egemen psikolojinin bu eşitsizlik ve ayrımcılıkları üretmek ve yeniden üretmekteki rolü yadsınacak ölçüde değildir. Bu tanım ve algılara karşı, insanların, doğanın ve dünyanın özgürleşmesini hedefleyen, tarih ve tanımlara özgürlük ve eşitlik perspektifinden bakan, onları bu perspektiften yorumlayan psikologların yapması gereken şey, eleştirel bir psikoloji teorisi ve pratiği üretmektedir.

Bizzat bu mesleğin bilgisinin sahibi insanlar ve bu mesleğin uygulayıcıları olarak bizim hedefimiz, bu bilgi ve mesleği eleştirerek parçalayıp, yorumlayarak birleştirmek, onu diğer bilimlerle birlikte düşünmek, insana ve topluma gerçekten yararlı olabilecek bir psikoloji veya yok olan-psikoloji üretmektir. Bu bilgi ve pratiğin üretilmesi ve paylaşılmasının önü açıldıkça asıl mesleki teori ve pratiğimizin hem uygulayan hem de uygulanan için en faydalı olana giden yol açılmış olacaktır.

Bu eksen çerçevesinde yaptığımız bazı çalışmalar şunlardır: eşcinselliğin tedavi edilmesi ve homofobiye karşı ürettiğimiz metinler, feminist psikoloji üzerine yaptığımız okumalar, transeksüelliğin, patolojik tanı kriterlerinin yer aldığı Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı’ndan (DSM) çıkarılması için başlatacağımız imza kampanyası.

Toplumsal Dayanışma

Yukarıda değindiğimiz iki temel eksen mesleki bir örgütlenmenin üzerinde durması gerektiği temel ayakların TODAP-Der. için yorumlanmış haliydi. Bunlardan birincisi mesleki bir örgütlenmenin üyelerinin haklarını savunmak üzere kurulmuş bir ör-

güt olma gerekliliği, ikincisi de o mesleği meslek yapan bilginin niteliği ve karakterinin yorumlanması gerekliliğiydi. Bunlara ek olarak bir üçüncü ayaktan bahsedebiliriz ki bu ayak hem o mesleğin bilgisinin en önemli üretim kanallarından birini oluşturur hem de bir mesleğin kendi başına bir köşede duran salt bir meslek olma iddiasının yadsınması üzerine kurulur. Bu da toplumsal dayanışma eksenidir.

Mimarlık (mesleği) nasıl ki –toplumsal olaylar ve/veya toplumsal sonuçları olan olaylar olan- kent örgüsü/kurgusu, barınma hakkı, kamusal alan ve kamusal yapı mimarisi gibi konularla karşılıklı bir ilişki içerisindeyse; mühendislik mesleğinin bilgisi nasıl ki nükleer silah yapımıyla, fabrikadaki üretimin tipiyle karşılıklı bir ilişki içerisindeyse; tıbbın bilgisi nasıl ki ilaçların markette satılması, kadınların tıptaki eşitsiz konumu gibi konularla karşılıklı bir ilişki içindeyse; psikolojinin ve psikologluk mesleğinin bilgisi de eşcinsellerin eşcinselliğin hastalık olarak tanımlanmasına karşı mücadelesiyle, polise taş atan çocuklarla, tecrit edilen göçmenlerle, tecrit edilen şizofrenlerle doğrudan karşılıklı bir ilişki içerisinde.

Toplumsal dayanışma hem dünyanın yaşanabilir bir yer olmasına bir katkıken hem de bir mesleğin bilgisinin ve icrasının bütünlüklü olabilmesi için gerekli olan bir edimdir. Eşcinsellerin mücadelesini desteklemek hem sıradan bir dayanışma faaliyeti olarak görülebilir hem de psikoloji teorisini kökten değiştirecek bir adım olarak. Veya polise taş atan bir çocuğun cezaevinden acilen çıkartılmasını söylemek hem sıradan bir dayanışma faaliyeti olarak görülebilir hem de psikoloji teorisinde “öfke”nin, “çocuk”un tekrar tanımlanmasının önünü açacak bir adım olarak.

Yani toplumsal olaylar, hem var oluşları hem de uygulamaları nedeniyle toplumsal olan mesleklerle birebir karşılıklı bir ilişki içerisinde. Bu bağlamda biz, psikologların toplumun ezilenleriyle dayanışma içine girerken amaçları sadece dar anlamıyla toplumsal dayanışma değil, aynı zamanda da değişen, değiştiren, dönüşen, dönüştüren bir meslek ve onun bilgisidir.

Bu eksende yaptığımız işlere Siirt’te yaşanan çocuk tecavüzlerine karşı yaptığımız basın açıklaması, YÖRSAN işçilerinin direnişine destek için yaptığımız basın açıklaması, çağrı merkezi çalışanlarının çalışma koşullarına dair yazdığımız metin ve göçmenlere yapılan tecrit işkencesine dair yapacağımız çalışmalar örnek verilebilir.

Esnek Çalışma Bağlamında Psikologlar, İşçi Hareketleri ve Sendikal Kriz Bağlamında TODAP

Sırrı Emrah Üçer*

Giriş

Bu çalışmanın hedefi, *Toplumsal Dayanışma için Psikologlar Derneği Girişimi*'ni, Türkiye'de giderek yaygınlaşan ve yoğunlaşan esnek çalışma koşulları ve sendikal kriz karşısında işçilerin geliştirdikleri tepkiler bağlamına yerleştirmeye çabalamaktır. Türkiye'de ücretli çalışanlar dünyasının geniş kesimleri ya işsiz ya da güvencesiz, sözleşmeli, kısa süreli ve düşük ücretli olarak istihdam edilmekteler. Bir yandan, hizmet sektöründe çalışan en eğitilmiş kesimler bile bir sendikaya üye olmayı faydasız buluyor. Öte yandan sendikaların çoğunluğu faaliyetlerini varlığını sürdürme düzeyine indirmiş ve eğitilmiş ya da eğitimsiz olsun esnek çalışma koşulları altında istihdam edilen çalışanları örgütlemekte yetersiz kalmış durumda. Sendikal örgütlenme düzeyinin yükselmesi önündeki bu çift yönlü engeller, olumsuz çalışma koşullarının yoğunlaşması sürecini durdurup tersine çevirebilecek bir işçi sınıfı hareketinin oluşmasını geciktiriyor.

Psikologların ücretli çalışan kesimleri, bu koşulları diğer işçilerle paylaşıyor. Dahası, toplumsal kamu hizmetlerinin metalaştırılması ve özelleştirilmesi süreci diğer sağlık ve eğitim emekçileriyle beraber psikologların da olumsuz çalışma koşulları altında ücretli işgücü piyasalarına eklemlenmesini hızlandırıyor. Bizim baktığımız yerden görülen manzara, psikologların da, özellikle genç yaşta psikologların da aynı olumsuz çalışma koşullarını paylaştıkları ücretli çalışanlar dünyasının bir parçası olduğudur. Bu noktada psikologların bir kısmının bağımsız veya daha iyi koşullarda çalıştıkları ve diğer mesleklere göre daha çok kazandıkları, bu yüzden de işçi olarak adlandırılmayacakları yönünde bir itiraz geliştirilebilir.

İşçi olmak, belli bir çalışma ilişkisi biçimine tabii olmak olarak tanımlanırsa bu itiraz

---

* sirriemrahucer@yahoo.com.tr

geçerliliğini yitirir. Bu çalışmada benimsenen tanım da budur. İşçiler, geçinebilmek için emek-güçlerini satmaktan, yani bir yerde ücret karşılığında çalışmaktan başka çaresi olmayan insanlardır. Bu işçiler, aynı işçileştirme dalgalarının ürünü oldukları, aynı yoğunlaşan sömürü ilişkilerini paylaştıkları ve bu koşullar içerisinde kendi direniş kültürlerini oluşturabildikleri için aynı dünyanın çocuklarıdır. Bu direniş kültürleri arasında dayanışmacı bağlar kurulabildiği, işçi özörgütlenmeleri ve sendikal örgütlenmeler şeklinde kollektif eylemler ve politik adresler yaratılabildiği ölçüde bu işçiler dünyası bir işçi sınıfına dönüşecektir. Bu yazıya hakim olan bakış açısı böylesi bir sınıfsal perspektif olduğu için, ücretli çalışan konumundaki psikologların durumuna odaklanılacaktır.¹

Psikologları yukarıda bahsi geçen bağlama yerleştirebilmek için, birinci bölümde, giderek büyüyen psikolojik danışmanlık hizmetlerinin hangi çalışma koşulları altında üretildiği betimlenmeye çalışılacak. İkinci bölümde kısaca TODAP'ın ne olduğu izah edilecek. Nihayet üçüncü bölümde, TODAP ile sendikalar ve sendikal faaliyet arasındaki ilişki üzerine tartışılacak.

Bu çalışmanın öncelikli kaynağı, üç TODAP üyesi psikolog olan Baran Gürsel, Zeynep Gülüm ve Ahmet Kilisli ile yapılan mülakatlardır. Bu mülakatların yanı sıra, TODAP'ın blog sitesi olan eleps.info'da yayınlanan haber ve yorumlar ve TODAP'ın çeşitli vesilelerle çıkardığı broşür ve bildirimler incelenmiştir. Bana vakit ayıran ve materyalleri sağlayan değerli psikolog arkadaşlarıma ve yoldaşlarıma çok teşekkür ederim. Bununla beraber alana ilişkin bilgilerimin bu kaynaklarla kısıtlı olduğunu ve buradaki yorumların benim görüşlerimi yansıttığını da belirtme ihtiyacı duyuyorum.

Birinci Bölüm: İşçiler Olarak Psikologlar, Özel Eğitim ve Belediye Örnekleri

eleps.info'ya göre, Türkiye'de psikologların istihdam edildiği 24 farklı alandan bahsetmek mümkün. İlk, orta ve yüksek okullarda, üniversitelerde, dershanelerde, hastanelerde ve diğer sağlık kuruluşlarında, adli tıpta, Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumu'nda (SHÇEK), özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde, belediyelerin toplumsal hizmetlerinde, özel psikolojik danışmanlık merkezlerinde, cezaevlerinde, şirketlerin insan kaynakları departmanlarında, reklam ajanslarında farklı pozisyonlarda psikologlar istihdam edilmektedir. Bu pozisyonlar çalışma biçimleri açısından farklılaşmakta, örneğin aynı hastanede sözleşmeli ve kadrolu psikologlar bir arada istihdam edilebilmektedir. İş güvencesi açısından farklılaşan pozisyonlar, ücret düzeyi açısından da ciddi biçimde farklılaşmaktadır. Ayrıca çok sayıda işsiz psikologu, öğrencileri ve kendi mesleki donanımı ile doğrudan ilgisi olmayan işlerde çalışan psikologları da göz önünde bulundurmak gerekir.²

Kendi özel kliniğinde bağımsız çalışan psikolog imgesinin toplum nazarında hala daha yaygın ve egemen olmasına rağmen, psikologlar giderek artan bir biçimde ücretli işgücü pazarına eklenmektedirler. Kendi özel kliniğini açabilme ihtimali, her yıl iş arayan psikologlar ordusuna daha çok sayıda yeni mezunun katıldığı bir ortamda giderek istisnaileşiyor.³ Bugün itibarıyla 17 devlet üniversitesinde, 16 vakıf üniversitesinde ve

¹ Buradaki işçi ve sınıf tanımlarının doyurucu bir açıklaması için: Wood, Ellen Meiksins: "İlişki ve Süreç Olarak Sınıf", *Praksis*, sayı 1, 2001, ss. 92-119. Makaleyi çevrimiçi ulaşım için [Praksis dergisine teşekkür borçluyuz. Bu linkten makaleyi PDF dosyası halinde indirmek mümkün: http://www.praksis.org/files/001-Wood.pdf](http://www.praksis.org/files/001-Wood.pdf) [Çevrimiçi erişim tarihi: 23.08.2010].

² "Çalışma Alanlarımız ve Sendikalar", 13.02.2010, <http://eleps.info/?p=363> [Çevrimiçi erişim tarihi: 29.05.2010. Psikologlar nerede çalışır sorusuna verilmiş daha iddialı ve kariyerizm kokan bir cevap için Bilkent Üniversitesi'ne başvurulum: <http://www.psy.bilkent.edu.tr/SSS.html#meslek> [Çevrimiçi erişim tarihi: 23.08.2010].

³ Zeynep Gülüm ile mülakat, 19.05.2010; Ahmet Kilisli ile mülakat, 19.05.2010.

de 3 KKTC üniversitesinde psikoloji bölümü bulunmaktadır.⁴ Bu bölümlerin çoğunun yeni açılmış bölümler olduğunu ve yeni psikoloji bölümleri açılmasının beklendiğini de ifade etmek gerekir. Türkiye üniversitelerinin de tabii kılındığı, neo-liberal yenden yapılandırma dalgasının üniversite ayağını teşkil eden Bologna Süreci, bölümlerin işlevselliğinin sınanmasında mezunların istihdam edilme oranının bir kriter olarak gözetilmemesini öngörüyor.⁵ Yani psikoloji bölümlerinin sayısının çoğalması, her mezunun iş bulacağı anlamına gelmiyor. Daha çok, artan bir ihtiyaç duyulan bir meslek grubunda ücretler ve çalışma koşulları üzerinde olumsuz etkiler yaratacak büyük bir nitelikli işsizler ordusu yaratılacağı anlamına geliyor. Başka bir deyişle, diğer meslek grupları gibi psikologlara da diplomalı işsizlik ve olumsuz koşullar altında güvensiz çalışma dayatılıyor.

Son 10 yıldan beri giderek belirginleşen bu yeni psikolog tipinin en iyi örneklerine, Avrupa Birliği ile entegrasyon çerçevesinde yaygınlaşan ve engelli yurttaşlara dönük hizmet üreten *özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde* raslamak mümkün.⁶ Bir diğer örnek ise, belediyeler bünyesinde oluşturulan psikolojik danışmanlık merkezleridir. Bu alanlarda istihdam edilen psikologlar, iş güvencesinden yoksun, kısa süreli ve düşük ücretlerle çalıştırılmaktalar. Bu noktada, değerli arkadaşımız Zeynep Gülüm'ün çalışma hayatına ilişkin anlatısına başvuracağız ve bu iki istihdam alanındaki çalışma koşulları ve çalışanların yaşadıklarına tepki olarak geliştirmeye çalıştıkları mücadele kültürlerine odaklanacağız.⁷

Zeynep 2007 senesinde Boğaziçi Üniversitesi'nin Psikoloji bölümünden mezun olmuş. Öğrenciliği sırasında, lisans müfredatı zorunlu staj içermediği halde, bir özel hastanede staj yaparak çalışma hayatına başlamış. Hastanede psikologlara ikincil bir rol biçildiği ve öncelik hekim olan psikiyatristlere verildiği için, bu staj deneyimi bir psikolog olarak mesleki gelişimine beklediği katkıyı sunmamış.

Bu noktada hastanelerde çalışan psikologların durumuna dair bir parantez açmakta fayda var. Zeynep'in deneyimindeki ikincil konuma düşme durumunun bir istisna teşkil etmediğini, hekimler arasında yer yer psikologlara dönük bir dışlama eğilimi olduğunu anlıyoruz. Bu dışlama eğiliminin bir örneği olarak Türk Psikiyatri Derneği'nin hastaları hekim olmayanlardan psikolojik danışmanlık hizmeti almamaları yönünde uyarıcı ve basın organlarını psikologlara fazla yer vermekle suçlayan bir bildiri yayınlaması gösterilebilir. Eleştirel Psikologlar ve Psikoloji Öğrencileri (ELEPS) bu bildiriye, psikologların tedavi yöntemlerinin hor görülmesini kınayan bir karşı bildiriyle yanıt vermiştir.⁸ Devlet hastanelerinde istihdam edilen psikologların iş yükünün çoğunu, silah ruhsatı, heyet raporu almak için gereken kısa mülakatlar gibi, psikoloji dona-

⁴ Bu bölümlerin tam listesi için: <http://www.psikologlar.org/kategori/psikoloji-bolumleri.html> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 23.08.2010.

⁵ Yükseköğretim Kurulu: 66 Soruda Bologna Süreci, Ankara, 2010, ss. 12-14. YÖK'ün Bologna Süreci çerçevesinde üniversite eğitimi ile istihdam imkanları arasında kurduğu ilişki şu şekilde: "(...) Yükseköğretim alan herkesin, mezuniyetten sonra, eğitim aldığı alanda bir işte istihdam edilememesi yükseköğretim kurumlarının mezun sayılarını azaltarak çözebileceği bir sorun olarak düşünülmemelidir. Çünkü bir toplumun iş ve istihdam imkanları bireylerin sahip oldukları eğitim ile ilişkili olmakla birlikte, sadece eğitimin bir sonucu değildir. (...) Yükseköğretim kurumlarının sorumluluğu, istihdam imkanlarına göre mezun vermek değil, imkanlar ölçüsünde talepte bulunan herkese yükseköğretim imkanı sunmak, ancak verdiği mezunları iş olması halinde o işi en iyi yapacak bilgi, beceri ve yetkinliklerle donattığını garanti-leyerek mezun etmesidir." Kitapçığı PDF halinde indirebiliyoruz: <http://bologna.yok.gov.tr/files/aa47b-53c5284fbbbe5d597211c0b088d.pdf> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 23.08.2010.

⁶ "ELEPS Söyleşileri II: Özel Eğitimde Psikologlar", 04.06.2009, <http://eleps.info/?p=219> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

⁷ Zeynep Gülüm ile mülakat, 19.05.2010.

⁸ "Türkiye Psikiyatri Derneği'nin Açıklamasına Karşı Bir Açıklama", 24.09.2009, <http://eleps.info/?p=257> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

nımlarını tam anlamıyla kullanamadıkları aktiviteler oluşturmakta.⁹

Zeynep'in hikayesine geri dönecek olursak, kendisinin mezuniyetten sonraki ilk iş tecrübesi bir Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde olmuş. Engelli yurttaşlara dönük eğitim ve rehabilitasyon hizmeti, eskiden tamamen SHÇEK bünyesinde veriliyor ve bu hizmet için uzmanlaşmış psikologlar istihdam ediliyormuş. Bu hizmet alanındaki yeniden yapılandırmanın ilk adımı, bu hizmetin Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) sorumluluğu altına alınması olmuş. Fakat bu hizmeti üreten kurumlar, MEB'e bağlı özel sağlık kuruluşları, başka bir deyişle özel eğitim ve rehabilitasyon hizmeti, AB ile uyum çerçevesinde özelleştirilmiş ve ticarileştirilmiş. Psikologlar açısından süreci olumsuz kılan bir diğer faktör, hizmetin MEB sorumluluğu altına alınmasına bağlı olarak hizmetin üretilmesinde eğitim boyutunun ön plana çıkması ve eğitimciler arası meslek dayanışmasına bağlı olarak alanda çalışan psikologların ikinci planda kalması olmuş. Bu duruma resmiyet kazandıran gelişme, 27.03.2010 tarihli MEB genelgesi ile bu hizmet alanında psikologların zorunlu meslek personeli statüsünden çıkartılması olmuş. ELEPS'e göre bu kararın sonuçları, verilen hizmetin kalitesinin düşmesi, alanda istihdam edilen psikologların asıl meslekleri dışında işler yapmak zorunda kalmaları ve hizmet alan çocukların ailelerinin psikolojik danışmanlık alma gereksiniminin görmezden gelinmesi olmuş.¹⁰

Özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetinin bugün üretiliş biçimi şöyle: Yurttaşlar bu hizmete erişebilmek için, engelli veya bu hizmetlere muhtaç olduklarını resmi raporlar yoluyla belgelemek zorundalar. Özel kuruluşlar bu raporlu yurttaşlara hizmet veriyor ve hizmet verilen her yurttaş başına kamu tarafından kuruma ödeme yapılıyor. Ne var ki, özellikle resmi rapor alma sürecinde rüşvet ve yolsuzluk yaygın. Bir devlet hastanesinde çalışan psikoloğun aktardığına göre, halkla ilişkiler uzmanı adı altında bu özel kurumlarca istihdam edilen şahıslar, psikologları düzenli olarak ziyaret ederek, kendi potansiyel hastalarına çıkarılacak raporlara karşılık yasa dışı ödemeler talep etmektedirler. Bir yandan da hizmete muhtaç çocukların ailelerinden rapor çıkartılması için yasa dışı ücretler alınıyor ve böylece simsarlar aracılığıyla kamusal bir hizmet hak sahibi yurttaşlara parayla satılıyor.¹¹ Bu yollarla, özel kurumlar hem devletten hem de hastalardan yüklü miktarda para alıyorlar. 1 milyar \$ tutarında kamu kaynağı hizmet verilen 70.000 öğrenciye karşılık olarak bu kurumlara aktarılıyor. Psikolog İsmail Khalilov'a göre, bu bedel bu sayıda öğrenci için çok fazla ve hizmetin özelleştirilmesindenense doğrudan kamu eliyle verilmesi daha rasyonel.¹²

Bu özelleştirme sürecinin bir diğer önemli sonucu ise hizmet üretiminde çalışma ilişkilerinin kadrolu ve güvenceli bir halden sözleşmeli ve kısa süreli hale dönüşmesi olmuş. Zeynep'in anlattığına göre, çalıştığı özel eğitim ve rehabilitasyon merkezindeki tüm çalışanlar, yöneticisinden hademesine kadar sözleşmeliymiş. Sözleşmeler 1 yıl süre ile imzalanmakla beraber, iş gücü devri çok daha hızlıymış. Ortalama çalışma süresi 3-4 ay kadarmış. Bu işyerinde çalışan psikologların tümü yeni mezun olmuş kadınlarmış ve kendilerinden beklenen hizmet açısından deneyimsiz ve donanımsız kalmaktaymış. Zaten yeni mezunların rağbet ettikleri bu alanda uzun dönemde gelecek planlayan psikolog olmamaktaymış. Bütün bunların yanısıra Zeynep'in çalıştığı işyerinde sendika üyesi çalışan yokmuş.¹³

⁹ Baran Gürsel ile mülakat, 19.05.2010.

¹⁰ "ELEPS Söyleşileri II: Özel Eğitimde Psikologlar", 04.06.2009, <http://eleps.info/?p=219> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

¹¹ "Bir Garip Psikolog-II", 16.11.2010, <http://eleps.info/?p=300#more-300> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 29.05.2010.

¹² "ELEPS Söyleşileri II: Özel Eğitimde Psikologlar", 04.06.2009, <http://eleps.info/?p=219> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

¹³ Zeynep Gülüm ile mülakat, 19.05.2010.

Bu kurumların azami kar elde etmeye yoğunlaşmasının sonucu olarak, üretilen hizmetin niteliği üzerinde denetim bulunmadığı anlaşılıyor. Kısa vadeli çalışma hizmetin niteliğini düşüren bir diğer faktör. Kısa süreli çalışma hizmetin etkili hale gelmesi için gerekli olan öğrenci-öğretmen-psikolog kaynaşmasını engellemekte. 1 yıllık dönemlerle rapor alan öğrenciler, aynı yıl içerisinde 3-4 farklı psikolog ve öğretmenle muhatap olmakta.¹⁴

Özel eğitim alanında 4 ay çalışan Zeynep, kendi isteğiyle buradan ayrılır ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Kadın ve Aile Sağlığı Merkezi'nde iş bulur. Burada gerçek mesleği olan psikolojik danışmanlık yapmak için istihdam edilmiştir. Ne var ki, Zeynep'in almış olduğu lisans formasyonu ve genel olarak Türkiye üniversitelerindeki psikoloji programlarının danışmanlık teknikleri edinmek açısından yetersiz olmasının sonucu olarak, hafta iki gün eğitim dört gün çalışma olarak bölünmüştür. Bu yeni işyerindeki psikologların da büyük çoğunluğu yeni mezun olmuş kadınlardır. İBB'nin sağlık hizmetleri Sağlık AŞ isimli bir taşeron eliyle yürütülmektedir ve psikolojik danışmanlık hizmeti için Sağlık AŞ başka bir taşeron şirket ile anlaşmıştır. Başka bir deyişle Zeynep İBB'nin taşeronunun taşeronuna bağlı olarak çalışmaktadır ve işyerindeki diğer tüm psikologlar gibi sözleşmeli ve güvencesizdir. Sonuç olarak buradaki işgücü devri de özel eğitim ve rehabilitasyon alanındaki gibi son derece yüksektir. Zeynep İBB'de toplam 2 yıl çalışmayla en deneyimli psikolog haline gelmiştir.¹⁵

Sağlık AŞ üyelerinin Türk-İş'e bağlı Sağlık-İş sendikasına üye olmalarına şirket tarafından ses çıkarılmamasına rağmen, bu sendikaya üye olan taşeron çalışanları hiç bir zaman önemli bir miktara erişememiş. Zeynep burada geçirdiği iki yılın sonuna doğru bir arkadaşıyla beraber DİSK'e bağlı Dev-Sağlık-İş'e üye olduğunda bu sendikanın işyerinde kendilerinden başka üyesi yokmuş.

Belediyede Zeynep ve iş arkadaşı psikologların iş yoğunluğu başlangıçta bir hastayı haftada bir görmelerine elverecek makul bir düzeydeymiş. Ne var ki, taşeron şirket üretilen hizmetin niteliğine değil de niceliğine önem verdiği için görüşme sayılarını arttırmaları için psikologlar üzerinde baskı kurmaya başlamış. Bilimsel olarak uygun olan bir gün içerisinde 6 kişi ile görüşmekken, psikologlar günde 8 ile 11 arasında hasta ile görüşmeye zorlanmışlar. Belediye bünyesinde üretilen diğer sağlık hizmetleri ile kıyaslandığında psikolojik danışmanlık hizmetinin getirisi daha az olması, önce günlük görüşme sayılarının arttırılması, sonra da bu hizmetin bir fazlalık olarak görülmeye başlaması sonucunu vermiş. Üretilen danışmanlık hizmetinin niteliğini düşüren bir etken günlük görüşme sayılarını arttırma yönündeki şirket baskısıyken bir diğeri ise yüksek devir hızıymış. Danışan ile danışman arasında istikrarlı ve uyumlu bir ilişki kurulabilmesi, 3-4 aylık kısa çalışma dönemleri içinde mümkün olamamaktaymış. Bu etkenlerin sonucunda ortaya çıkan düşük nitelik, bu hizmetleri belediyenin yurttışa ihsanı gibi gören bakış açısı tarafından meşrulaştırılmaya çalışılıyormuş.

Taşeron şirket psikologların ücretlerini düzenli ödememekteymiş. Bu duruma tepki olarak psikologlar iş yavaşlatma eylemine gitmişler. Bu eyleme toplam 70 civarındaki psikologdan 50 psikolog katılmış. Eylem sonucunda daha düzenli ödemeler yapılmaya başlamış ama aynı zamanda psikologlara dönük işten atma tehditleri de ortaya atılmış. Günlük görüşmeleri arttırma baskısı ve hizmetin yeterince karlı olmadığını gürültülü bir biçimde psikologların yüzüne vurma alışkanlığı sürdürülmüş. Sürecin bağlandığı nokta, 2009 yılında 72 olan psikolog sayısının 2010 yılında 15'e düşürülmesi olmuş. Zeynep de yasal duyuru olmaksızın sözleşmesi uzatılmayan psikologların içindeymiş.

TODAP'ın hak ihlalleri anketinde yer alan sorulardan anladığımız kadarıyla, Zeynep'in

¹⁴ Zeynep Gülüm ile mülakat, 19.05.2010.

¹⁵ Zeynep Gülüm ile mülakat, 19.05.2010.

kısa iş hayatı boyunca karşılaştığı ihlaller ve olumsuz koşullar psikologların çoğu için geçerli. Ankette sözü geçen 36 ihlal biçimini aşağıdaki şekilde kategorize ederek özetlemek mümkün: işten atılma, sözleşmeli çalışmadan kaynaklanan ihlaller, taşerondan kaynaklanan ihlaller, sigorta primlerinin tam yatırılmaması, kayıtsız çalışma, sendikal veya siyasi faaliyetten ötürü cezalandırılma, üretilen hizmetin niteliğini düşüren uygulamalar, mesleki gelişimin engellenmesi, mesleki gelişimin metalaştırılması, rüşvet teklifi, katı gözetim.¹⁶

İkinci Bölüm: ELEPS'ten TODAP'a

Baran Gürsel'in anlattıklarına göre, yaklaşık 10 yıldır bir araya gelme çabası içerisinde eleştirel psikologlar var. Bu insanlar başlangıçta çoğunlukla, eleştirel psikolojiye ilgi duyan akademisyenler ve yurt dışındaki yüksek lisans ve doktora öğrencileri, ana etkinlikleri ise mail grubu ortamında yürütülen tartışma ve yazışmalarını. Bununla beraber, 2003 yılındaki savaş karşıtı eylemlilik sürecinde olduğu gibi, zaman zaman Psikologlar Platformu adı altında politik eylemlere ve yürüyüşlere katılmışlar. Eylül 2008'de gerçekleştirilen Eleştirel Psikoloji Sempozyumu, bir mail grubundan somut ve düzenli bir topluluğa dönüşülmesinde dönüm noktası oluşturmuş. Psikologlardan ve psikoloji öğrencilerinden oluşan bu topluluk, eleştirel psikologlar kelimesinin kısaltması olan ELEPS adını alarak, İstanbul ve Ankara'da iki haftada bir yapılan düzenli toplantılara başlamış. Bu ilk zamanlarda toplantıların gündemini daha çok eleştirel psikolojiye ilişkin teorik tartışmalar belirlemektedir.¹⁷

ELEPS adı altında kimi politik konularda açıklamalar yayınlanmış ve konferanslar düzenlenmiş. Bunlara örnek olarak YÖRSAN direnişi, polis şiddeti gösterilebilir. Fakat ilk zamanlarda bu aktiviteler, psikologları işçi olarak ele alan ve işçi olarak psikologların haklarını ön plana alan bir siyaset izlememiş. Bu açıdan dönüm noktası ise, MEB'in yukarıda bahsi geçen ve psikologları sosyal hizmetlerde zorunlu meslek personeli olmaktan çıkartan 27 Mart 2010 tarihli genelgesi olmuş. Böylece ELEPS çalışan psikologların hakları üzerine faaliyetler örgütlemeye başlamış.¹⁸ ELEPS içerisindeki insanların ve genel olarak psikologların güvencesiz çalışma ilişkilerine girme düzeyi yükseldiği ölçüde topluluk bu tür etkinliklere hız vermeye başlamıştır.

MEB genelgesine Türk Psikologlar Derneği'nin (TPD) tepki verme biçimi, TODAP çatısı altında toplanan psikologları tatmin etmemiş ve TPD'nin çalışan psikologların haklarını yeterince korumadığını düşünmelerine yol açmıştır. Bu algılayış biçiminin ön plana çıkmasında, TPD'nin yönetsel organlarının bileşimi de etkili olmuştur. TODAP üyesi psikologlara göre, bu organlar ağırlıklı olarak meslekte uzun tecrübe sahibi serbest klinisyenlerden ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Bu kişilerin değişen çalışma dünyasıyla ilişkilerinin kopuk olması, TODAP üyelerine göre sınıfsal mücadele verebilmeleri önünde engel oluşturmaktadır. Ayrıca TPD'nin psikoloji algılaması, TODAP üyeleri tarafından, kendini politikadan ve üretim ilişkilerinden azade gören geleneksel psikoloji yaklaşımına yakın ve eleştirel psikoloji yaklaşımından uzak olarak değerlendirilmektedir.

TODAP'ın politik konumunu ve aktivitelerini üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlar emek eksenli, eleştirel psikoloji eksenli ve toplumsal dayanışma eksenlidir. Emek eksenli ücretli çalışan, işsiz ve öğrenci psikologlar arasında sınıf bilincinin

¹⁶ "Psikologlar İçin Hak İhlalleri Anketi", 17.05.2010, <http://eleps.info/?p=514> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010. Anketin kendisi: <http://eleps.info/anket/anket.php> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010. Anket henüz sonuçlanmamıştır.

¹⁷ Baran Gürsel ile mülakat, 19.05.2010.

¹⁸ "Söyleşi: Özel Eğitimde Yapılan Yasa Değişikliklerinin Çalışanlara Yansıması", 12.05.2009 <http://eleps.info/?p=244> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "ELEPS Söyleşileri II: Özel Eğitimde Psikologlar", 04.06.2009, <http://eleps.info/?p=219> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

yaygın hale getirilmesi ve güvencesiz çalışmaya karşı mücadele olarak tanımlanabilir.¹⁹ TODAP'ın bu hatta yürüttüğü mücadelenin ve yaratmaya çalıştığı direniş kültürünün örnekleri olarak, hak ihlalleri anketi, düzenlenen panel ve söyleşiler, emekten yana meslek yasası talebinin örgütlenmesi, mesleki gelişim için düzenlenen konferans ve eğitimlerin ücretsiz hale getirilmesi talebinin örgütlenmesi, İBB'deki psikologların işten çıkarılmasına karşı düzenlenen basın açıklaması, 1 Mayıs'a psikologlar korteji oluşturarak katılınması gösterilebilir.

TODAP üyesi psikologların ELEPS'ten bu yana en az emek eksenine kadar önemsedikleri bir diğer eksenleri ise eleştirel psikoloji eksenidir. Eleştirel psikoloji eksenine, kendini politikadan, üretim ilişkilerinden ve sınıf mücadelelerinden azade gören geleneksel psikoloji akımları ile mesafe koymayı hedeflemektedir. Çalışmanın amacı bir çalışanlar örgütü olarak TODAP'ı anlamak olduğu ve yazarın psikoloji sahasındaki bilgilerinin kıtlığı engel oluşturduğu için eleştirel psikoloji eksenine bu çalışmada daha fazla değinilmeyecektir.²⁰

Nihayet TODAP'ın faaliyetini biçimlendiren üçüncü eksen, girişime adını veren toplumsal dayanışma eksenidir. Bu eksen, eşcinseller gibi baskı altında bulunan kimliklere sahip insanlar ile dayanışma halinde olmayı öngörmektedir. Göçmenler, politik mahkumlar, işkence mağdurları, tecavüz mağdurları TODAP'ın dayanışma içerisinde olmayı dilediği diğer gruplardır. Ayrıca TODAP üyesi psikologlar, direnişçi TEKEL işçilerini sık sık ziyaret etmiş ve onlara ücretsiz psikolojik danışmanlık hizmeti sağlamıştır. Yine bu eksen çerçevesinde TODAP Kürt sorunu konusunda da sessiz kalmamayı tercih etmiştir.²¹ TODAP'ın bir diğer önemli talebi, psikolojik danışmanlığın bir yurttaşlık hakkı olarak tanınması ve bu hakkın bir kamusal hizmet olarak en geniş toplum kesimlerinin erişimine açılmasıdır. Güvencesiz çalışma biçimlerinin hizmet niteliğini düşürdüğü vurgulanmaktadır.²²

Üçüncü Bölüm: Sendikalar ve TODAP

Yukarıda da değinildiği gibi, psikologların istihdam edildiği 24 farklı alandan bahsetmek mümkündür. Bunların 11'i 17 Nolu İşkolu'na, 5'i 2 Nolu Hizmet Kolu'na, 3'ü 24 Nolu İşkolu'na, 3'ü 1 Nolu Hizmet Kolu'na, 1'i 3 Nolu Hizmet Kolu'na bağlıdır.²³ Tüm bu işkollarının ayrı ayrı sendikalar tarafından örgütlendiğini ve her iş kolunda faaliyet gösteren birden fazla konfederasyon olduğu göz önünde bulundurulduğunda, psikologların üye olabileceği muhtemel sendika sayısı epey yüksek çıkmaktadır.

¹⁹ 15.05.2010 tarihli Mobbing Paneli'nde dağıtılan TODAP broşürü.

²⁰ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi edinmek isteyenler için: "Eleştirel Psikologlar Ne Yapmaya Çalışır?", 01.09.2009, <http://eleps.info/?p=262> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "Kitap Önerileri", 09.02.2009, <http://eleps.info/?cat=33> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 31.05.2010, Eleştirel Psikoloji Bülteni, Mart 2008 ve Ocak 2009 sayıları: <http://www.elestirelpsikoloji.org/arsiv/01/icindekiler.html> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 31.05.2010, <http://www.elestirelpsikoloji.org/arsiv/02/icindekiler.html> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 31.05.2010.

²¹ Ahmet Kilisli ile mülakat, 19.05.2010, "Siirt'te Yaşananlar Üzerine Yaptığımız Basın Açıklaması", 16.05.2010, <http://eleps.info/?cat=39> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 29.05.2010, "4. Uluslararası Homofobi Karşıtı Buluşma - Eleştirel Psikoloji Atölyesi", 12.05.2009, <http://eleps.info/?p=228> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 29.05.2010, "Yörsan Açıklaması", 05.10.2008, <http://eleps.info/?tag=yorsan-iscileri> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "Basın Açıklamasına Davet - Gelin Hep Birlikte Eşcinselliği Hasta Olarak İlan Eden Heteroseksist Kurumlara Karşı Sesimizi Yükseltelim", 15.01.2010, <http://eleps.info/?p=336> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "Kapitalizme Öfke TEKEL Direnişine Destek", 10.02.2010, <http://eleps.info/?p=347> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

²² "Psikolojik Destek Sosyal Bir Haktır", 09.11.2009, <http://eleps.info/?p=276> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "Taşeronlaştırma Halkı Haklarından, Psikologları İşinden Etti", 27.02.2010, <http://eleps.info/?p=371> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "Bir Garip Psikolog-II", 16.11.2010, <http://eleps.info/?p=300#more-300> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 29.05.2010, Appendix I, pp. 4, 8 and 10.

²³ "Çalışma Alanlarımız ve Sendikalar", 13.02.2010, <http://eleps.info/?p=363> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 29.05.2010.

Eğer psikologların rahatça sendika üyesi olabildiği koşullarda yaşıyor olsaydık psikologların sendikal hareketinin sendikal yapı tarafından bölünmüş durumda olduğunu söylememiz anlamlı olabilirdi. Ne var ki çeşitli sebeplerle psikologlar arasında sendikalılık oranı çok düşük düzeydedir. Bu sonucu doğuran başlıca etkenlerden birisi olarak, psikologların kendilerini sendikaya üye olabilecek işçiler olarak görmemeleri, ileride kuracakları bir kliniğe inanmaları ve tabii buldukları güvencesiz çalışma koşullarını çalışma yaşamlarında geçici bir aşama gibi algılamaları gösterilebilir. Bir diğer açıklama, özel eğitim ve rahabilitasyon merkezleri gibi yeni alanların güvencesiz çalışma koşulları ile faaliyete başlaması ve çalışma yaşamına buralarda başlayan yeni mezun gençlerin tabii buldukları çalışma koşullarını benimsemeleri, geçmişlerinden referans alabilecekleri bir güvenceli çalışma deneyimine sahip olmamaları olabilir. Sendika üyeliği düzeyini düşüren bir diğer etken, yasal sendika üyeliğinin işten çıkmayla beraber sona ermesidir. İşgücü devir hızınının 3-4 ay olduğu bir alanda, bir sendikaya yasal olarak üye olabilmek süresi de 3-4 ayı geçmemektedir. Güvencesiz ve kısa süreli çalışan psikologların sendika üyelik oranının düşük olması elbette sadece psikologlardan kaynaklanmamaktadır. Sendikaların sağlam bir ekonomik zemin sağlayabilmek ve hayatta kalabilmek için öncelikli olarak güvenceli ve sürekli çalışan işçileri örgütlenme arayışında olmaları, güvencesiz ve kısa süreli çalışanları örgütlenme noktasında tutuk davranmaları bir diğer etkindir. Buna sendikaların yukarıda da değinilen bölünmüşlük sorununu da eklemek gerekir.

Toparlayacak olursak, güvencesiz ve geçici çalışma, kendini işçi olarak algılamama, sendikaların bölünmüşlüğü ve yetersizliği gibi etkenler bir arada güvencesiz çalışan psikologlar arasında sendikalara örgütlülük düzeyinin düşük olması sonucunu vermektedir. Bu noktada bir meslek örgütü olarak TPD'nin bu örgütlülük eksikliğini giderebileceği düşünülebilirdi. Ne var ki, TODAP çatısı altında toplanan psikologlar, TPD'nin apolitik ve pasif bir örgüt olduğunu düşünmekte ve bu yapıyı bir örgütlülük alternatifi olarak görmemekteler.²⁴ Bu noktada TODAP'ı, mevcut sendikaların ve TPD'nin güvencesiz ve geçici çalışma ilişkileri çerçevesinde artan sayılarda ücretli emek-gücü piyasasına katılan psikologlar adına gerekli tepkiyi geliştirememesinin sonucunda ortaya çıkan ve ağırlıklı olarak yeni mezun ve öğrenci psikologlara hitap eden bir örgütlülük arayışı, bir mücadele aracı olarak anlayabiliriz.

TODAP üyelerini sendikalara üye olmaya davet eden bir yapıdır. Buna rağmen, TODAP içerisinde bile sendika üyesi olmayan psikologlar çoğunluk durumundadır. Bir yandan üyelerini sendikalara üye olmaya teşvik eden TODAP, bir yandan da sendikalarla beraber eylemler ve etkinlikler örgütlemektedir.²⁵ Bu çalışma çerçevesinde görüşülen Ahmet, Baran ve Zeynep arkadaşlar, sendikalara dönük yıkıcı eleştiriler dile getirmemekteler. Arkadaşların belirttiğine göre, şu an itibarıyla psikologlar sendikaların ilgisini çok fazla çekmemektedir ama psikologların sendikalarda gösterecekleri varlık güçlendikçe bu durumda tersine dönebilecektir. Bu anlamda TODAP kendini sendikal örgütlenmeye alternatif veya rakip olarak değil, sendikal örgütlenmeyi tamamlayıcı bir yapı olarak kurmaktadır. TODAP farklı şehirlerde iki haftada bir üye toplantıları yapabildiği, psikologların bir arada siyaset yürütebilmesini sağlayan ve en aktif üyeleri fiili üyelik²⁶ şeklinde de olsa aynı zamanda faal sendika üyesi olan bir yapıdır. Bu yö-

²⁴ "Türk Psikologlar Derneği Hakkındaki Tespit ve Öneri Raporu", 13.02.2010, <http://eleps.info/?p=353> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010, "Kongreye Davet – Bilgiye Eşit Ulaşım Hakkına Çağrı", 04.04.2010, <http://eleps.info/?p=410> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

²⁵ TODAP ile sendikaların beraber düzenlediği etkinlikler: İBB'de yaşanan işten çıkartmalarla ilgi, Dev-Sağlık-İş, KESK and Yapı-Yol-Sen ile beraber basın açıklaması. "Basın Açıklamasına Çağrı", 27.02.2010, <http://eleps.info/?p=369> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010. Eğitim-Sen and ÇMÇ-DER ile beraber "Mobbing Paneli", 11.05.2010, <http://eleps.info/?p=478> [Çevrimiçi] erişim tarihi: 30.05.2010.

²⁶ Burada fiili üyelik ile şunu kastediyoruz. Mevcut yasal sendikal yapı, çok çeşitli sebeplerle insanların faal olabilecekleri ve gerçekten örgütlenebilecekleri sendikalara yasal olarak üye olmaları önünde engeller çıkarabilmektedir. Bu çalışma kapsamında mülakat yaptığımız aktif TODAP üyelerinden Baran

nüyle TODAP, üyeleri için tek başına sendika üyeliği ile kazanılamayacak bir sendikal mücadele kültürü edinme alanı olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Her geçen yıl mezun olan psikolog sayısının arttığı bir ortamda, yeni mezun olmuş genç ve deneyimsiz bir psikoloğun kendi kliniğini kurabilmesi ihtimali giderek düşüyor. Buna rağmen, bu yeni mezun psikologların dahi çoğu kendini işçi olarak tanımlamıyor ve sendikalara üye olmuyor. Öte yandan, psikolojik danışmanlığın da dahil olduğu toplumsal hizmetlerin metalaştırılması ve taşeronlara devredilmesi, alana kar odaklı özel kurumların hakim olmaya başlaması, psikologları düşük ücretler ve düzensiz ödemeler, güvencesiz ve geçici çalışma ve çeşit çeşit hak ihlalleri ile yüz yüze getirmektedir. Bu sürece paralel olarak oluşan bir eleştirel akademik topluluk, şimdi ücretli psikologların özörgütlenmesinin yaratılması için bir çıkış noktası olma umudunu taşıyor. Bu alan politik ve sendikal açıdan aktif psikologlara, mücadele ve direniş kültürünü geliştirme ve yayma olanağı tanıyor.

Türkiye sendikal yapısının bölünmüşlüğü ve sendikalara üye olmanın ve sendikalar da üye olarak kalabilmenin önündeki bürokratik engeller, muhtemel bir psikologlar hareketinin güçlenmesinin önüne geçiyor. Bu noktada TODAP psikologların sendikal mücadelesi için bir birlik zemini oluşturabilir. TODAP'ın düzenli üye toplantıları, sağladığı sürekli ve düzenli örgütlülük hali, çalışma yaşamını odağına alan, ama ideolojik mücadele, mesleğe eleştirel yaklaşım ve mesleki gelişimi, diğer toplumsal hareketlerle dayanışmayı ihmal etmeyen yaklaşımı ciddi bir umut yaratıyor.

Psikologların güvencesiz çalışma biçimlerine karşı mücadelelerini meşrulaştırırken başvurdukları en önemli argümanlardan biri de, psikolojik danışmanlık hizmetinin geçici çalışma ve kar odaklı taşeronlaştırma koşulları altında niteliğinden çok şey kaybediyor olmasıdır. Bu yönüyle psikologların iş güvencesi talebi, eğitim ve sağlık alanlarında hizmet üreten diğer sınıf kardeşlerinininki gibi, aynı zamanda üretilen toplumsal hizmetin niteliğini yükseltme talebi olarak okunmalıdır. Her insanın doğuştan sahip olması gereken hakların metalaştırılması ve taşeronlar eliyle kar odaklı özel kurumlara ve piyasanın dalgalanmalarına bırakılması, toplumun en geniş kesimlerini ilgilendirmektedir. Buna karşı yürütülen mücadelenin topluma duyurulması toplum nezdinde sendikal mücadelenin ve direniş kültürünün itibarını arttıracaktır.

TODAP deneyimini değerli kılan bir diğer yön, psikoloji öğrencilerini birincil düzeyde muhatap kabul ediyor ve örgütlemeye çalışıyor olmasıdır. Bu noktada TODAP'ın eleştirel psikoloji eksenini, eleştirel düşünceye açık öğrenciler için bir tartışma ve düşüncelerini olgunlaştırma olanağı sağlamaktadır. Öte yandan TODAP'ın çalışan psikologların sorunlarına dair yürüttüğü mücadele, psikoloji öğrencilerine mezun olduklarında karşılaşacakları koşullar ve bu koşullar içerisinde bir direniş kültürü yaratabilme konusunda fikir vermektedir. TODAP'ın mesleki gelişimin ve yeterliliğin sağlanmasının lisans sonrası ücretli sertifika programlarına ve ücretli konferanslara bağlanması karşısında verdiği mücadele, bu yapının öğrenci ve yeni mezun psikologların mesleki sorunlarını kendi sorunu edindiğini göstermektedir. Meslek içi katmanlaşmanın son derece çarpıcı olduğu psikoloji sahasında, TPD'nin ücretli seminerler ve konferanslar düzenlemesi ve sertifika baskısını kabullenmesinin yarattığı boşluğun da sonucu olarak, TODAP genç psikologların temsil ihtiyacına cevap verebilir bir konuma gelmektedir. TODAP öğrenci ilişkilerini derinleştirdikçe, nasıl bir pre-sendikalizm, mesleki ge-

---

arkadaşımız, 6 ay süreyle rehberlik biriminde çalıştığı İTÜ'de, Eğitim-Sen 6 Nolu Şube çalışması yaptı. Aslında Baran'ın, geçici personel olduğu için, yasal olarak Eğitim-Sen üyesi olması mümkün değildi. Bununla beraber aktüel çalışma hayatı Eğitim-Sen için faaliyet göstermesini, bir anlamda Eğitim-Sen'in fiili üyesi olmasını gerektiriyordu. Bu duruma benzer örneklere başka alanlarda ve sendikalarda da raslayabiliriz.

lişim, mesleki eleştirelilik ve çalışma yaşamına ilişkin talepler nasıl birbirini destekleyebilir gibi sorulara daha etkili yanıtlar bulabileceğiz.